

RZECZPOSPOLITA POLSKA

**SPRAWOZDANIE PRZEDSTAWIANE PRZEZ RZĄD RZECZPOSPOLITEJ POLSKIEJ
ZGODNIE Z POSTANOWIENIAMI ARTYKUŁU 35
KONWENCJI O PRAWACH OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH
Z DZIAŁAŃ PODJĘTYCH W CELU
WPROWADZENIA W ŻYCIE JEJ POSTANOWIEŃ**

W sprawozdaniu przedstawione zostały prawo i realizowane programy według stanu w 2012 i 2013 r., w możliwym zakresie podane zostały informacje za 2014 r.

Spis treści

	Paragrafy	Strona
Artykuł 1 – Cel	1-9	3
Artykuł 2 – Definicje	10	4
Artykuły 3, 4 i 5 - Zasady i obowiązki ogólne	11-49	4
Artykuł 6 – Niepełnosprawne kobiety	50	11
Artykuł 7 – Dzieci niepełnosprawne	51-55	11
Artykuł 8 – Podnoszenie świadomości	56-69	11
Artykuł 9 – Dostępność	70-114	14
Artykuł 10 – Prawo do życia	115-116	20
Artykuł 11 – Sytuacje zagrożenia i sytuacje wymagające pomocy humanitarnej	117-125	20
Artykuł 12 – Równość wobec prawa	126-140	22
Artykuł 13 – Dostęp do wymiaru sprawiedliwości	141-150	24
Artykuł 14 – Wolność i bezpieczeństwo osobiste	151-167	25
Artykuł 15 – Wolność od tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania	168-174	28
Artykuł 16 – Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć	175-188	29
Artykuł 17 – Ochrona integralności osobistej	189-202	31
Artykuł 18 – Swoboda przemieszczania się i obywatelstwo	203-211	33
Artykuł 19 – Niezależne życie i włączenie w społeczeństwo	212-228	34
Artykuł 20 – Mobilność	229-240	36
Artykuł 21 – Wolność wypowiedzania się i wyrażania opinii oraz dostęp do informacji	241-274	38
Artykuł 22 – Poszanowanie prywatności	275-279	42
Artykuł 23 – Poszanowanie domu i rodziny	280-318	43
Artykuł 24 – Edukacja	319-369	48
Artykuł 25 - Zdrowie	370-391	56
Artykuł 26 – Rehabilitacja	392-409	58
Artykuł 27 – Praca i zatrudnienie	410-469	62
Artykuł 28 – Odpowiednie warunki życia i ochrona socjalna	470-493	73
Artykuł 29 – Udział w życiu politycznym i publicznym	494-510	77
Artykuł 30 – Udział w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie	511-549	79
Artykuł 31 – Statystyka i zbieranie danych	550-564	85
Artykuł 32 – Współpraca międzynarodowa	565-566	87
Artykuł 33 – Wdrażanie i monitorowanie na szczeblu krajowym	567-573	87
Lista aktów prawnych omówionych w sprawozdaniu		89

Lista skrótów

EKG ONZ – Europejska Komisja Gospodarcza ONZ
EOG – Europejski Obszar Gospodarczy
GUS – Główny Urząd Statystyczny
KRRiT – Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji
KRUS – Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
NFZ – Narodowy Fundusz Zdrowia
PFRON – Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PKP Intercity – Polskie Koleje Państwowe Intercity
PJM – polski język migowy
RP – Rzeczpospolita Polska
SJM – system językowo-migowy
UE – Unia Europejska
SKOGN – sposoby komunikowania się osób głuchoniewidomych
TVP – Telewizja Polska SA
ZUS – Zakład Ubezpieczeń Społecznych

Artykuł 1 - Cel

1. Niepełnosprawność oznacza, zgodnie z definicją zawartą w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy. Orzecznictwo o niepełnosprawności uwzględnia fizyczne, psychiczne i społeczne aspekty funkcjonowania człowieka, ocena stanu zdrowia nie jest zatem jedynym wyznacznikiem niepełnosprawności.

2. Osoby które ukończyły 16 rok życia uzyskują orzeczenie o stopniu niepełnosprawności. Istnieją trzy stopnie niepełnosprawności:

- za osobę niepełnosprawną w stopniu znacznym uznaje się osobę mającą naruszoną sprawność organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej i wymagającą, w celu pełnienia ról społecznych, stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innych osób w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji,
- za osobę niepełnosprawną w stopniu umiarkowanym uznaje się osobę mającą naruszoną sprawność organizmu, niezdolną do pracy albo zdolną do pracy jedynie w warunkach pracy chronionej lub wymagającą czasowej albo częściowej pomocy innych osób w celu pełnienia ról społecznych,
- za osobę niepełnosprawną w stopniu lekkim uznaje się osobę mającą naruszoną sprawność organizmu, powodującą istotne obniżenie zdolności do wykonywania pracy w porównaniu do zdolności, jaką wykazuje osoba o podobnych kwalifikacjach zawodowych w pełni sprawna psychicznie i fizycznie; za osobę niepełnosprawną w stopniu lekkim uznaje się także osobę mającą naruszoną sprawność organizmu i doznającą z tego powodu ograniczeń w pełnieniu ról społecznych, dających się kompensować przy pomocy wyposażenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze lub środki techniczne.

3. Osoby, które nie ukończyły 16. roku życia zaliczane są do osób niepełnosprawnych, jeżeli mają naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną o przewidywanym okresie trwania powyżej 12 miesięcy, z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu, powodującą konieczność zapewnienia im całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych w sposób przewyższający wsparcie potrzebne osobie w danym wieku.

4. Wniosek o wydanie orzeczenia o niepełnosprawności lub orzeczenia o stopniu niepełnosprawności rozpatruje co najmniej dwuosobowy skład orzekający, złożony z członków powiatowego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności. W składzie orzekającym musi się znaleźć lekarz, a drugim członkiem zespołu może być psycholog, pracownik socjalny, doradca zawodowy, pedagog, inny lekarz. Od decyzji składu orzekającego przysługuje odwołanie do wojewódzkiego zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności. Od orzeczeń wydanych przez wojewódzki zespół do spraw orzekania o niepełnosprawności służy odwołanie do sądu pracy i ubezpieczeń społecznych.

5. Orzeczenie, poza ustaleniem niepełnosprawności lub stopnia niepełnosprawności, zawiera wskazania dotyczące:

- zatrudnienia uwzględniającego psychofizyczne możliwości danej osoby,
- zatrudnienia w zakładzie aktywności zawodowej,
- szkolenia, w tym specjalistycznego,
- udziału w terapii zajęciowej,
- zaopatrzenia w przedmioty ortopedyczne, środki pomocnicze oraz pomoce techniczne,
- korzystania ze środowiskowego wsparcia w samodzielnej egzystencji (usług socjalnych, opiekuńczych, terapeutycznych i rehabilitacyjnych),
- stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji,
- stałego współudziału opiekuna dziecka w procesie leczenia, rehabilitacji i edukacji,

- spełniania przesłanek korzystania z karty parkingowej,
- prawa zamieszkiwania w oddzielnym pokoju.

Wskazania te są podstawą do ubiegania się o świadczenia pieniężne i rzeczowe oraz mogą stanowić wskazówki dla jednostek udzielających wsparcia osobom niepełnosprawnym. Orzeczenie uprawnia także do korzystania z ulg i uprawnień przyznawanych na podstawie odrębnych przepisów.

6. System ubezpieczeń społecznych odnosi się do niepełnosprawności w aspekcie niezdolności do pracy. Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych przewiduje, że niezdolna do pracy jest osoba, która całkowicie lub częściowo utraciła zdolność do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i nie rokuje odzyskania zdolności do pracy po przekwalifikowaniu. Całkowicie niezdolna do pracy jest osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy. Częściowo niezdolna do pracy jest osoba, która w znacznym stopniu utraciła zdolność do pracy zgodnej z jej kwalifikacjami. Zachowanie zdolności do pracy w warunkach określonych w przepisach o rehabilitacji zawodowej i społecznej nie stanowi przeszkody do orzeczenia całkowitej niezdolności do pracy. Niezdolność do pracy jest stwierdzana przez lekarza orzecznika ZUS lub komisję lekarską. Orzeczenie lekarza lub komisji jest podstawą przyznania świadczeń mających zastąpić lub uzupełnić dochód z pracy.

7. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przewiduje, że wydane przez lekarza orzecznika ZUS orzeczenie o niezdolności do pracy traktuje się na równi z orzeczeniem o stopniu niepełnosprawności. Orzeczenie o stopniu niepełnosprawności nie jest natomiast uznawane na potrzeby przyznawania świadczeń przewidzianych przez ustawę o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych odnosi się bowiem do utrudnień lub niemożności wypełniania ról społecznych; niezdolność do pełnienia ról społecznych lub jej ograniczenie nie oznacza niezdolności do pracy, jest bowiem pojęciem szerszym.

8. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników przewiduje system orzekania na potrzeby przyznawania świadczeń rentowych. Za całkowicie niezdolnego do pracy w gospodarstwie rolnym uważa się ubezpieczonego, który z powodu naruszenia sprawności organizmu utracił na trwałe lub okresowo zdolność do wykonywania pracy w gospodarstwie rolnym. Wraz z orzeczeniem o całkowitej niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym może być orzeczona niezdolność do samodzielnej egzystencji.

9. Według wyników Narodowego Spisu Powszechnego liczba osób niepełnosprawnych wynosiła w 2011 r. 4.697.048 (12,2% ludności), w tym mężczyzn 46,1%. Liczba osób mających orzeczenie o niepełnosprawności w 2011 r. wynosiła 3.121.456, w tym w wieku 16 lat i więcej - 2.996.795 osób.

Artykuł 2 - Definicje

10. Informacje na temat sposobu definiowania w prawie polskim pojęć wskazanych w tym artykule zawarte są w omówieniu wykonywania artykułów konwencji szczegółowo regulujących dane zagadnienie (zwłaszcza art. 9, 21, 24, 27).

Artykuł 3, 4 i 5 – Zasady i obowiązki ogólne

Zasady ogólne

11. Podstawowe zasady i zobowiązania określone w tych postanowieniach konwencji odzwierciedlone są w Konstytucji RP. Ustawodawstwo zwykle precyzuje przepisy rangi konstytucyjnej.

12. Konstytucja RP stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi, mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne i że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny. Konstytucja nakłada na władze publiczne obowiązek zapewnienia osobom niepełnosprawnym szczególnej opieki zdrowotnej oraz udzielania pomocy w zabezpieczeniu egzystencji, przysposobieniu do pracy i komunikacji społecznej.

13. Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania określa sposoby przeciwdziałania naruszeniom zasady równego traktowania, między innymi ze względu na niepełnosprawność. Ustawę stosuje się do osób fizycznych oraz do osób prawnych i jednostek organizacyjnych nie będących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną.

14. Ustawa definiuje, między innymi:

- dyskryminację bezpośrednią – gdy osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji,
- dyskryminację pośrednią – gdy dla osoby fizycznej na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne,
- molestowanie – każde niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności osoby fizycznej i stworzenie wobec niej zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery,
- nierówne traktowanie – traktowanie osób fizycznych w sposób będący jednym lub kilkoma z następujących zachowań: dyskryminacją bezpośrednią, dyskryminacją pośrednią, molestowaniem, molestowaniem seksualnym, mniej korzystnym traktowaniem wynikającym z odrzucenia lub podporządkowania się molestowaniu lub molestowania seksualnego, oraz zachęcanie do lub nakazywanie takich zachowań.

15. Ustawa zakazuje nierównego traktowania osób fizycznych w zakresie:

- podejmowania kształcenia zawodowego, w tym doksztalcania, doskonalenia, przekwalifikowania zawodowego, praktyk zawodowych,
- warunków podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej lub zawodowej, w tym w ramach stosunku pracy albo na podstawie umowy cywilnoprawnej,
- dostępu i warunków korzystania z:
  - instrumentów rynku pracy i usług rynku pracy określonych w ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, oferowanych przez instytucje rynku pracy oraz inne podmioty działające na rzecz zatrudnienia, rozwoju zasobów ludzkich i przeciwdziałania bezrobociu,
  - zabezpieczenia społecznego,
  - opieki zdrowotnej,
  - oświaty i szkolnictwa wyższego,
  - usług, w tym usług mieszkaniowych, rzeczy oraz nabywania praw i energii, jeżeli są one oferowane publicznie.

Ustawa zakazuje zachęcania do nierównego traktowania lub nakazywania nierównego traktowania.

16. Naruszenia zakazu nierównego traktowania nie stanowi nierówne traktowanie będące efektem podjęcia środków koniecznych w demokratycznym państwie w celu zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i porządku, ochrony zdrowia lub ochrony wolności i praw innych osób oraz zapobiegania działaniom podlegającym sankcjom karnym, w zakresie określonym w innych przepisach. Naruszeniem zasady równego traktowania nie jest podejmowanie działań służących zapobieganiu nierównemu traktowaniu lub wyrównywaniu niedogodności związanych z nierównym traktowaniem.

17. Przepisów ogólnych ustawy oraz dotyczących zasady równego traktowania i środków prawnych jej ochrony nie stosuje się do pracowników, w zakresie uregulowanym w Kodeksie pracy. Ustawy nie stosuje się także do:

- sfery życia prywatnego i rodzinnego oraz czynności prawnych podejmowanych w związku z tymi sferami,
- treści zawartych w środkach masowego przekazu oraz ogłoszeniach w zakresie dostępu i dostarczania towarów i usług, gdy chodzi o odmienne traktowanie ze względu na płeć,
- swobody wyboru strony umowy, o ile nie jest oparty na płci, rasie, pochodzeniu etnicznym lub narodowości,
- usług edukacyjnych w zakresie odmiennego traktowania ze względu na płeć,
- odmiennego traktowania ze względu na płeć w dostępie i warunkach korzystania z usług, rzeczy oraz nabywania praw lub energii, jeżeli ich zapewnienie wyłącznie lub głównie dla przedstawicieli jednej płci jest obiektywnie i racjonalnie uzasadnione celem zgodnym z prawem, a środki służące realizacji tego celu są właściwe i konieczne,
- odmiennego traktowania co do możliwości i warunków podejmowania i wykonywania działalności zawodowej oraz podejmowania, odbywania i ukończenia kształcenia zawodowego, w tym studiów wyższych, jeżeli rodzaj lub warunki wykonywania danej działalności zawodowej powodują, że przyczyna odmiennego traktowania jest rzeczywistym i decydującym wymaganiami zawodowym, proporcjonalnym do osiągnięcia zgodnego z prawem celu różnicowania sytuacji,
- ograniczania przez kościoły i inne związki wyznaniowe, a także organizacje, których etyka opiera się na religii, wyznaniu lub światopoglądzie, dostępu do oraz wykonywania działalności zawodowej ze względu na religię, wyznanie lub światopogląd, jeżeli rodzaj lub warunki wykonywania takiej działalności powodują, że religia, wyznanie lub światopogląd są rzeczywistym i decydującym wymaganiami zawodowym, proporcjonalnym do osiągnięcia zgodnego z prawem celu różnicowania sytuacji; dotyczy to również wymagania od pracowników działania w dobrej wierze i lojalności wobec etyki kościoła, innego związku wyznaniowego oraz organizacji, których etyka opiera się na religii, wyznaniu lub światopoglądzie,
- odmiennego traktowania osób fizycznych ze względu na wiek:
  - gdy jest to obiektywnie i racjonalnie uzasadnione celem zgodnym z prawem, w szczególności celami kształcenia zawodowego, pod warunkiem że środki służące realizacji tego celu są właściwe i konieczne,
  - polegającego na ustalaniu, dla celów zabezpieczenia społecznego, różnych zasad przyznawania lub nabycia prawa do świadczeń, w tym różnych kryteriów wieku do obliczania wysokości świadczeń; z pewnymi wyjątkami,
- odmiennego traktowania ze względu na obywatelstwo, w szczególności w zakresie warunków wjazdu i pobytu na terytorium RP oraz, związanego ze statusem prawnym, osób fizycznych będących obywatelami państw innych niż państwa członkowskie UE, państwa członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu - strony umowy o EOG lub Konfederacji Szwajcarskiej.

18. Informacje na temat gwarancji praw osób niepełnosprawnych przewidzianych w innych aktach prawnych zawarte są w omówieniu wykonywania artykułów konwencji szczegółowo regulujących dane zagadnienie.

Kształtowanie i wdrażanie polityki – instytucje

19. Kształtowanie polityki w zakresie problematyki osób niepełnosprawnych jest zadaniem Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych należy. Należy do niego:

- opracowywanie oraz opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących zatrudnienia, rehabilitacji oraz warunków życia osób niepełnosprawnych,
- opracowywanie projektów programów rządowych dotyczących rozwiązywania problemów osób niepełnosprawnych,

- inicjowanie działań zmierzających do ograniczenia skutków niepełnosprawności i barier utrudniających osobom niepełnosprawnym funkcjonowanie w społeczeństwie,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i fundacjami,
- przygotowywanie informacji dotyczących wpływu obowiązujących rozwiązań prawnych na realizację praw osób niepełnosprawnych,
- sygnalizowanie potrzeby podjęcia inicjatywy legislacyjnej,
- opiniowanie projektów programów służących wyrównywaniu szans i integracji osób niepełnosprawnych.

20. Pełnomocnik koordynuje realizację zadań wynikających z ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Polega to na:

- realizacji działań zmierzających do ograniczenia skutków niepełnosprawności i barier, utrudniających osobom niepełnosprawnym funkcjonowanie w społeczeństwie
- opracowywaniu standardów realizacji zadań określonych w ustawie,
- realizacji zadań wynikających z programów rządowych,
- żądaniu informacji i sprawozdań dotyczących realizowanych przez różne podmioty zadań określonych w ustawie,
- udzielaniu informacji w sprawach z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudniania osób niepełnosprawnych,
- organizowaniu szkoleń i konferencji.

21. Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych zapewnia realizację zadań Pełnomocnika.

22. Do kompetencji Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania należy realizowanie polityki rządu w zakresie równego traktowania, w tym przeciwdziałanie dyskryminacji między innymi ze względu na niepełnosprawność. Do zadań Pełnomocnika należy:

- opracowywanie i opiniowanie projektów aktów prawnych,
- przeprowadzanie analiz rozwiązań prawnych pod kątem respektowania zasady równego traktowania, występowanie do właściwych organów z wnioskami o wydanie lub zmianę aktów prawnych,
- inicjowanie, realizowanie, koordynowanie lub monitorowanie działań zmierzających do zapewnienia równego traktowania, a także do ochrony przed dyskryminacją,
- promowanie, upowszechnianie i propagowanie problematyki równego traktowania,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi, związkami zawodowymi i organizacjami pracodawców.

Pełnomocnik opracowuje i przedkłada Radzie Ministrów krajowy program działań na rzecz równego traktowania.

23. Zadania związane z przeciwdziałaniem dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność Pełnomocnik wykonuje we współpracy z Pełnomocnikiem Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych

24. W latach 2012–2013 PFRON dofinansowywał realizację przez ośrodki naukowe badań mających na celu diagnozę położenia społeczno-zawodowego osób niepełnosprawnych, identyfikację potrzeb oraz barier uniemożliwiających pełne włączenie do życia zawodowego i społecznego. Wyniki badań służą formułowaniu polityki społecznej w obszarze niepełnosprawności, w tym w zakresie wsparcia, standaryzacji i podnoszenia jakości usług, a także służą upowszechnianiu dobrych praktyk, rozwijaniu nauki i technologii w zakresie likwidacji barier funkcjonalnych.

Dochodzenie naruszeń prawa

25. Dochodzenie naruszeń praw może odbywać się w ramach procedury cywilnej, administracyjnej, karnej.

26. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na straży wolności i praw człowieka i obywatela określonych w Konstytucji RP oraz innych aktach normatywnych (ustawy, umowy międzynarodowe, rozporządzenia, akty prawa miejscowego).

27. Zgodnie z ustawą o Rzeczniku Praw Obywatelskich Rzecznik podejmuje czynności jeżeli poweźmie wiadomość wskazującą na naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela, w tym zasady równego traktowania. Podjęcie czynności następuje na wniosek obywateli lub ich organizacji, organów samorządów, Rzecznika Praw Dziecka bądź z własnej inicjatywy. Po zbadaniu sprawy Rzecznik może:

- wyjaśnić wnioskodawcy, że nie stwierdził naruszenia wolności i praw człowieka i obywatela,
- skierować wystąpienie do organu, organizacji lub instytucji, w których działalności stwierdził naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela,
- zwrócić się do organu nadrzędnego nad organem, organizacją lub instytucją, w których działalności stwierdził naruszenie wolności i praw człowieka i obywatela, z wnioskiem o zastosowanie środków przewidzianych w przepisach prawa,
- żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, jak również wziąć udział w każdym toczącym się już postępowaniu - na prawach przysługujących prokuratorowi, żądać wszczęcia przez uprawnionego oskarżyciela postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa ścigane z urzędu,
- zwrócić się o wszczęcie postępowania administracyjnego, wnosić skargi do sądu administracyjnego, a także uczestniczyć w tych postępowaniach - na prawach przysługujących prokuratorowi,
- wystąpić z wnioskiem o ukaranie, a także o uchylenie prawomocnego rozstrzygnięcia w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, na zasadach i w trybie określonych w odrębnych przepisach,
- wnieść kasację lub rewizję nadzwyczajną od prawomocnego orzeczenia, na zasadach i w trybie określonych w odrębnych przepisach.

28. Do zakresu działania Rzecznika należy również: analizowanie, monitorowanie i wspieranie równego traktowania wszystkich osób, prowadzenie niezależnych badań dotyczących dyskryminacji, opracowywanie i wydawanie niezależnych sprawozdań i wydawanie zaleceń odnośnie do problemów związanych z dyskryminacją.

29. Rzecznik Praw Obywatelskich współdziała ze stowarzyszeniami, ruchami obywatelskimi, innymi zrzeszeniami i fundacjami oraz z zagranicznymi i międzynarodowymi organami i organizacjami na rzecz ochrony wolności i praw człowieka i obywatela.

30. Rzecznik co roku informuje Sejm i Senat RP o swojej działalności oraz o stanie przestrzegania wolności i praw człowieka i obywatela, w tym przekazuje informację o działalności w obszarze równego traktowania i jej wynikach, informację o przestrzeganiu zasady równego traktowania, wnioski oraz zalecenia dotyczące działań, które należy podjąć w celu zapewnienia przestrzegania zasady równego traktowania.

Udział osób niepełnosprawnych w kształtowaniu polityki

31. Przedstawiciele osób niepełnosprawnych konsultują akty prawne i podejmują decyzje w ramach Krajowej Rady Konsultacyjnej do spraw Osób Niepełnosprawnych oraz społecznych rad na rzecz osób niepełnosprawnych.

32. Krajowa Rada Konsultacyjna do spraw Osób Niepełnosprawnych jest forum współdziałania organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych. Rada jest ciałem doradczym Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych i może mu przedstawiać propozycje przedsięwzięć zmierzających do integracji osób niepełnosprawnych oraz rozwiązań w zakresie zaspokajania ich potrzeb, sygnalizować potrzebę wydania lub zmiany prawa. Posiedzenia Rady odbywają się nie rzadziej niż raz na kwartał.

33. Rada składa się z pięciu przedstawicieli organów administracji rządowej, pięciu przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, po jednym przedstawicielu każdej reprezentatywnej organizacji pracodawców i organizacji związkowej, przedstawicieli organizacji pozarządowych w liczbie równej przedstawicielom organizacji pracodawców i związkowych.

34. W skład rady wchodzi przedstawiciele następujących organizacji pozarządowych:

- Polski Związek Niewidomych,
- Polskie Forum Osób Niepełnosprawnych,
- Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji,
- Krajowy Związek Rewizyjny Spółdzielni Inwalidów i Spółdzielni Niewidomych,
- Fundacja Aktywnej Rehabilitacji,
- Ogólnopolska Organizacja Osób Niepełnosprawnych Ruchowo,
- Wrocławski Sejmik Osób Niepełnosprawnych.

35. Przy samorządach województw i samorządach powiatowych działają społeczne rady do spraw osób niepełnosprawnych, które są organami opiniodawczo-doradczymi, odpowiednio, marszałków i starostów. Posiedzenia rad odbywają się nie rzadziej niż raz na kwartał. W skład rad wchodzi przedstawiciele organizacji pozarządowych, fundacji oraz, odpowiednio, przedstawiciele wojewody i jednostek samorządu terytorialnego (powiatów i gmin) działających na terenie danego województwa i powiatu. Do zadań rad należy:

- inspirowanie przedsięwzięć zmierzających do:
  - integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych,
  - realizacji praw osób niepełnosprawnych,
- opiniowanie projektów programów działań na rzecz osób niepełnosprawnych, ocena ich realizacji,
- opiniowanie projektów uchwał i programów przyjmowanych przez sejmik województwa i radę powiatową, pod kątem skutków dla osób niepełnosprawnych.

36. Obowiązek konsultowania organizacji pracodawców i pracowników na etapie tworzenia prawa przewidziany jest w ustawie o związkach zawodowych oraz w ustawie o organizacjach pracodawców. Zasada konsultowania z partnerami społecznymi i organizacjami społeczeństwa obywatelskiego projektów aktów prawnych i innych dokumentów wdrażana jest także przez Trójstronną Komisję do spraw Społeczno-Gospodarczych oraz Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego.

37. W 2014 r. w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej uregulowany został tryb przeprowadzania konsultacji publicznych dokumentów opracowywanych w ministerstwie. Konsultacjom podlegają wszystkie projekty dokumentów, a listy podmiotów, z którymi są one konsultowane obejmują organizacje reprezentatywne dla danego obszaru kompetencji Ministra Pracy i Polityki Społecznej, obejmuje on, między innymi, sprawy osób niepełnosprawnych.

38. Ministerstwo Zdrowia przeprowadza konsultacje wszystkich projektów podlegających z mocy prawa takim konsultacjom, z uwzględnieniem wszystkich podmiotów, co do których Minister Zdrowia zobowiązany jest ustawą kierować projekty do uzgodnień (reprezentatywne organizacje pracodawców, reprezentatywne związki zawodowe, samorządy zawodów medycznych). Ponadto, komórki organizacyjne ministerstwa konsultują projekty również z innymi partnerami społecznymi, odpowiednio do obszaru zainteresowań tychże lub reprezentowanych grup społecznych. Dotyczy to także partnerów społecznych reprezentujących osoby niepełnosprawne, ich rodziny i bliskich.

Ministerstwo Zdrowia posługuje się wykazem partnerów społecznych, z którymi przeprowadzane są konsultacje publiczne, wykaz ten jest obecnie aktualizowany (III kwartał 2014 r.).

39. Przeprowadzanie konsultacji dokumentów opracowywanych w Ministerstwie Edukacji Narodowej uregulowane jest w zarządzeniu Dyrektora Generalnego Ministerstwa Edukacji Narodowej. Wykazy organów i podmiotów, którym przekazuje się projekty dokumentów rządowych i aktów normatywnych do uzgodnień lub zaopiniowania obejmują również podmioty reprezentujące interesy osób niepełnosprawnych.

40. Konsultacje dotyczące dokumentów rządowych przeprowadzane są przez Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju zgodnie z zarządzeniem Ministra Infrastruktury i Rozwoju w sprawie opracowywania i uzgadniania w Ministerstwie Infrastruktury i Rozwoju projektów dokumentów

rządowych, w tym projektów aktów normatywnych, i ich ogłaszania, a także prowadzenia ewidencji i zbiorów tych dokumentów.

41. Przykładem szeroko zakrojonych konsultacji społecznych jest „Okrągły stół”, zwołany przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej w kwietniu 2014 r. W jego ramach mają zostać uzgodnione systemowe rozwiązania w zakresie wsparcia osób niepełnosprawnych oraz ich opiekunów. Uczestnicy pierwszego spotkania „Okrągłego stołu” dyskutowali na temat orzecznictwa lekarskiego, wsparcia finansowego, pomocy psychologicznej, specjalistycznej opieki, integracji w szkołach oraz roli rodziny i organizacji pozarządowych. W debacie wzięło udział ponad 100 osób: przedstawiciele środowisk osób niepełnosprawnych oraz ich opiekunów, przedstawiciele różnych organizacji pozarządowych, przedstawiciele klubów parlamentarnych administracji rządowej, Kancelarii Prezydenta RP, Rzecznik Praw Dziecka, Prezes PFRON, przedstawiciele nauki. Grupy robocze „Okrągłego stołu” zajmą się następującymi kwestiami: dzieci i młodzież, dorośli niepełnosprawni, zdrowie i rehabilitacja, orzecznictwo lekarskie, aktywizacja społeczno-zawodowa.

42. W 2012 r. ze środków PFRON sfinansowana została kampania informacyjna dotycząca skutków ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych. Celem kampanii było poinformowanie osób niepełnosprawnych o wpływie ratyfikacji konwencji na ich sytuację, a także poinformowanie społeczeństwa (w tym instytucji) o obowiązkach wynikających z konwencji.

43. Informacje na temat konwencji i jej wdrażania były upowszechniane w trakcie konferencji organizowanych przez organy administracji rządowej, samorząd lokalny, instytucje naukowe i organizacje pozarządowe, na szczeblu centralnym i lokalnym.

44. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w 2012 r. umieściło na swojej stronie internetowej (www.mpips.gov.pl, specjalna zakładka) tekst konwencji w języku polskim, także w wersji dostępnej dla osób słabowidzących, omówienie konwencji, jak też procesu ratyfikacji konwencji przez Polskę. Na stronie tej będą zamieszczane sprawozdania z wykonywania konwencji oraz dokumenty Komitetu do spraw praw osób niepełnosprawnych związane z rozpatrywaniem sprawozdań.

45. Ministerstwo opublikowało przyjazny dzieciom tekst konwencji (zamieszczony na stronie internetowej www.niepelnosprawni.gov.pl), znalazło się tam też odesłanie do opracowania na temat konwencji, w tekście łatwym do czytania w języku polskim, wykonanego przez Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym. Dostępny jest także fonogram tekstu konwencji.

46. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej opracowało, zgodnie z europejskimi standardami przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia, polską wersję komunikatu Komisji Europejskiej „Europejska strategia w sprawie niepełnosprawności 2010-2020”, określającego ramy działania, na szczeblu unijnym, na rzecz realizacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych.

47. Na każdym etapie prac nad sprawozdaniem z wykonywania Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (od wersji wstępnej do wersji przedłożonej Radzie Ministrów do akceptacji) jego tekst był zamieszczany na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej; strona ta ma charakter publiczny. Osoby i organizacje zainteresowane zapoznaniem się z innymi dokumentami związanymi z opracowywaniem sprawozdania mają prawo zwrócić się o ich udostępnienie, na każdym etapie opracowywania sprawozdania, zgodnie z ustawą o dostępie do informacji publicznej.

48. Projekt sprawozdania z wykonywania konwencji został przekazany w listopadzie 2013 r. organizacjom partnerów społecznych i organizacjom pozarządowym w celu zgłoszenia uwag. Stanowisko Rządu w sprawie tych uwag zostało przedstawione organizacjom partnerów społecznych i organizacjom pozarządowym w marcu 2014 r. Niektóre ze zgłoszonych uwag stały się podstawą uzupełnienia tekstu sprawozdania. Uwagi przekazane zostały także Zespołowi do spraw wykonywania postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych (Zespół – punkty 569-570) w celu wykorzystania w pracach.

49. Informacja o przebiegu prac nad sprawozdaniem została przedstawiona Krajowej Radzie Konsultacyjnej do spraw Osób Niepełnosprawnych.

Artykuł 6 – Niepełnosprawne kobiety

50. Konstytucja RP gwarantuje równe prawa kobiet i mężczyzn w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym. Przepisy rangi ustawowej precyzują postanowienia konstytucyjne, w szczególności:

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy,
- Kodeks pracy, ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy,
- ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania.

Artykuł 7 – Dzieci niepełnosprawne

51. W Konstytucji RP określone są podstawowe zasady stosunków rodzinnych, w tym:

- ochrona praw dziecka,
- zakaz poddawania torturom bądź okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu oraz zakaz stosowania kar cielesnych,
- prawna ochrona życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia,
- prawo decydowania o życiu osobistym,
- prawo rodziców wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami,
- obowiązek władz publicznych zapewnienia każdemu dziecku szczególnej opieki zdrowotnej oraz opieki i pomocy dziecku pozbawionemu opieki rodziców.

Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.

52. Podstawowym aktem prawnym w zakresie prawa rodzinnego jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy, który konkretyzuje sformułowane w Konstytucji RP zasady dotyczące dobra dziecka i równych praw dzieci.

53. W celu zapewnienia pełnej realizacji praw dziecka powołany został Rzecznik Praw Dziecka (ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka). Rzecznik ma obowiązek podejmować działania na każdy wniosek wskazujący naruszenie praw dziecka, ma też obowiązek współpracy ze stowarzyszeniami, ruchami obywatelskimi i fundacjami działającymi na rzecz ochrony praw dziecka. Rzecznik może żądać od organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji złożenia wyjaśnień lub udzielenia informacji oraz występować przed sądami na prawach przysługujących prokuratorowi. Rzecznik ma prawo występować przed Trybunałem Konstytucyjnym, Sądem Najwyższym i Naczelnym Sądem Administracyjnym.

54. Konstytucja RP nakazuje organom władzy publicznej oraz osobom odpowiedzialnym za dziecko, w toku ustalania praw dziecka, wysłuchanie i, w miarę możliwości, uwzględnienie zdania dziecka. Przepis ten jest realizowany przez przepisy rangi ustawowej różnych gałęzi prawa.

55. W szczególności, Kodeks postępowania cywilnego przewiduje, że sąd:

- w sprawach dotyczących osoby lub majątku dziecka wysłucha je, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, uwzględniając w miarę możliwości jego rozsądne życzenia; wysłuchanie odbywa się poza salą posiedzeń sądowych,
- stosownie do okoliczności, rozwoju umysłowego, stanu zdrowia i stopnia dojrzałości dziecka uwzględni jego zdanie i rozsądne życzenia (dotyczy ustalania w procesie praw niemajątkowych, w szczególności w związku z: kształtowaniem władzy rodzicielskiej w sprawach o rozwód, unieważnieniem małżeństwa, separacją, ustaleniem lub zaprzeczeniem pochodzenia dziecka, unieważnieniem uznania dziecka i rozwiązywaniem przysposobienia).

Artykuł 8 – Podnoszenie świadomości

56. Działania na rzecz zmiany sposobu postrzegania osób niepełnosprawnych realizowane są w ramach kampanii oraz regularnych działań instytucji i środków masowego przekazu. Pierwszą ogólnopolską kampanią dotyczącą osób niepełnosprawnych w Polsce była kampania „Niepełnosprawni–normalna sprawa” (2000).

57. Przedsięwzięcia promujące pozytywny obraz osób niepełnosprawnych realizowane są głównie przez organizacje pozarządowe, we współpracy z samorządem terytorialnym. Są to, między innymi:

- festiwale piosenki wykonywanej przez osoby niepełnosprawne (na przykład Festiwal Zaczarowanej Piosenki, organizowany od 2005 r. przez Fundację Anny Dymnej „Mimo Wszystko”),
- festiwale integracyjne połączone z prezentacją twórczości osób niepełnosprawnych (na przykład Festiwal Twórczości Wszelakiej Głuchoniewidomych „Olsztyn Inspiruje”, od 2008 r.),
- festiwale prezentujące filmy o osobach niepełnosprawnych (na przykład w 2013 r. odbył się w 10. Europejski Festiwal Filmowy „Integracja Ty i Ja”),
- zawody sportowe integracyjne lub dla osób niepełnosprawnych (na przykład Puchar Świata "Szabla Kilińskiego" w szermierce na wózkach, w 2013 r. 13 edycja, Turniej Tenisa na Wózkach „Wrocław Cup”, 11 edycja w 2013 r.),
- inicjatywy mające na celu pokazanie osiągnięć osób niepełnosprawnych i zmianę świadomości społeczeństwa (na przykład w 2013 r. projekt „440 km po zmianę: Kobięcość mimo niepełnosprawności”, którego pomysłodawczyni pokonała pieszo 440 km brzegiem Bałtyku i zorganizowała spotkania z zaproszonymi do projektu ambasadorkami - aktywnymi zawodowo i społecznie kobietami niepełnosprawnymi ruchowo).

58. Od 2011 r. PFRON realizuje program „Wsparcie inicjatyw”, którego celami są, między innymi, promocja dokonań artystycznych osób niepełnosprawnych, upowszechnianie i rozwijanie dobrych praktyk, kreowanie europejskiej polityki promującej włączenie społeczne osób niepełnosprawnych.

59. Informacja w sprawie kampanii dotyczących wizerunku osób niepełnosprawnych - pracowników – punkt 462.

60. Krajowy program na rzecz równego traktowania na lata 2013-2016 przewiduje, między innymi, działania na rzecz zmiany dyskryminującego osoby niepełnosprawne wizerunku w mediach, poprzez przeprowadzenie debaty na temat sposobu przedstawiania w mediach osób niepełnosprawnych.

61. Nieodpłatne udostępnianie czasu antenowego (telewizja, radio) organizacjom pożytku publicznego odbywa się na zasadach określonych w rozporządzeniu KRRiT w sprawie trybu postępowania związanego z nieodpłatnym informowaniem w programach jednostek publicznej radiofonii i telewizji o prowadzonej przez organizacje pożytku publicznego nieodpłatnej działalności pożytku publicznego. Z możliwości nieodpłatnego dotarcia z informacją mogą skorzystać, między innymi, organizacje pozarządowe działające na rzecz osób niepełnosprawnych i zajmujące się problemami osób niepełnosprawności.

62. Telewizja Polska SA (nadawca publiczny) regularnie nadaje programy poświęcone osobom niepełnosprawnym lub w których podejmowane są, między innymi, ich sprawy:

- audycje cykliczne: „Niepokonani. Niezwykłe historie” – cykl dokumentalny, „Pozyteczni.pl” - magazyn reporterski, „Anna Dymna – spotkajmy się” – spotkania z osobami niepełnosprawnymi,
- magazyny interwencyjne,
- codzienne magazyny śniadaniowe, w jednym z nich ukazuje się cotygodniowy felieton poświęcony osobom niepełnosprawnym,
- prezentacja dokonań w dziedzinie kultury i sportu,
- filmy dokumentalne.

63. Tematyka związana z niepełnosprawnością jest obecna na antenach regionalnych TVP, w szczególności w codziennych programach informacyjnych. Prezentowane są wydarzenia bieżące, wydarzenia kulturalne i sportowe, relacje z imprez integracyjnych, działalność placówek oświatowych, społecznych i leczniczych, ułatwienia i trudności w przemieszczaniu się, protesty niepełnosprawnych i ich opiekunów.

64. Polskie Radio SA (nadawca publiczny) regularnie emituje programy adresowane do osób niepełnosprawnych oraz programy edukacyjne. Zagadnienia prezentowane są w formie serwisów informacyjnych, relacji reporterskich, wywiadów, audycji publicystycznych, udratyzowanych

form radiowych, podejmowane są też ogólnopolskie akcje społeczne. Naczelną zasadą jest unikanie stereotypowego widzenia problemu: nawet w audycjach, które poświęcone są wyłącznie tej tematyce, niepełnosprawni pokazywani są na szerokim tle życia codziennego: rodzinnego, społecznego, politycznego.

- Program I raz w tygodniu emituje audycję „Integracja”. Raz na dwa tygodnie „Noc z Jedyką” prowadzi ociemniała redaktorka, potrafiąca interpretować świat w sposób właściwy osobom, których funkcjonowanie w społeczeństwie jest utrudnione. Jej audycje z udziałem słuchaczy w formie radiowego telefonu zaufania od lat cieszą się ogromnym powodzeniem.
- Dla osób z uszkodzonym narządem wzroku reportaże radiowe, produkcje Teatru Polskiego Radia oraz audycje literackie i koncerty Programu II są często jedyną możliwością uczestniczenia w kulturze.
- Program III raz w tygodniu emituje audycję „Na wyciągnięcie ręki”. Jej autorka była wielokrotnie nagradzana za promowanie integracji osób niepełnosprawnych. Osoby niepełnosprawne bywają również bohaterami audycji „Godzina prawdy”, nadawanej raz w tygodniu. Jej autor od lat jest ambasadorem olimpiad specjalnych, które relacjonuje na antenie Trójki. Tematyka integracji osób niepełnosprawnych podejmowana jest również na bieżąco w pasmach informacyjnych i publicystycznych.
- Program IV zajmuje się problematyką osób niepełnosprawnych w ramach bieżących kontaktów antenowych z młodzieżą.
- Tematyka osób niepełnosprawnych znajduje odbicie na portalu internetowym www.polskieradio.pl.

65. Radio udostępnia nieodpłatnie czas antenowy organizacjom pożytku publicznego, zajmującym się wspieraniem osób niepełnosprawnych. W 2013 r. bezpłatne programy wyemitowały, między innymi: Fundacja Stworzenia Pana Smolenia, Towarzystwo Opieki nad Ociemniałymi w Laskach, Fundacja Vis Maior, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, Fundacja Życ z Chorobą Parkinsona.

66. Zasady dostępu do czasu antenowego precyzuje Regulamin rozpowszechniania audycji prezentujących kampanie społeczne przygotowanych i dostarczonych do Polskiego Radia S.A. przez organizacje pożytku publicznego. Wszystkie uprawnione podmioty mają równy dostęp radiowej anteny. Podział czasu między organizacje następuje z uwzględnieniem kolejności wpływu i akceptacji wniosków o rozpowszechnianie audycji prezentujących kampanie społeczne oraz ich tematyki. Zgodnie z Regulaminem pierwszeństwo mają, między innymi, kampanie na rzecz osób niepełnosprawnych. Decyzje dotyczące nieodpłatnego dostępu do czasu antenowego wypracowuje Zespół powołany przez Polskie Radio SA i Radę Działalności Pożytku Publicznego. Szczegółowy opis procedury oraz wszelkie niezbędne dokumenty znajdują się na stronie internetowej www.polskieradio.pl/opp.

67. Radio inicjuje akcje, których celem jest zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych. Przykładem może być przedwyborcza akcja „Wybory dla wszystkich” (2011 r.), której celem było dotarcie do jak największej liczby osób niepełnosprawnych i starszych, w celu zachęcenia ich do udziału w wyborach, stworzenia warunków do głosowania (przystosowanie lokali wyborczych, transport, dobra informacja). Akcję koordynowało Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich.

68. Podstawa programowa nauczania, określona w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, uwzględnia zadanie podnoszenia świadomości praw człowieka, w tym praw osób niepełnosprawnych. Szkoła kształtuje u uczniów postawy sprzyjające rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, czyli rozwijane są postawy odpowiedzialności, wytrwałości, poczucia własnej wartości, szacunku dla innych, kreatywności, przedsiębiorczości, gotowości do uczestnictwa w kulturze, podejmowania inicjatyw oraz pracy zespołowej.

69. Podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół obejmuje treści dotyczące praw osób niepełnosprawnych, w tym zagadnienia dotyczące osób niepełnosprawnych w aspekcie społecznym, prawnym, obywatelskim, etycznym oraz ekonomicznym, kształtując postawy odpowiedzialności, poczucia własnej wartości, szacunku dla innych ludzi oraz gotowości podejmowania inicjatyw i innych postaw ważnych dla poszanowania praw osób niepełnosprawnych. Sposób ujęcia zagadnienia jest dostosowany do wieku, potrzeb i możliwości poznawczych uczniów danego etapu edukacyjnego.

Artykuł 9 - Dostępność

70. Obowiązki w zakresie zapewnienia dostępności budynków (mieszkalnych, użyteczności publicznej, w tym służących edukacji i opiece medycznej, miejsc wykonywania pracy), dróg i transportu, informacji, komunikacji i innych usług, w tym usług elektronicznych oraz do służb ratowniczych ciąży na podmiotach publicznych i prywatnych. Definicja racjonalnego usprawnienia zawarta jest w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, jest ona stosowana na potrzeby zatrudnienia – punkty 463-468.

Środowisko fizyczne

71. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym przewiduje, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także potrzeby osób niepełnosprawnych. Przepisy techniczno-budowlane szczegółowo określają wymagania i parametry inwestycji, zapewniające dostępność osobom niepełnosprawnym.

72. Ustawa - Prawo budowlane stanowi, że obiekt budowlany należy projektować i budować w sposób określony w przepisach ustalających, między innymi, warunki korzystania z obiektów użyteczności publicznej i mieszkaniowego budownictwa wielorodzinnego przez osoby niepełnosprawne, w szczególności poruszające się na wózkach inwalidzkich. Każdy projekt budynku użyteczności publicznej i wielorodzinnego budynku mieszkaniowego zawierać musi opis dostępności dla osób niepełnosprawnych. Zmiany zatwierdzonego projektu budowlanego w zakresie warunków korzystania z obiektu przez osoby niepełnosprawne stanowią istotne odstępstwo od projektu i jako takie wymagają uzyskania decyzji o zmianie pozwolenia na budowę.

73. Do użytkowania obiektu budowlanego, którego wykonanie wymagało pozwolenia na budowę, można przystąpić jeżeli właściwy organ nie zgłosi sprzeciwu. W przypadku obiektu, odnośnie którego istnieje obowiązek uzyskania pozwolenia na użytkowanie, inspektorat nadzoru budowlanego przeprowadza kontrolę budowy w celu stwierdzenia prowadzenia jej zgodnie z warunkami określonymi w pozwoleniu na budowę. W stosunku do obiektu użyteczności publicznej i budynku mieszkalnego wielorodzinnego kontrola obejmuje, między innymi, sprawdzenie zgodności obiektu z projektem w zakresie zapewnienia warunków korzystania z tego obiektu przez osoby niepełnosprawne. W razie stwierdzenia nieprawidłowości, poza odmową wydania decyzji o pozwoleniu na użytkowanie, organ nakłada karę pieniężną.

74. Rozwiązania w zakresie dostępności dla osób niepełnosprawnych zawierają rozporządzenia:

- Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego,
- Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie.

75. Wszystkie obiekty użyteczności publicznej i wielorodzinnego budownictwa mieszkaniowego, które wybudowano po 1 stycznia 1995 r. muszą być dostępne dla osób niepełnosprawnych. Jeżeli jednak inwestor zamierza rozbudować lub przebudować istniejący budynek lub zmienić sposób jego użytkowania, ma obowiązek spełnienia wymagań techniczno-budowlanych, w tym dotyczących dostępności dla osób niepełnosprawnych.

76. Zapewnienie dostępności obiektów wybudowanych wcześniej może nie być możliwe ze względu na brak miejsca w obiekcie, układ konstrukcyjny budynku, zakaz ingerowania w historyczną tkankę

budynku (w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub objętych ochroną konserwatorską). W takich przypadkach wymagania w zakresie dostępności mogą być spełnione, na podstawie ekspertyzy technicznej, w sposób inny niż określony w rozporządzeniu w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie.

Przemieszczanie się, środki transportu

77. „Strategia Rozwoju Transportu do 2020 r.” przewiduje tworzenie wymogów i zachęt do dostosowywania systemów transportowych miast do potrzeb osób z ograniczoną możliwością poruszania się, poprzez odpowiednie przepisy oraz realizację projektów.

78. Wymagania techniczne dotyczące dojść do kładek dla pieszych nad drogami, liniami tramwajowymi lub kolejowymi, tuneli przeznaczonych do ruchu pieszych, obiektów mostowych, w tym dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych, ustanawia rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie. Rozwiązania zwiększające dostępność polegają na:

- obniżaniu krawężników na przejściach dla pieszych,
- wykładaniu dojść dla pieszych płytami o specjalnej strukturze, rozpoznawalnej stopami przez osoby niewidome,
- montażu barier oddzielających ruch pieszy od ruchu kołowego,
- instalowaniu pochylni wjazdowych na mosty i kładki,
- wyposażeniu sygnalizacji świetlnej na przejściach dla pieszych w sygnały dźwiękowe.

79. Polskie normy dotyczące dostępności transportu obejmują „Pomoce techniczne dla osób niewidomych i słabowidzących. Sygnalizacja dźwiękowa na przejściach dla pieszych z sygnalizacją świetlną. PN-Z-80100:2004” oraz „Dostępność obiektów i urządzeń dla osób niepełnosprawnych. Znaki informacji publicznej PN-Z-80101:2007”.

80. Ustawa - Prawo przewozowe zobowiązuje przewoźnika do podejmowania działań ułatwiających podróżnym, w szczególności osobom o ograniczonej zdolności ruchowej oraz osobom niepełnosprawnym, korzystanie ze środków transportowych.

81. Rozporządzenie (UE) 181/2011 dotyczące praw pasażerów w transporcie autobusowym i autokarowym stosuje się, co do zasady, bezpośrednio. W celu realizacji wynikającego z rozporządzenia obowiązku wyznaczenia terminali, w których udzielana jest pomoc osobom niepełnosprawnym i osobom o ograniczonej sprawności ruchowej, wyznaczenia organów odpowiedzialnych za wykonywanie rozporządzenia oraz określenia sankcji mających zastosowanie w przypadkach naruszeń rozporządzenia, prowadzone są prace nad projektem nowelizacji ustawy o transporcie drogowym (III kwartał 2014 r.).

82. Wymagania homologacyjne dla pojazdów do przewozu osób, w tym osób niepełnosprawnych, określają rozporządzenia:

- Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych pojazdów oraz zakresu ich niezbędnego wyposażenia,
- Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w sprawie homologacji typu pojazdów samochodowych i przyczep oraz ich przedmiotów wyposażenia lub części,
- Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych tramwajów i trolejbusów oraz zakresu ich niezbędnego wyposażenia,
- Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać obiekty budowlane metra i ich usytuowanie

oraz

- Dyrektywa 74/60/EWG w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do wyposażenia wnętrza pojazdów silnikowych (wewnętrznych części przedziału pasażerskiego z wyjątkiem wewnętrznych lusterek wstecznych, rozmieszczenia urządzeń sterujących, dachu oraz dachu przesuwanego, oparcie i tylnych części siedzeń) pod kątem wyposażenia wnętrza przy przewozie osoby niepełnosprawnej,

- Dyrektywa 2001/85/WE odnosząca się do przepisów szczególnych dotyczących pojazdów wykorzystywanych do przewozu pasażerów i mających więcej niż osiem siedzeń poza siedzeniem kierowcy.
- Regulamin EKG ONZ Nr 21 Jednolite przepisy dotyczące homologacji pojazdów w odniesieniu do wyposażenia wnętrza,
- Regulamin EKG ONZ Nr 107 Jednolite przepisy dotyczące homologacji pojazdów kategorii M2 i M3 w odniesieniu do ich budowy ogólnej.

83. Budowli kolejowych dotyczą rozporządzenia Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w sprawie:

- warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budowle kolejowe i ich usytuowanie,
- warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać skrzyżowania linii kolejowych z drogami publicznymi i ich usytuowanie.

84. Dobiegają końca prace (III kwartał 2014 r.) nad nowelizacją rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budowle kolejowe i ich usytuowanie. Wprowadzony zostanie obowiązek:

- wyznaczenia strefy zagrożenia i trasy wolnej od przeszkód, jak również dotykowego pasa ostrzegawczego,
- dotykowego oznakowania dojścia do schodów oraz wizualnego oznaczenia krawędzi stopni schodów,
- budowy peronów kolejowych określonej szerokości.

85. Ustawa o transporcie kolejowym zawiera przepisy o korzystaniu z transportu kolejowego przez osoby niepełnosprawne i osoby o ograniczonej sprawności ruchowej.

86. Decyzja Komisji Europejskiej dotycząca technicznej specyfikacji interoperacyjności w zakresie aspektu „Osoby o ograniczonej możliwości poruszania się” transeuropejskiego systemu kolei konwencjonalnych i transeuropejskiego systemu kolei dużych prędkości oraz obwieszczenie Prezesa Urzędu Transportu Kolejowego w sprawie ustalenia listy właściwych krajowych specyfikacji technicznych i dokumentów normalizacyjnych realizowane są przez przewoźników kolejowych przy zakupach nowego i modernizacji taboru istniejącego oraz przez zarządców infrastruktury kolejowej i zarządców dworców w ramach modernizacji i budowy stacji kolejowych i dworców.

87. Minister właściwy do spraw transportu zawarł z PKP Intercity umowy o świadczenie usług publicznych w przewozach międzywojewódzkich i międzynarodowych, w których określone zostały wymogi w zakresie dostępności taboru dla osób niepełnosprawnych. Zgodnie z tymi umowami przewoźnik ma obowiązek:

- wyznaczenia i oznaczenia miejsc dla podróżnych niepełnosprawnych, w każdym pociągu nie objętym obowiązkiem lub fakultatywną rezerwacją miejsc do siedzenia,
- prowadzenia wagonów przystosowanych do przewozu osób niepełnosprawnych na wózkach inwalidzkich w wybranych pociągach wskazanych w załącznikach do umowy.

88. W rozporządzeniu Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w sprawie sposobu prowadzenia rejestru oraz sposobu oznakowania pojazdów kolejowych określono wymagania, jakie muszą spełniać tablice informacyjne (w tym elektroniczne), stanowiące wyposażenie pociągów pasażerskich i służące informowaniu podróżnych. Wymagania co do użycia kolorów na tablicach i wyświetlaczach informacyjnych określone są mając na względzie dysfunkcje wzroku.

89. Od 2011 r. przy Prezesie Urzędu Transportu Kolejowego działa Zespół ds. osób niepełnosprawnych, którego zadaniem jest opiniowanie i inicjowanie działań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa i wysokiej jakości przewozów kolejowych osobom o ograniczonych możliwościach poruszania się. W 2012 r. opiniowane były projekty: infrastruktury dworcowej, modernizacji dworców kolejowych, rozwiązań oferowanych przez przewoźników.

90. Prawa osób niepełnosprawnych w transporcie kolejowym reguluje Rozporządzenie (UE) 1371/2007 dotyczące praw i obowiązków pasażerów w ruchu kolejowym. Zgodnie z ustawą

o transporcie kolejowym niektórych przepisów rozporządzenia 1371/2007 nie stosuje się w Polsce odnośnie do pociągów miejskich, podmiejskich i regionalnych. Część tych zwolnień zostanie utrzymana do 2019 r. ponieważ spełnienie wszystkich wymagań wynikających z rozporządzenia wiąże się z koniecznością realizacji przez przewoźników i zarządców infrastruktury znacznych inwestycji. W przypadku kolejowych krajowych połączeń pasażerskich oraz połączeń ze stacjami położonymi poza granicami UE włączenie stosowania przepisów stosuje się do 4 grudnia 2014 r.

91. Na stronie internetowej: www.pasazer.utk.pl znajdują się informacje na temat rozkładów jazdy, prawa przewozowego, interaktywna mapa opisująca udogodnienia dla osób niepełnosprawnych na stacjach i przystankach kolejowych, jak też adresy przewoźników którzy, powiadomieni o planowanej podróży koleją, są obowiązani udzielić osobom niepełnosprawnym pomocy. Obecnie mapa obejmuje Trójmiasto. Niektóre inne polskie miasta zostały przedstawione w formie opisowo-graficznej. Urząd Transportu Kolejowego planuje podjęcie współpracy ze Stowarzyszeniem Integracji Stołecznej Komunikacji w celu poszerzenia mapy o informacje dotyczące udogodnień dla osób niepełnosprawnych w Warszawie. Mapa obejmie całą Polskę w roku 2016 lub 2017.

92. Prawa osób niepełnosprawnych podróżujących samolotem reguluje rozporządzenie (UE) 1107/2006 w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz osób o ograniczonej sprawności ruchowej podróżujących drogą lotniczą. W celu wprowadzenia przepisów rozporządzenia wymagających wdrożenia w drodze przepisów krajowych Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w sprawie regulaminów przewozu lotniczego stanowi odpowiednio, że w regulaminach zamieszcza się postanowienia dotyczące systemu rezerwacji oraz informacje na temat wyposażenia statków powietrznych, umożliwiające pasażerowi niepełnosprawnemu podjęcie decyzji co do wyboru lub rezygnacji z danego lotu. Ponadto, przewoźnik lotniczy ma obowiązek wskazania miejsca udostępnienia informacji dotyczących zasad bezpieczeństwa przewozu osób niepełnosprawnych i osób o ograniczonej sprawności ruchowej, jak również ograniczeń ich przewozu lub przewozu sprzętu do poruszania się. Podobne zobowiązanie spoczywa na organizatorze wycieczek.

93. Rozporządzenie (UE) 1177/2010 o prawach pasażerów podróżujących drogą morską i drogą wodną śródlądową stosuje się, co do zasady, wprost, zaś przepisy, które wymagają wdrożenia w drodze przepisów krajowych zostały wprowadzone do polskiego systemu prawnego. W 2013 r. zmienione zostały ustawy:

- o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej,
- Kodeks morski,
- Prawo przewozowe,
- o żegludze śródlądowej,

w celu określenia procedur składania skarg na naruszenia praw pasażerów w transporcie morskim i w żegludze śródlądowej. Zmieniona została także ustawa o usługach turystycznych w celu wskazania organu uprawnionego do nakładania kar pieniężnych w związku z naruszeniem obowiązków określonych w tym rozporządzeniu.

94. Wydane także zostały rozporządzenia Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w sprawie określenia urzędów właściwych do rozpatrywania skarg w sprawie naruszeń praw pasażerów podróżujących, odpowiednio, drogą morską i drogą wodną śródlądową.

95. Trwają prace (III kwartał 2014 r.) nad projektem rozporządzenia Ministra Infrastruktury i Rozwoju w sprawie Krajowego Programu Ułatwień Lotnictwa Cywilnego, który przewiduje, między innymi, możliwość dostarczania pasażerom przez przewoźników lotniczych informacji odnośnie praw osób niepełnosprawnych, o których mowa w rozporządzeniu WE 1107/2006 w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

Usługi zapewniane powszechnie

96. Ustawa - Prawo telekomunikacyjne nakłada na wszystkich dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych obowiązek świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych, w tym

zapewniania, w miarę możliwości technicznych, dostępu do usług telefonicznych równoważnego dostępowi, z jakiego korzysta większość użytkowników końcowych.

97. Wymagania dotyczące udogodnień dla osób niepełnosprawnych, w tym rodzaje urządzeń końcowych, jakie powinny być oferowane osobom niepełnosprawnym oraz wymagania dotyczące przystosowania aparatów publicznych do używania przez osoby niepełnosprawne określone są w rozporządzeniu Ministra Administracji i Cyfryzacji w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych.

98. Nowe przepisy:

- nakładają na dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych obowiązek dostosowania biur obsługi abonentów do potrzeb osób niepełnosprawnych, w szczególności poprzez wyposażenie w urządzenie umożliwiające połączenie z tłumaczem języka migowego lub systemu językowo-migowego on-line. Alternatywnie, dostawcy usług będą musieli zapewnić możliwość skorzystania z tłumacza języka migowego lub systemu językowo-migowego. Biura mają być wyposażone w urządzenie umożliwiające powiększenie tekstu oraz dostosowanie go do potrzeb osób z upośledzeniem narządu ruchu,
- określają wymogi dla urządzeń końcowych przystosowanych do używania przez osoby niepełnosprawne, oferowanych na każde żądanie oraz wymogi dla aparatów publicznych przystosowanych do używania przez osoby niepełnosprawne,
- zobowiązują dostawcę usług do pomocy w skonfigurowaniu urządzenia lub usługi telefonicznej,
- zobowiązują dostawcę usług do zapewnienia dostępności stron internetowych dla osób niepełnosprawnych z upośledzeniem narządu wzroku (dostosowanie do standardu Web Content Accessibility Guidelines (WCAG 2.0)).

99. Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej publikuje na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Urzędu Komunikacji Elektronicznej informacje o dostępnych na rynku urządzeniach końcowych przystosowanych do używania przez osoby niepełnosprawne.

100. Ustawa - Prawo pocztowe przewiduje, że operator świadczący powszechne usługi pocztowe zapewnia osobom niepełnosprawnym dostęp do nich oraz określa sposób zapewnienia tego dostępu poprzez:

- organizację pracy placówek umożliwiającą osobom poruszającym się za pomocą wózka inwalidzkiego korzystanie z usług,
- tworzenie odpowiednio oznakowanych stanowisk obsługi,
- umieszczanie nadawczych skrzynek pocztowych w sposób i w miejscu umożliwiającym korzystanie z nich osobie poruszającej się za pomocą wózka inwalidzkiego,
- doręczanie osobom z uszkodzeniem narządu ruchu powodującym konieczność korzystania z wózka inwalidzkiego oraz niewidomym lub ociemniałym, na ich wniosek i bez pobierania dodatkowych opłat, listów, przesyłek rejestrowanych, przekazów pocztowych, z pominięciem oddawczej skrzynki pocztowej oraz bez konieczności odbierania przesyłki w placówce operatora,
- przyjmowanie od osoby niepełnosprawnej w miejscu jej zamieszkania przesyłki niebędącej przesyłką rejestrowaną.

101. Szczegółowe rozwiązania dotyczące obsługi osób o ograniczonej mobilności określone są w rozporządzeniu Ministra Administracji i Cyfryzacji w sprawie warunków wykonywania usług powszechnych przez operatora wyznaczonego.

102. W końcu 2012 r. 98,2% placówek pocztowych było przystosowanych do obsługi osób niepełnosprawnych (podjazdy, transportery, windy, pochylnie oraz sygnalizacja dźwiękowa). Do obsługi osób niepełnosprawnych poruszających się za pomocą wózków inwalidzkich dostosowanych jest:

- 53,3% placówek pocztowych - w sposób umożliwiający wjazd (podjazdy, transportery, windy),
- 44,9% placówek pocztowych - za pomocą sygnalizacji dźwiękowej, umożliwiającej przywołanie pracownika placówki w celu realizacji usługi pocztowej.

103. Prace adaptacyjne prowadzone są w ramach budowy nowych i remontowania istniejących placówek pocztowych. Do najczęstszych utrudnień należą:

- lokalizacja placówki pocztowej w obiekcie najmowanym (konieczna zgoda właściciela najmowanego obiektu – przy zawieraniu umów podejmowane są negocjacje dotyczące spełnienia warunków dostosowania),
- brak możliwości technicznych adaptacji budynku (wąski chodnik, usytuowanie placówki na piętrze),
- obowiązek uzyskania zgody konserwatora zabytków na modernizację, przebudowę i adaptację,
- rodzaj prowadzonej działalności (stacjonarny punkt obsługi klienta, ruchomy punkt obsługi klienta, placówka wewnętrzna).

104. Poczta Polska SA rozpoczęła w 2013 r. pilotaż programu, którego celem jest poprawa dostępności usług dla osób głuchoniemych i słabo słyszących. Pilotaż polega na sprawdzeniu funkcjonowania udogodnienia w formie zamontowanego w placówce pocztowej wideofonu – urządzenia, dzięki któremu klienci głuchoniemi i słabo słyszący mogą porozumiewać się z pracownikiem poczty za pomocą systemu tłumacza języka migowego on-line.

105. Związek Banków Polskich powołał w 2011 r. Zespół do spraw obsługi osób niepełnosprawnych. W efekcie prac zespołu, prowadzonych we współpracy z osobami niepełnosprawnymi, Rzecznikiem Praw Obywatelskich i Pełnomocnikiem Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych w 2013 r. powstał dokument „Dobre praktyki” wskazujący, jak dostosować obsługę bankową odpowiednio do rodzaju niepełnosprawności (oddział, call center, bankomat, internet). Zalecenia odnoszą się do zachowania pracowników banku, przystosowania technicznego oddziałów i kanału telefonicznego, stosowania odpowiednich procedur. Zwrócono uwagę na umieszczanie bankomatów zbyt wysoko, co uniemożliwia korzystanie z nich osobom poruszającym się na wózku. Jeżeli chodzi o dostęp do bankowości przez internet zalecane jest stosowanie wymogów Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. Wskazano, że powinny być stosowane alternatywne kanały dostępu do każdej usługi. Planowana jest rozbudowa i aktualizacja materiału.

106. Narodowy Bank Polski finansuje lub współfinansuje materiały w polskim języku migowym i przeprowadza kampanie informacyjne w PJM, na przykład w 2013 r. „Zasady bezpiecznego korzystania z pożyczek i usług finansowych” oraz „Znani migają”.

Zamówienia publiczne

107. Ustawa - Prawo zamówień publicznych nie nakłada obowiązków w zakresie zapewnienia dostępności przedmiotu zamówienia dla osób niepełnosprawnych. Wiążące wymagania dotyczące dostępności wynikają z innych przepisów (prawo budowlane, przepisy dotyczące transportu, telekomunikacji).

108. Inne informacje dotyczące zamówień publicznych – punkty 438-440.

Propagowanie dostępności – projektowanie uniwersalne

109. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej:

- organizuje co roku ogólnopolską konferencję na temat projektowania uniwersalnego,
- przetłumaczyło na język polski „Raport tematyczny poświęcony projektowaniu uniwersalnemu”, zawierający informacje na temat standardów projektowania uniwersalnego,
- na stronie internetowej Biura Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych www.niepelnosprawni.gov.pl utworzona została zakładka poświęcona dostępności i projektowaniu uniwersalnemu,
- opracowało ulotki promujące projektowanie uniwersalne.

110. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej współpracuje z uczelniami wyższymi i instytucjami kultury w celu upowszechnienia idei dostępności, podjęło też współpracę z jednostkami samorządu terytorialnego.

111. W 2013 r. opracowany został pierwszy w Polsce system identyfikacji wizualnej projektowania uniwersalnego, obejmujący:

- logo projektowania uniwersalnego,
- księgę znaku projektowania uniwersalnego,
- zestaw ikon pomocniczych,
- standardy graficzne publikacji z dziedziny projektowania uniwersalnego,
- projekt znacznika materiałów graficznych (naklejki silikonowe).

112. W ramach toczących się obecnie prac nad projektem Krajowej Polityki Miejskiej sformułowane zostało zalecenie dotyczące kształtowania przestrzeni, zwłaszcza przestrzeni publicznych, zgodnie z zasadami projektowania uniwersalnego i dbałości o użyteczność dla wszystkich, bez potrzeby adaptacji lub projektowania specjalistycznego. Zakończenie prac planowane jest na IV kwartał 2014 r.

113. Problematyka projektowania uniwersalnego, w szczególności standardów dostępności środków transportu i usług publicznych, jest przedmiotem analiz prowadzonych przez Komisję Kodyfikacyjną Prawa Budowlanego. Opracowane przez komisję tezy, poddane w 2013 r. konsultacjom społecznym, stanowiąc będą podstawę opracowania projektu Kodeksu urbanistyczno–budowlanego.

114. Zadaniem Komitetu Technicznego do spraw Osób Niepełnosprawnych, powołanego w ramach Polskiego Komitetu Normalizacyjnego, jest organizowanie działalności normalizacyjnej, zgodnie z rozwiązaniami europejskimi i międzynarodowymi i przy aktywnym udziale krajowych ekspertów. Ma ona wspierać krajową politykę techniczną. Zakres działania komitetu technicznego obejmuje:

- urządzenia ułatwiające osobom niepełnosprawnym uczestnictwo w życiu społecznym,
- orientację w przestrzeni publicznej, dostęp do budynków i obiektów,
- przedmioty codziennego użytku, odzież, obuwie i elementy wnętrza, sprzęt rehabilitacyjny i wspomagający.

Artykuł 10 – Prawo do życia

115. Konstytucja RP chroni prawo do życia każdej osoby.

116. Kodeks karny penalizuje czyny polegające na:

- umyślnym lub nieumyślnym pozbawieniu życia,
- namowie lub udzieleniu pomocy prowadzącym do targnięcia się innej osoby na własne życie,
- pozbawieniu życia na żądanie ofiary i pod wpływem współczucia dla niej,
- przerwaniu ciąży z naruszeniem ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, udzieleniu pomocy kobiecie ciężarnej w przerwaniu ciąży z naruszeniem ustawy lub nakłanianiu jej do tego, przerwaniu ciąży przy zastosowaniu przemocy wobec kobiety ciężarnej lub przerwaniu ciąży w inny sposób bez zgody kobiety albo doprowadzeniu kobiety ciężarnej do przerwania ciąży przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem.

Artykuł 11 – Sytuacje zagrożenia i sytuacje wymagające pomocy humanitarnej

117. Policja zapewnia możliwość, w toku prowadzonych czynności, korzystania z pomocy osoby przybranej, tłumacza przysięgłego języka migowego, komunikowania się przez SMS i pocztę elektroniczną. Praktykowane jest przeprowadzanie czynności w miejscu (w tym w miejscu zamieszkania) i czasie dogodnym dla osoby niepełnosprawnej. W razie potrzeby Policja korzysta z pomocy Polskiego Związku Niewidomych.

118. Przykłady innych działań Policji:

- publikacja poradnika antydyskryminacyjnego odnoszącego się, między innymi, do osób niepełnosprawnych, poradników „Praktyczny savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych”, „Gdy spotkasz osobę niewidomą”, „Policja bez barier”,

- szkolenia w zakresie komunikacji z osobami niepełnosprawnymi, posługiwanie się językiem migowym,
- szkolenie w zakresie udzielania pomocy przedmedycznej z elementami języka migowego,
- kampanie, debaty, spotkania dotyczące bezpieczeństwa, dla dorosłych i dzieci niepełnosprawnych, w tym tłumaczone na język migowy,
- szkolenia dotyczące przemocy w rodzinie,
- debaty na temat korzystania przez osoby niepełnosprawne z infrastruktury drogowej i komunikacyjnej,
- przeglądy (wraz z zarządami dróg) przejść dla pieszych – właściwe oznakowanie, oświetlenie, urządzenia akustyczne,
- udział w festynach integracyjnych.

119. Komenda Główna Policji opracowała informację na temat budynków (Komenda Główna, komendy miejskie, rejonowe, powiatowe, komisariaty) dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych (ułatwienia techniczne i architektoniczne). Jest ona dostępna na stronie internetowej Policji. W toku prowadzonych remontów i w nowych siedzibach jednostek Policji instalowane są urządzenia ułatwiające osobom niepełnosprawnym poruszanie się.

120. Ustawa o stanie klęski żywiołowej określa tryb wprowadzenia i zniesienia stanu klęski żywiołowej oraz zasady działania organów władzy publicznej w czasie stanu klęski żywiołowej. Rozwiązania szczegółowe przyjmowane są każdorazowo w związku z wystąpieniem klęski i po dokonaniu oceny rzeczywistych potrzeb. Doświadczenia podmiotów uczestniczących w akcjach niesienia pomocy wskazują, że nie ma potrzeby opracowywania specjalnych procedur adresowanych do osób niepełnosprawnych.

121. Rozwiązania możliwe do zastosowania odnośnie do osób niepełnosprawnych poszkodowanych w wyniku powodzi określa ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z usuwaniem skutków powodzi. Przewiduje ona, między innymi, możliwość:

- przeznaczenia środków PFRON na utrzymanie zagrożonych likwidacją miejsc pracy osób niepełnosprawnych, odtworzenie zniszczonej lub utraconej na skutek powodzi infrastruktury i wyposażenia warsztatów terapii zajęciowej, zakładów aktywności zawodowej i przedsiębiorstw osób niepełnosprawnych oraz na pomoc na zakup sprzętu rehabilitacyjnego,
- umarzania pożyczek ze środków PFRON, przyznanych przed wystąpieniem powodzi, osobom niepełnosprawnym na działalność gospodarczą lub rolniczą oraz zakładom pracy chronionej,
- przeznaczenia środków zakładowego funduszu rehabilitacji na odtworzenie infrastruktury i wyposażenia utraconych lub zniszczonych na skutek powodzi miejsc pracy oraz rehabilitacji osób niepełnosprawnych.

Rozwiązania te są stosowane po wydaniu przez Radę Ministrów rozporządzenia określającego wykaz gmin lub miejscowości poszkodowanych daną powodzią, rodzaj stosowanych rozwiązań oraz warunki ich stosowania.

122. Warunki i tryb udzielania cudzoziemcom ochrony na terytorium RP reguluje ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zawiera ona szczególne rozwiązania dotyczące niepełnosprawnych cudzoziemców.

123. Cudzoziemcowi, który poinformuje organ prowadzący postępowanie, że jest niepełnosprawny, zapewnia się badania lekarskie lub psychologiczne w celu potwierdzenia jego stanu. Jeżeli badanie potwierdzi, że cudzoziemiec jest niepełnosprawny, czynności w ramach postępowania w sprawie nadania statusu uchodźcy są przeprowadzane:

- w warunkach zapewniających swobodę wypowiedzi, w sposób dostosowany do stanu psychofizycznego danej osoby,
- w terminie dostosowanym do stanu psychicznego i fizycznego, przy uwzględnieniu terminów korzystania przez cudzoziemca ze świadczeń zdrowotnych,
- z udziałem psychologa lub lekarza oraz, w miarę potrzeby, tłumacza,

– przez osobę, która odbyła szkolenie przygotowujące do pracy z osobami niepełnosprawnymi.

124. Niepełnosprawnemu cudzoziemcowi przebywającemu w ośrodku dla cudzoziemców ubiegającemu się o nadanie statusu uchodźcy zapewnia się przewóz w celu złożenia zeznań i oświadczeń w postępowaniu lub skorzystania ze świadczeń zdrowotnych. Czynności mogą odbywać się także w miejscu pobytu, jeżeli uzasadnia to stan zdrowia cudzoziemca. Co do zasady, cudzoziemców, których stan psychofizyczny stwarza domniemanie, że byli poddani przemocy albo że są niepełnosprawni, nie umieszcza się w areszcie dla cudzoziemców ani w strzeżonym ośrodku (chyba że cudzoziemiec stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa, zdrowia lub życia innych osób przebywających w ośrodku).

125. Niepełnosprawni cudzoziemcy ubiegający się w Polsce o nadanie statusu uchodźcy kwaterowani są w ośrodkach dostosowanych do ich potrzeb (3 spośród 12 ośrodków dla uchodźców). W ramach projektu „Poprawa warunków zakwaterowania oraz zakup sprzętów i materiałów dla ośrodków własnych Urzędu do Spraw Cudzoziemców w roku 2010” zakupiony został, między innymi, dodatkowy sprzęt medyczny, który przekazywany jest do użytku potrzebującym, w miarę potrzeb. Zakup sprzętu oraz poprawa infrastruktury dla niepełnosprawnych cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy będą kontynuowane w kolejnych latach.

Artykuł 12 – Równość wobec prawa

126. Polska złożyła oświadczenie interpretacyjne: „Rzeczpospolita Polska oświadcza, że interpretuje art. 12 konwencji w sposób zezwalający na stosowanie ubezwłasnowolnienia, w okolicznościach i w sposób określony w prawie wewnętrznym, jako środka, o którym mowa w art. 12 ust. 4, w sytuacji, gdy skutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego lub innego rodzaju zaburzeń psychicznych osoba nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem.”.

Zdolność prawna i zdolność do czynności prawnych

127. Kodeks cywilny przewiduje, że każdy ma zdolność prawną od chwili urodzenia. Nie jest dopuszczone pozbawienie zdolności prawnej.

128. Kodeks cywilny dopuszcza ograniczenie lub pozbawienie zdolności do czynności prawnych (ubezwłasnowolnienie). Osoba, która ukończyła lat trzynaście, może być ubezwłasnowolniona całkowicie, jeżeli skutek choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych nie jest w stanie kierować swym postępowaniem. Osoba pełnoletnia może być ubezwłasnowolniona częściowo z powodu choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego rodzaju zaburzeń psychicznych, jeżeli jej stan nie uzasadnia ubezwłasnowolnienia całkowitego, lecz potrzebna jest jej pomoc do prowadzenia spraw.

129. Dla ubezwłasnowolnionego całkowicie ustanawia się opiekę, chyba że pozostaje pod władzą rodzicielską. Dla ubezwłasnowolnionego częściowo ustanawia się kuratelę.

130. Niepełnosprawność nie jest przesłanką ubezwłasnowolnienia. Jest nią stan psychiczny lub sprawność intelektualna i tylko o ile sprawiają, że osoba nie jest w stanie kierować swoim postępowaniem (ubezwłasnowolnienie całkowite), bądź jest jej potrzebna pomoc do prowadzenia własnych spraw (ubezwłasnowolnienie częściowe). Zatem, przesłanką ubezwłasnowolnienia jest nie tylko choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy lub inne zaburzenie psychiczne, ale jednocześnie potrzeba pomocy w załatwianiu spraw osobistych i majątkowych. Stanowisko takie jest ugruntowane w orzecznictwie polskich sądów.

131. Orzekanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie należy do właściwości sądów okręgowych, które rozpoznają je w składzie trzech sędziów zawodowych. Właściwość taka wynika z uznania doniosłości tych spraw i konieczności szczególnej ochrony praw osób, których dotyczy wnioski o ubezwłasnowolnienie. Skład trzech sędziów zawodowych gwarantuje rozstrzygnięcie sprawy przez osoby z dużym doświadczeniem zawodowym i życiowym.

132. Sąd opiekuńczy sprawuje nadzór nad wykonywaniem opieki i kurateli. Nadzór polega na zaznajamianiu się na bieżąco z działalnością opiekuna lub kuratora oraz udzielaniu mu wskazówek i poleceń. W terminach oznaczonych przez sąd, nie rzadziej niż raz w roku, opiekun lub kurator

składa sprawozdanie, w tym dokumenty dotyczące wydatków. W praktyce kontrola dokonywana jest raz na kwartał; w razie konieczności częściej. Przedkładane sprawozdania i rachunki są badane przez sędziego pod względem rzeczowym i rachunkowym. Zatwierdzenie rachunku przez sąd opiekuńczy nie wyłącza odpowiedzialności opiekuna za szkodę wyrządzoną nienależytym sprawowaniem zarządu majątkiem.

133. Sąd uchyla ubezwłasnowolnienie, jeżeli ustały przyczyny, dla których je orzeczono; sąd może także, w razie poprawy stanu psychicznego ubezwłasnowolnionego, zmienić ubezwłasnowolnienie całkowite na częściowe, a w razie pogorszenia się tego stanu - zmienić ubezwłasnowolnienie częściowe na całkowite. Prawo złożenia wniosku o wszczęcie postępowania o uchylenie lub zmianę ubezwłasnowolnienia przysługuje, między innymi, osobie ubezwłasnowolnionej.

134. Istnieje szereg gwarancji procesowych przewidzianych przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, które chronią prawa osób niepełnosprawnych - uczestników postępowania w sprawach o ubezwłasnowolnienie. W szczególności:

- organizacje społeczne, do których zadań statutowych należy ochrona praw osób niepełnosprawnych, udzielanie im pomocy lub ochrona praw człowieka, mogą wstąpić do postępowania o ubezwłasnowolnienie w każdym jego stadium,
- sąd może ustanowić dla osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, pełnomocnika z urzędu, nawet bez jej wniosku; dotyczy to też spraw o uchylenie oraz zmianę ubezwłasnowolnienia,
- postępowanie w sprawach o ubezwłasnowolnienie jest dwuinstancyjne,
- środka odwoławczego wniesionego przez osobę, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, nie odrzuca się z powodu nieusunięcia braków formalnych.

Wspierane podejmowanie decyzji

135. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje możliwość ustanowienia dla osoby niepełnosprawnej kuratora, jeżeli potrzebuje ona pomocy w prowadzeniu spraw lub spraw określonego rodzaju, lub w załatwieniu poszczególnej sprawy. Zgodnie z Kodeksem postępowania cywilnego sąd ustanawia kuratora na wniosek osoby niepełnosprawnej lub organizacji społecznej, do której zadań statutowych należy ochrona praw osób niepełnosprawnych, w tym przypadku za zgodą osoby niepełnosprawnej. Kodeks przewiduje możliwość ustanowienia kuratora dla osoby niepełnosprawnej przez sąd, z urzędu. Zakres obowiązków i uprawnień kuratora określa sąd, odpowiednio do indywidualnych potrzeb.

Projekt zmiany regulacji prawnych w zakresie ubezwłasnowolnienia

136. Trwają prace (III kwartał 2014 r.) nad projektem założeń do projektu ustawy o zmianie ustawy Kodeks cywilny, ustawy Kodeks postępowania cywilnego, ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw. Projekt przewiduje, że obecnie istniejąca opieka nad ubezwłasnowolnionym całkowicie, kuratela nad ubezwłasnowolnionym częściowo oraz kuratela dla osoby niepełnosprawnej zostanie zastąpiona elastyczną instytucją opieki, każdorazowo dostosowywaną do indywidualnych potrzeb osób niepełnosprawnych intelektualnie. Opieka będzie ustanawiana do pomocy w prowadzeniu spraw, a zakres obowiązków i kompetencji opiekuna będzie ściśle zależny od stanu psychicznego podopiecznego. Całkowite pozbawienie osoby zdolności do czynności prawnych zostanie zastąpione ograniczeniem możliwości korzystania z tej zdolności, gdy jest to konieczne ze względu na stan osoby dotkniętej niepełnosprawnością.

Wsparcie osób niepełnosprawnych

137. Ustawa o pomocy społecznej przewiduje udzielanie osobom i rodzinom, które mają trudności lub potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, poradnictwa specjalistycznego, w tym poradnictwa prawnego. Poradnictwo polega na udzielaniu informacji o przepisach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, praw lokatorów.

138. Biura Porad Obywatelskich (obecnie 35) udzielają porad i informacji w sprawach mieszkaniowych, rodzinnych, świadczeń socjalnych, zatrudnienia, finansowych,

niepełnosprawności, konsumenckich, stosunków międzyludzkich, własności. Informacji i porad udzielają także wyspecjalizowane organizacje pozarządowe i instytucje publiczne.

139. Ze środków PFRON dofinansowywane są projekty realizowane przez organizacje pozarządowe związane z dostępem do poradnictwa prawnego dla osób niepełnosprawnych. W 2013 r. złożonych zostało 41 wniosków na realizację punktów informacyjnych i poradniczych w latach 2014-2015, w tym zapewniających konsultacje prawne.

Prawo własności

140. Prawo własności nie jest ograniczone ze względu na niepełnosprawność.

Artykuł 13 – Dostęp do wymiaru sprawiedliwości

141. Konstytucja RP gwarantuje każdemu prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy, bez nieuzasadnionej zwłoki, przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd oraz wzmacnia tę gwarancję stwierdzając, że ustawa nie może nikomu zamykać drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw.

142. Kodeks postępowania cywilnego nie czyni rozróżnienia między osobami pełnosprawnymi a niepełnosprawnymi jeżeli chodzi o wszelkie gwarancje procesowe, w szczególności w zakresie zdolności do czynności procesowych, praw strony w procesie lub uczestnika postępowania nieprocesowego, w postępowaniu sądowym w charakterze świadka.

143. Kodeks postępowania cywilnego zawiera następujące rozwiązania w celu ułatwienia osobom niepełnosprawnym udziału w postępowaniu:

- jeżeli odbierający pismo nie może potwierdzić jego odbioru własnoręcznym podpisem, doręczający sam oznacza datę doręczenia oraz przyczyny braku podpisu,
- przesłuchanie osób dotkniętych chorobą lub niepełnosprawnością, które nie mogą bez szkody dla stanu zdrowia przybyć w celu przesłuchania do sądu, odbywa się w miejscu ich przebywania,
- osoby nieme i głuche składają zeznania na piśmie lub przy pomocy biegłego tłumacza języka migowego. Gdy korzystają z innych uprawnień procesowych (składanie na rozprawie lub posiedzeniu jawnym oświadczeń, zarzutów, wniosków dowodowych, zadawanie pytań osobom przesłuchiwanym), wymagających bezpośredniego kontaktowania się z sądem lub uczestnikami postępowania, mogą wnosić o powołanie tłumacza języka migowego,
- osoby niepełnosprawne ruchowo mogą wystąpić do przewodniczącego wydziału sądu z wnioskiem o wydanie zarządzenia o przesłaniu akt do sądu rejonowego właściwego dla miejsca zamieszkania osoby niepełnosprawnej w celu ułatwienia przejrzenia akt i sporządzenia odpisów.

144. Strony i uczestnicy postępowania cywilnego mają prawo otrzymania z akt sprawy zapisu dźwięku, chyba że protokół został sporządzony pisemnie. Protokoły elektroniczne nie są jeszcze w pełni dostępne, ale prowadzone inwestycje powodują, że dostęp do protokołu elektronicznego we wszystkich sądach jest kwestią nieodległego czasu.

145. Kodeks postępowania administracyjnego przewiduje, że:

- podania (żądania, wyjaśnienia, odwołania, zażalenia) mogą być wnoszone pisemnie, telegraficznie, za pomocą telefaksu lub ustnie do protokołu, a także za pomocą innych środków komunikacji elektronicznej,
- podanie wniesione pisemnie albo ustnie do protokołu powinno być podpisane przez wnoszącego; gdy podanie wnosi osoba, która nie może lub nie umie złożyć podpisu, podpis składa za nią osoba przez nią upoważniona, czyniąc o tym wzmiankę obok podpisu,
- protokół z każdej czynności mającej istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy odczytuje się wszystkim osobom obecnym, biorącym udział w czynności urzędowej; powinny one protokół podpisać, brak podpisu którejkolwiek osoby należy omówić w protokole.

146. Ustawa - Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi przewiduje, że posiedzenia sądowe odbywają się w budynku sądu, a poza tym budynkiem, gdy odbycie posiedzenia w innym miejscu ułatwia przeprowadzenie sprawy lub przyczynia się do zaoszczędzenia kosztów.

147. Kodeks postępowania karnego nie ogranicza prawa udziału w postępowaniu ze względu na niepełnosprawność ani nie zwalnia z obowiązku udziału w postępowaniu. Prawa osoby pokrzywdzonej, jeżeli jest nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, może wykonywać osoba, pod której pieczęcią pokrzywdzony pozostaje.

148. Zgodnie z Kodeksem postępowania karnego oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli jest głuchy, niemy lub niewidomy, albo gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności. Oskarżony musi mieć obrońcę również wtedy, gdy sąd uzna to za niezbędne ze względu na okoliczności utrudniające obronę. W zależności od rodzaju i stopnia niepełnosprawności osoba może być przesłuchana z udziałem tłumacza języka migowego, biegłego lekarza lub biegłego psychologa. Przesłuchanie świadka niepełnosprawnego może odbyć się w miejscu jego pobytu. Jeżeli niepełnosprawność uniemożliwia adresatowi pokwitowanie odbioru pisma, doręczający sporządza na zwrotnym pokwitowaniu odpowiednią wzmiankę; wówczas doręczenie uważa się za dokonane.

W postępowaniu karnym strona ma prawo otrzymać, na swój koszt, kopię zapisu dźwięku lub obrazu. Nie dotyczy to przesłuchania na rozprawie odbywającej się z wyłączeniem jawności albo w postępowaniu przygotowawczym.

149. W latach 2012-2013 Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury zorganizowała szkolenie „Metodyka pracy sędziego orzekającego w sprawach karnych w postępowaniu I-instancyjnym na etapie postępowania rozpoznawczego”, podczas którego realizowany był temat „Elementy taktyki i techniki przesłuchania oskarżonego i świadka w procesie karnym, z uwzględnieniem osób należących do szczególnych kategorii (w podeszłym wieku, z zaburzeniami psychicznymi i niepełnosprawnością intelektualną)”.

Aplikanci sędziowscy i prokuratorscy podczas nauki w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury uczestniczą w teoretycznych i praktycznych szkoleniach obejmujących problematykę praw osób niepełnosprawnych.

150. Ustawa - Prawo o notariacie przewiduje, że jeżeli osoba biorąca udział w czynnościach:

- jest głucha lub głuchoniema – notariusz jest obowiązany przekonać się, że treść czynności jest jej dokładnie znana i zrozumiała; notariusz może przywołać do czynności biegłego,
- jest niewidoma, głucha, niema lub głuchoniema – notariusz na życzenie takiej osoby powinien przywołać do czynności wskazaną przez nią zaufaną osobę,
- nie umie lub nie może pisać – powinna na dokumencie złożyć tuszowy odcisk palca, obok tego odcisku inna osoba wpisuje imię i nazwisko osoby nieumiejącej lub niemogącej pisać, umieszczając swój podpis,
- nie umie lub nie może pisać, notariusz stwierdza, że osoba ta aktu nie podpisała, i podaje, z jakich powodów.

Artykuł 14 – Wolność i bezpieczeństwo osobiste

Gwarancje podstawowe

151. Konstytucja RP ustanawia następujące gwarancje:

- wolność człowieka podlega ochronie prawnej, każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych, nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje,
- każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą, pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie,
- każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności pozbawienia wolności, o pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności,
- każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny,
- każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania.

152. Kodeks karny penalizuje fizyczne i psychiczne znęcanie się nad osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Surowsza kara grozi gdy znęcanie połączone jest ze

szczególным okrucieństwem lub jego konsekwencją jest targnięcie się na życie osoby pokrzywdzonej. Ponadto, karane jest bezprawne pozbawienie wolności jakiejkolwiek osoby.

153. Umieszczenie w domu pomocy społecznej, zakładzie opiekuńczo-leczniczym lub placówce pielęgnacyjno-opiekuńczej następuje na wniosek osoby zainteresowanej, a w razie gdy jest ona ubezwłasnowolniona, na wniosek przedstawiciela ustawowego. Jeżeli o umieszczenie osoby ubezwłasnowolnionej w domu pomocy społecznej lub innym zakładzie wnioskuje przedstawiciel ustawowy, zgodę musi wyrazić sąd opiekuńczy. Osoba ubezwłasnowolniona ma możliwość wyrażenia opinii w postępowaniu.

154. Ustawa o pomocy społecznej przewiduje, że w wyjątkowych sytuacjach możliwe jest umieszczenie w domu pomocy społecznej lub innym zakładzie osoby, bez jej zgody lub bez zgody przedstawiciela ustawowego, jeżeli osoba ta:

- bezwzględnie wymaga całodobowej opieki (niezdolność do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, konieczność zapewnienia stałej opieki i pielęgnacji),
- nie może samodzielnie funkcjonować w codziennym życiu,
- nie można jej zapewnić niezbędnej pomocy w formie usług opiekuńczych,

155. W takich przypadkach podstawą umieszczenia w domu pomocy społecznej lub innym zakładzie jest decyzja sądu opiekuńczego, wydawana na wniosek ośrodka pomocy społecznej, domu pomocy społecznej lub prokuratora.

156. Zgodnie z ustawą o ochronie zdrowia psychicznego osoba, która wskutek choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego nie jest zdolna do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i nie ma zapewnionej opieki innych osób oraz potrzebuje stałej opieki i pielęgnacji, lecz nie wymaga leczenia szpitalnego, może być, za jej zgodą lub zgodą jej przedstawiciela ustawowego, przyjęta do domu pomocy społecznej. Jeżeli o umieszczenie w domu pomocy społecznej lub innym zakładzie wnioskuje przedstawiciel ustawowy, zgodę na umieszczenie wyraża sąd opiekuńczy. Osoba ubezwłasnowolniona ma możliwość wyrażenia opinii w postępowaniu.

157. Osoba, która wskutek choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego nie jest zdolna do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i nie ma zapewnionej opieki innych osób oraz potrzebuje stałej opieki i pielęgnacji, lecz nie wymaga leczenia szpitalnego, może być przyjęta do domu pomocy społecznej również w razie braku zgody, odpowiednio, jej lub jej przedstawiciela ustawowego, o ile brak opieki zagraża życiu tej osoby. Ośrodek pomocy społecznej lub kierownik szpitala psychiatrycznego występuje w takim przypadku do sądu opiekuńczego z wnioskiem o przyjęcie do domu pomocy społecznej.

158. Osoba przyjęta do domu pomocy społecznej na podstawie postanowienia sądu opiekuńczego oraz jej przedstawiciel ustawowy mogą występować do sądu o zmianę orzeczenia.

159. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie sprawowania kontroli przyjęcia i przebywania osób z zaburzeniami psychicznymi w szpitalach psychiatrycznych i domach pomocy społecznej oraz sposobu jej dokumentowania określa sposób i tryb sprawowania kontroli legalności przyjęcia i przebywania w tych instytucjach osób z zaburzeniami psychicznymi, przestrzegania ich praw, warunków, w jakich one przebywają, oraz sposób dokumentowania tej kontroli. Kontrolę sprawuje sędzia wykazujący się szczególną znajomością problematyki ochrony zdrowia psychicznego wyznaczony przez prezesa sądu okręgowego, w którego okręgu znajduje się dana placówka.

160. Trwają prace (III kwartał 2014 r.) nad projektem nowelizacji ustawy o ochronie zdrowia psychicznego. Nowelizacja zwiększy ochronę prawną osób z zaburzeniami psychicznymi, które trafiają do domów pomocy społecznej (pełna realizacja wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie 45026/07 Kędzior przeciw Polsce oraz wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 24 lipca 2013 r., sygnatura akt Kp 1/13).

161. Projekt przewiduje, że:

- na przyjęcie do domu pomocy społecznej konieczne będzie uzyskanie zgody osoby, która wskutek choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego nie jest zdolna do zaspokajania

podstawowych potrzeb życiowych i nie ma możliwości korzystania z opieki innych osób oraz potrzebuje stałej opieki i pielęgnacji, lecz nie wymaga leczenia szpitalnego (o ile osoba będzie zdolna do wyrażenia zgody),

- w przypadku sprzecznych oświadczeń w sprawie przyjęcia do domu pomocy społecznej osoby ubezwłasnowolnionej i jej przedstawiciela ustawowego, zgodę na przyjęcie do domu pomocy społecznej wyrażać będzie sąd opiekuńczy,
- badanie stanu psychicznego osoby przyjętej do domu pomocy społecznej bez jej zgody (na okoliczność przesłanek przyjęcia do domu pomocy społecznej) odbywać się będzie na jej wniosek lub jej przedstawiciela ustawowego, nie częściej niż co 6 miesięcy,
- w razie poprawy stanu psychicznego osoby przebywającej w domu pomocy społecznej sąd będzie mógł, z urzędu lub na wniosek, zmienić orzeczenie o przyjęciu do domu pomocy społecznej,
- sąd będzie ustanawiać dla osoby, której postępowanie dotyczy, adwokata z urzędu, nawet bez złożenia wniosku, jeżeli osoba ta ze względu na stan psychiczny nie jest zdolna do złożenia wniosku, a sąd uzna udział adwokata w sprawie za potrzebny.

162. Od 2008 r. Rzecznik Praw Obywatelskich wykonuje, na podstawie Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, zadania Krajowego Mechanizmu Prewencji. Do jego zadań należy, między innymi, sprawdzanie sposobu traktowania osób pozbawionych wolności w miejscach zatrzymań oraz ich ochrona przed torturami, innym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem oraz przedstawianie właściwym władzom zaleceń, jak też propozycji i uwag odnośnie do obowiązujących oraz przygotowywanych przepisów. Definicja miejsc zatrzymań oraz osób pozbawionych wolności obejmuje domy pomocy społecznej i szpitale psychiatryczne. Rzecznik Praw Obywatelskich – jako Krajowy Mechanizm Prewencji – przeprowadza wizyty w tych instytucjach.

Wykonywanie kary pozbawienia wolności

163. Zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym w celu wyboru właściwego systemu wykonywania kary, rodzaju i typu zakładu karnego, stworzenia warunków sprzyjających indywidualnemu postępowaniu ze skazanymi oraz zapewnienia bezpieczeństwa osobistego, przeprowadzana jest klasyfikacja skazanych, w tym na podstawie dokumentacji dotyczącej stanu zdrowia fizycznego i psychicznego.

164. Karę pozbawienia wolności wobec osób niepełnosprawnych wykonuje się na zasadach ogólnych, uwzględniając ograniczenia wynikające z niepełnosprawności fizycznej. Nie powołuje się oddziałów dla osób niepełnosprawnych fizycznie, ponieważ jest to sprzeczne z zasadami i standardami integrowania tej grupy ludzi z resztą społeczeństwa. Postępowanie z osobami osadzonymi niepełnosprawnymi fizycznie w jednostkach penitencjarnych uzależnione jest przede wszystkim od rodzaju i stopnia niepełnosprawności, konieczności stosowania oddziaływań specjalistycznych tj. opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej. Skazani z niepsychotycznymi zaburzeniami psychicznymi, upośledzeni umysłowo oraz skazani niepełnosprawni fizycznie, wymagający oddziaływań specjalistycznych, zwłaszcza opieki psychologicznej, lekarskiej lub rehabilitacyjnej, odbywają karę w systemie terapeutycznym. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych skazanego zakwalifikowanego do odbywania kary w systemie terapeutycznym umieszcza się w oddziałach wyspecjalizowanych, na przykład dla skazanych z zaburzeniami psychicznymi, upośledzonych umysłowo, niepełnosprawnych fizycznie. Sposób wykonywania kary w systemie terapeutycznym dostosowuje się do potrzeb leczenia, zatrudnienia, nauczania i wymagań higieniczno-sanitarnych. W Zakładzie Karnym w Bydgoszczy Fordonie funkcjonuje oddział dla niewidomych. Niewidomi umieszczani są w celach dwuosobowych, z odpowiednio dobranym innym więźniem, który pełni rolę przewodnika–opiekuna.

165. W latach 2008–2014 Służba Więzienna realizowała projekt „Aktywizacja społeczno-zawodowa skazanych osób niepełnosprawnych oraz osób skazanych na karę pozbawienia wolności na podstawie art. 207 §1 i art. 209 §1 Kodeksu karnego”. W programie uczestniczyło 15 jednostek penitencjarnych. Wsparcie otrzymały 372 osoby niepełnosprawne odbywające karę pozbawienia wolności. Udział osób niepełnosprawnych w projekcie polegał na skierowaniu ich na zawodowe szkolenie kursowe w celu zdobycia zawodu, następnie prowadzono zajęcia aktywizacyjne, które uczyły uczestników, na przykład, praktycznego sposobu poruszania się po instytucjach rynku pracy w celu efektywnego poszukiwania pracy. Trzecim elementem było skierowanie tych osób do zatrudnienia, którego celem było praktyczne utrwalenie nabytych umiejętności zdobytych podczas szkolenia oraz wyrobienie u skazanych nawyku pracy.

166. W trakcie szkoleń funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej podejmowana jest tematyka praw osób niepełnosprawnych pozbawionych wolności.

167. Nowe jednostki penitencjarne spełniają wymogi dostępności określone w ustawie Prawo budowlane oraz rozporządzeniu Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Przepisy rozporządzenia zawierają wyłączenia w zakresie dostosowywania niektórych pomieszczeń zakładów karnych i aresztów śledczych do potrzeb osób niepełnosprawnych, związane z przeznaczeniem budynków – osoby osadzone nie mają możliwości swobodnego poruszania się po wszystkich pomieszczeniach takich budynków, nie ma więc potrzebny wprowadzania pełnych dostosowań. Od 2006 r. w nowo budowanych lub modernizowanych pawilonach penitencjarnych, przynajmniej jedna cela przystosowywana jest dla potrzeb osób niepełnosprawnych, w szczególności dotyczy to węzłów sanitarnych.

Artykuł 15 – Wolność od tortur lub okrutnego, niehumanitarnego albo poniżającego traktowania lub karania

168. Konstytucja RP stwierdza, że nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu i karaniu.

169. Kodeks karny penalizuje, między innymi:

- stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia,
- znęcanie się fizyczne lub psychiczne nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny,
- spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci pozbawienia człowieka wzroku, słuchu, mowy, zdolności płodzenia, innego ciężkiego kalectwa, ciężkiej choroby nieuleczalnej lub długotrwałej, choroby realnie zagrażającej życiu, trwałej choroby psychicznej, całkowitej albo znacznej trwałej niezdolności do pracy w zawodzie lub trwałego, istotnego zeszpecenia lub zniekształcenia ciała, naruszenie czynności narządu ciała lub inny rozstrój zdrowia.

170. Zgodnie z Kodeksem karnym wykonawczym kary, środki karne, zabezpieczające i zapobiegawcze wykonuje się w sposób humanitarny, z poszanowaniem godności skazanego. Zakazane jest stosowanie tortur lub niehumanitarnego albo poniżającego traktowania i karania skazanego.

171. Konstytucja RP zakazuje poddawania kogokolwiek eksperymentom naukowym, w tym medycznym, bez dobrowolnie wyrażonej zgody. Ustawa o zawodach lekarza i lekarza dentystry określa warunki przeprowadzania eksperymentów medycznych (badawczych i leczniczych) z udziałem ludzi.

172. Osoba, która ma być poddana eksperymentowi medycznemu, jest informowana o celach, sposobach i warunkach jego przeprowadzenia, spodziewanych korzyściach leczniczych lub poznawczych, ryzyku oraz o możliwości odstąpienia od udziału w eksperymencie w każdym jego stadium. Przeprowadzenie eksperymentu medycznego wymaga zgody na piśmie osoby mającej w nim uczestniczyć. W razie niemożności wyrażenia zgody na piśmie, za równoważne uważa się ustne wyrażenie zgody, w obecności dwóch świadków. W przypadku osoby, która ma pełną

zdolność do czynności prawnych, lecz nie jest w stanie z rozeznaniem wypowiedzieć opinii w sprawie uczestnictwa w eksperymencie, zgodę wyraża sąd opiekuńczy.

173. Zgodę na udział osoby ubezwłasnowolnionej w eksperymencie leczniczym wyraża jej przedstawiciel ustawowy; jeżeli osoba ubezwłasnowolniona jest w stanie z rozeznaniem wypowiedzieć opinię w sprawie udziału w eksperymencie, konieczne jest uzyskanie jej pisemnej zgody. Zgodę na udział w eksperymencie osoby ubezwłasnowolnionej lub osoby, która nie jest w stanie z rozeznaniem wypowiedzieć opinii, może także wydać sąd; z wnioskiem występuje podmiot przeprowadzający eksperyment. W przypadkach niecierpiących zwłoki i ze względu na bezpośrednie zagrożenie życia, uzyskanie zgody nie jest konieczne.

174. Zakazany jest udział osób częściowo i całkowicie ubezwłasnowolnionych w eksperymentach badawczych.

Artykuł 16 – Wolność od wykorzystywania, przemocy i nadużyć

Gwarancje podstawowe

175. Kodeks karny przewiduje karalność fizycznego lub psychicznego znęcania się nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny. Sankcja za taki czyn jest zaostrzona w przypadku działania ze szczególnym okrucieństwem. Karalne jest także:

- porzucenie osoby nieporadnej ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny,
- uderzanie lub naruszanie w inny sposób nietykalności cielesnej,
- naruszenie czynności narządu ciała lub spowodowanie rozstroju zdrowia.

176. Sprawca przemocy w rodzinie ma obowiązek uczestniczenia w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, nie jest konieczne uzyskanie na to jego zgody. W Kodeksie postępowania karnego zawarty jest nakaz powstrzymywania się sprawcy przemocy od kontaktowania z pokrzywdzonym lub innymi osobami oraz nakaz opuszczenia lokalu zajmowanego z pokrzywdzonym.

177. Ochronę przed przemocą wzmacnia Kodeks wykroczeń, nakładający na osoby, które mają obowiązek opieki lub nadzoru nad osobą niezdolną rozpoznać lub obronić się przed niebezpieczeństwem, obowiązek zapobiegania narażeniu na przemoc.

178. Kodeks rodzinny i opiekuńczy zakazuje stosowania kar cielesnych.

179. Ochronę osób przebywających w domach pomocy społecznej przed przemocą gwarantuje ustawa o pomocy społecznej. Organizacja domu pomocy społecznej, zakres i poziom usług opiekuńczych i bytowych uwzględnia, w szczególności, wolność, intymność, godność i poczucie bezpieczeństwa mieszkańców domu oraz stopień ich fizycznej, intelektualnej i psychicznej sprawności.

180. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie domów pomocy społecznej zapewnia mieszkańcom takich placówek przestrzeganie ich praw oraz dostęp do informacji o ich prawach. Rozporządzenie nakłada na członków funkcjonującego w domu pomocy społecznej zespołu terapeutyczno-opiekuńczego obowiązek uczestniczenia co najmniej raz na dwa lata w organizowanych przez dyrektora domu szkoleniach na temat praw mieszkańca domu, kierunków prowadzonej terapii, metod pracy z mieszkańcami. Mieszkańcy mogą składać skargi i wnioski dyrektorowi domu lub członkowi zespołu terapeutyczno-opiekuńczego. Mają oni prawo do regularnego kontaktu z dyrektorem placówki. Pomoc prawna może być świadczona przez pracowników domu lub pracowników ośrodka pomocy społecznej.

181. Nadzór nad jakością działalności domów pomocy społecznej i placówek zapewniających całodobową opiekę osobom niepełnosprawnym, przewlekle chorym i osobom w podeszłym wieku oraz nad jakością świadczonych usług sprawuje wojewoda. Sposób przeprowadzania kontroli określa rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie nadzoru i kontroli w pomocy społecznej

Pomoc ofiarom przemocy

182. Kompleksowe rozwiązania dotyczące zwalczania przemocy w rodzinie zawiera ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie.

183. Osobie dotkniętej przemocą w rodzinie udziela się pomocy w formie:

- poradnictwa medycznego, psychologicznego, prawnego i socjalnego,
- interwencji kryzysowej i wsparcia,
- ochrony przed dalszym krzywdzeniem, poprzez uniemożliwienie osobom stosującym przemoc korzystania z zajmowanego z innymi członkami rodziny mieszkania oraz zakazanie kontaktowania się z osobą pokrzywdzoną,
- zapewnienia bezpiecznego schronienia w specjalistycznym ośrodku wsparcia dla ofiar przemocy w rodzinie.

184. Ustawa o pomocy społecznej przewiduje rozwiązania, które mogą być wykorzystywane w celu niesienia pomocy ofiarom przemocy:

- poradnictwo specjalistyczne – prawne, psychologiczne i rodzinne,
- interwencja kryzysowa, jej celem jest przywrócenie równowagi psychicznej i umiejętności samodzielnego radzenia sobie, a dzięki temu zapobieganie przejściu reakcji kryzysowej w stan chronicznej niewydolności psychospołecznej,
- pomoc rodzinom mającym trudności w wypełnianiu swoich zadań w formie poradnictwa rodzinnego, terapii rodzinnej (działania psychologiczne, pedagogiczne i socjologiczne, praca socjalna, zapewnienie dzieciom opieki i wychowania poza rodziną).

185. Krajowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie na lata 2006-2016 miał pięć priorytetów:

- systematyczne diagnozowanie zjawiska przemocy w rodzinie,
- podnoszenie poziomu świadomości i wrażliwości społecznej,
- szkolenie służb zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie,
- ochrona i pomoc ofiarom udzielane przez specjalistyczne ośrodki wsparcia dla ofiar przemocy,
- oddziaływanie na osoby stosujące przemoc, poprzez programy korekcyjno-edukacyjne.

186. W ramach programu, w 2009 r. przeprowadzona została ogólnopolska kampania na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. W ramach kampanii przeprowadzono badanie przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych i starszych. Wyniki badań wskazały, że przemoc fizyczna, psychiczna, ekonomiczna i seksualna wobec osób starszych i niepełnosprawnych występuje na ograniczoną skalę. Wyniki zostały opublikowane w dwóch raportach „Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych—część I Raport z badania ogólnopolskiego” i „Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych—część II Raport z badania profesjonalistów”. Raporty dostępne są na stronie internetowej MPiPS (www.mpips.gov.pl/przemoc-w-rodzinie/diagnoza-zjawiska-przemocy-w-rodzinie-w-polsce).

187. Realizacja programu na lata 2006-2016 została zakończona w 2014 r.. Nowy Krajowy program przeciwdziałania przemocy w rodzinie realizowany jest w latach 2014-2020. Realizowane działania mieszczą się w czterech obszarach:

- profilaktyka i edukacja społeczna: intensyfikacja działań profilaktycznych w zakresie przemocy w rodzinie,
- ochrona i pomoc osobom dotkniętym przemocą w rodzinie: zwiększenie dostępności i skuteczności ochrony oraz wsparcia,
- oddziaływanie na osoby stosujące przemoc w rodzinie: zwiększenie skuteczności oddziaływań,
- podniesienie kompetencji służb: podniesienie jakości i dostępności usług, poprzez zwiększenie kompetencji osób realizujących zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie.

188. Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka mają prawo kontrolowania podmiotów, które realizują zadania z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Mogą oni, między innymi:

- zbadać, nawet bez uprzedzenia, każdą sprawę na miejscu,

- żądać od organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji złożenia wyjaśnień lub udzielenia informacji, a także udostępnienia akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe,
- żądać wszczęcia postępowania w sprawach cywilnych, wziąć udział w toczącym się postępowaniu na prawach przysługujących prokuratorowi,
- żądać wszczęcia przez uprawnionego oskarżyciela postępowania przygotowawczego w sprawach o przestępstwa,
- zwrócić się o wszczęcie postępowania administracyjnego, wnosić skargi do sądu administracyjnego, uczestniczyć w postępowaniach na prawach przysługujących prokuratorowi, wystąpić z wnioskiem o ukaranie w postępowaniu w sprawach o wykroczenia.

Artykuł 17 – Ochrona integralności osobistej

Wyrażanie zgody na świadczenia medyczne

189. Zgodnie z ustawą o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta oraz ustawą o zawodzie lekarza i lekarza dentystry pacjent ma prawo do:

- informacji o stanie zdrowia (rozpoznaniu, proponowanych i możliwych metodach diagnostycznych i leczniczych, dających się przewidzieć następstwach ich zastosowania albo zaniechania, wynikach leczenia, rokowaniu),
- przedstawienia lekarzowi zdania w tych sprawach,
- wyrażenia zgody na udzielenie świadczeń zdrowotnych.

190. Przedstawiciel ustawowy pacjenta całkowicie ubezwłasnowolnionego lub niezdolnego do świadomego wyrażenia zgody ma prawo wyrażenia zgody w jego imieniu. W razie braku przedstawiciela ustawowego zgodę, w odniesieniu do badania, wyraża opiekun faktyczny. Osoba ubezwłasnowolniona albo pacjent chory psychicznie lub upośledzony umysłowo, lecz dysponujący dostatecznym rozeznaniem, ma prawo wyrażenia sprzeciwu, pomimo zgody przedstawiciela ustawowego lub opiekuna faktycznego. W takim przypadku zezwolenie na udzielenie świadczenia udziela sąd opiekuńczy.

Zgoda oraz sprzeciw mogą być wyrażone ustnie albo poprzez takie zachowanie osoby, które w sposób niebudzący wątpliwości wskazuje na wolę poddania się proponowanym przez lekarza czynnościom albo brak takiej woli. W przypadku zabiegu operacyjnego albo zastosowania metody leczenia lub diagnostyki stwarzających podwyższone ryzyko dla pacjenta, zgoda jest wyrażana wyłącznie w formie pisemnej. W razie związanej z niepełnosprawnością niemożnością pisemnego wyrażenia zgody stosują się przepisy Kodeksu cywilnego.

191. Jeżeli pacjent nie ma przedstawiciela ustawowego ani opiekuna faktycznego, albo porozumienie się z tymi osobami jest niemożliwe, lekarz, po przeprowadzeniu badania, może przystąpić do zabiegu operacyjnego albo zastosować metodę leczenia lub diagnostyki stwarzającą podwyższone ryzyko dla pacjenta jedynie po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego.

192. Badanie lub udzielenie pacjentowi innego świadczenia zdrowotnego bez jego zgody jest dopuszczalne, jeżeli wymaga on niezwłocznej pomocy lekarskiej, a ze względu na stan zdrowia lub wiek nie może wyrazić zgody i nie ma możliwości porozumienia się z jego przedstawicielem ustawowym lub opiekunem faktycznym. Decyzję o podjęciu czynności medycznych w takich okolicznościach lekarz powinien, w miarę możliwości, skonsultować z innym lekarzem. Okoliczności te odnotowuje się w dokumentacji medycznej pacjenta.

193. Rozwiązania dotyczące przyjmowania, w szczególnych przypadkach, do szpitala psychiatrycznego bez zgody pacjenta, jak też stosowania przymusu bezpośredniego zawiera ustawa o ochronie zdrowia psychicznego.

194. Osoba chora psychicznie lub upośledzona umysłowo, niezdolna do wyrażenia zgody lub stosunku do przyjęcia do szpitala lub leczenia, może być przyjęta do szpitala psychiatrycznego po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego właściwego ze względu na miejsce jej zamieszkania. W przypadkach nagłych osoba taka może być przyjęta do szpitala bez wcześniejszej zgody sądu. Lekarz przyjmujący ma obowiązek, o ile to możliwe, zasięgnąć pisemnej opinii innego lekarza,

najlepiej psychiatry, albo pisemnej opinii psychologa. Szpital zawiadamia niezwłocznie sąd opiekuńczy w celu uzyskania zgody na przyjęcie do szpitala.

195. Przyjęcie do szpitala psychiatrycznego osoby małoletniej lub ubezwłasnowolnionej całkowicie następuje za pisemną zgodą jej przedstawiciela ustawowego. Jeżeli przyjęcie dotyczy osoby małoletniej powyżej 16 roku życia lub osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej, zdolnej do wyrażenia zgody, wymagane jest wyrażenie przez nią zgody na przyjęcie do szpitala. W razie sprzecznych oświadczeń tej osoby i jej przedstawiciela ustawowego, zgodę na przyjęcie do szpitala wydaje sąd opiekuńczy. Zgoda opiekuna osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie jest wyrażana za zgodą sądu opiekuńczego właściwego ze względu na miejsce zamieszkania osoby; w przypadkach nagłych nie jest konieczne uprzednie uzyskanie zgody tego sądu. O każdorazowym przyjęciu do szpitala psychiatrycznego osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie szpital powiadamia niezwłocznie sąd opiekuńczy miejsca siedziby szpitala w celu wszczęcia postępowania w sprawie przyjęcia do szpitala psychiatrycznego.

196. Osoba chora psychicznie może zostać przyjęta do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody i bez zgody jej przedstawiciela ustawowego jeżeli jej zachowanie wskazuje, że z powodu tej choroby zagraża bezpośrednio własnemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób. O przyjęciu postanawia lekarz, po zasięgnięciu, w miarę możliwości, opinii drugiego lekarza, przyjęcie wymaga zatwierdzenia przez ordynatora w ciągu 48 godzin. Szpital zawiadamia sąd opiekuńczy w ciągu 72 godzin od przyjęcia. Sąd wszczyna postępowanie dotyczące przyjęcia do szpitala psychiatrycznego

197. Do szpitala psychiatrycznego może być przyjęta osoba, bez jej zgody bądź bez zgody sądu opiekuńczego, której zachowanie wskazuje, że nieprzyjęcie do szpitala spowoduje znaczne pogorszenie stanu jej zdrowia psychicznego, bądź która jest niezdolna do samodzielnego zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, a uzasadnione jest przewidywanie, że leczenie w szpitalu psychiatrycznym przyniesie poprawę jej stanu zdrowia. O przyjęciu do szpitala orzeka sąd opiekuńczy, na wniosek małżonka pacjenta, krewnych w linii prostej, rodzeństwa, przedstawiciela ustawowego lub osoby sprawującej faktyczną opiekę.

Ochrona praw pacjentów

198. Kodeks karny przewiduje, że kto wykonuje zabieg leczniczy bez zgody pacjenta, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Ściganie następuje na wniosek pokrzywdzonego.

199. Ustawa o izbach lekarskich reguluje zasady odpowiedzialności zawodowej lekarzy przed sądami lekarskimi za postępowanie sprzeczne z zasadami etyki i deontologii zawodowej oraz za naruszenie przepisów o wykonywaniu zawodu lekarza.

200. Ochronę praw pacjenta sprawuje Rzecznik Praw Pacjenta. Należy do niego, między innymi:

- prowadzenie postępowań wyjaśniających dotyczących naruszenia praw pacjentów,
- wykonywanie zadań w sprawach cywilnych dotyczących naruszenia praw pacjentów,
- współpraca z organami władzy publicznej w celu zapewnienia pacjentom przestrzegania ich praw,
- przedstawianie organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom oraz samorządom zawodów medycznych ocen i wniosków zmierzających do zapewnienia skutecznej ochrony praw pacjenta,
- analiza skarg pacjentów w celu określenia zagrożeń i obszarów w systemie ochrony zdrowia wymagających naprawy.

201. Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego powołała Rzeczników Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego. Do ich zadań należy:

- pomoc w dochodzeniu praw w sprawach związanych z przyjęciem, leczeniem, warunkami pobytu i wypisaniem ze szpitala psychiatrycznego,
- wyjaśnianie lub pomoc w wyjaśnianiu skarg,
- współpraca z rodziną, przedstawicielem ustawowym, opiekunem prawnym lub faktycznym,

– prowadzenie działalności edukacyjno-informacyjnej w zakresie praw osób korzystających ze świadczeń zdrowotnych udzielanych przez szpital psychiatryczny.

202. Kontrola przyjęcia i przebywania osób z zaburzeniami psychicznymi w szpitalach psychiatrycznych – punkt 159.

Artykuł 18 – Swoboda przemieszczania się i obywatelstwo

Obywatelstwo, dokumenty tożsamości

203. Konstytucja RP stanowi, że obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi oraz że obywatel polski nie może utracić obywatelstwa polskiego, chyba że sam się go zrzeknie. Postanowienia te mają powszechne zastosowanie.

204. Wydawanie dowodów osobistych reguluje ustawa o ewidencji ludności i dowodach osobistych oraz rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie wzoru dowodu osobistego oraz trybu postępowania w sprawach wydawania dowodów osobistych, ich unieważniania, wymiany, zwrotu lub utraty. Przepisy te przewidują procedury dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych.

205. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie określenia wzoru formularza wniosku o nadanie obywatelstwa polskiego, wymogów dotyczących fotografii dołączanej do wniosku oraz wzorów aktu nadania obywatelstwa polskiego i zawiadomienia o odmowie nadania obywatelstwa polskiego¹, określające tryb postępowania w tych sprawach, nie przewiduje procedury na wypadek niemożności własnoręcznego sporządzenia wniosku i innych wymaganych dokumentów, jak też nie dopuszcza złożenia fotografii w ciemnych okularach. W takim przypadku, przed wszczęciem każdej sprawy, organy przyjmujące wniosek konsultują się z Kancelarią Prezydenta RP. Ponieważ problemy takie występują niezwykle rzadko i są rozwiązywane są doraźnie, nie ma potrzeby wprowadzenia szczególnych dostosowań proceduralnych.

Prawa dzieci

206. Przepisy dotyczące zgłaszania urodzenia dziecka, nadawania nazwiska, nabywania obywatelstwa, władzy rodzicielskiej zawiera Konstytucja RP, ustawa o aktach stanu cywilnego oraz Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Mają one powszechny zakres stosowania.

Swoboda przemieszczania się

207. Konstytucja RP przewiduje że:

- każdy ma prawo swobodnego opuszczenia terytorium RP, z ograniczeniami określonymi w ustawie,
- obywatela polskiego nie można wydrżyć z kraju ani zakazać mu powrotu do kraju,
- osoba, której pochodzenie polskie zostało stwierdzone zgodnie z ustawą, może osiedlić się na terytorium RP na stałe.

208. Ustawa o dokumentach paszportowych gwarantuje każdemu obywatelowi prawo otrzymania paszportu. Kodeks postępowania administracyjnego przewiduje dostosowania proceduralne uwzględniające różne rodzaje niepełnosprawności. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie dokumentów paszportowych przewiduje odstępstwa od wymogów dotyczących zdjęć biometrycznych, tak aby umożliwić osobom z wrodzonymi lub nabytymi wadami wzroku dołączenie fotografii z okularami z ciemnymi szklami.

209. Zgodnie z ustawą o cudzoziemcach², do prowadzonych na jej podstawie postępowań z zakresu legalizacji pobytu cudzoziemców spoza krajów UE stosuje się przepisy Kodeksu postępowania administracyjnego, o ile ustawa o cudzoziemcach nie stanowi inaczej. Za pośrednictwem pełnomocnika strona może, między innymi, złożyć wniosek o przedłużenie wizy, wniosek o udzielenie jej zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE, wnieść odwołanie oraz dostarczyć wymagane

¹ Do 2012 r. Rozporządzenie Prezydenta RP w sprawie szczegółowego trybu postępowania w sprawach o nadanie lub wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego oraz wzorów zaświadczeń i wniosków.

² W 2014 r. weszła w życie nowa ustawa o cudzoziemcach, rozwiązania, o których mowa, nie zostały zmienione.

dokumenty. Ustawa przewiduje wymóg osobistego stawiennictwa w celu odbioru karty pobytu wydanej cudzoziemcowi w związku z uzyskaniem przez niego zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenia na osiedlenie się, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE. Jest to konieczne w celu weryfikacji tożsamości cudzoziemca.

210. Wymóg osobistego działania strony w celu weryfikacji tożsamości cudzoziemca przewiduje także ustawa o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin. Osobiście składa się wnioski o:

- zarejestrowanie pobytu obywatela UE,
- wymianę lub wydanie nowego zaświadczenia o zarejestrowaniu pobytu obywatela UE,
- wydanie, wymianę lub wydanie nowej karty pobytu członka rodziny niebędącego obywatelem UE,
- wydanie, wymianę lub wydanie nowego dokumentu potwierdzającego prawo stałego pobytu obywatela UE,
- wydanie, wymianę lub wydanie nowej karty stałego pobytu członka rodziny niebędącego obywatelem UE.

Po wszczęciu postępowania istnieje możliwość działania przez pełnomocnika.

211. Niepełnosprawność nie ma wpływu na prawa cudzoziemców w zakresie wjazdu i pobytu na terytorium RP.

Artykuł 19 – Niezależne życie i włączenie w społeczeństwo

212. Konstytucja RP gwarantuje każdemu prawo decydowania o życiu osobistym, prawo wyboru miejsca zamieszkania i pobytu. Ograniczenia może ustanowić tylko ustawa.

213. Nie istnieją jakiegokolwiek prawne ograniczenia dostępu osób niepełnosprawnych do powszechnie zapewnianych usług i urządzeń. Faktyczne utrudnienia mogą wynikać z niepełnosprawności danej osoby. Są one niwelowane, w możliwym zakresie, poprzez rozwiązania zapewniające powszechną dostępność lub dostępność dla osób niepełnosprawnych. Informacje szczegółowe – omówienie wykonywania innych postanowień konwencji, w tym art. 9, 20 i 21.

214. Ustawa o pomocy społecznej przewiduje udzielanie usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania, w ośrodkach wsparcia oraz w rodzinnych domach pomocy, jak też specjalistycznych usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania oraz w ośrodkach wsparcia. Usługi przysługują osobie samotnej, która z powodu wieku, choroby lub innych przyczyn wymaga pomocy innych osób, a jest jej pozbawiona. Usługi opiekuńcze lub specjalistyczne usługi opiekuńcze mogą być przyznane również osobie, która wymaga pomocy innych osób, a rodzina nie może takiej pomocy zapewnić.

215. Usługi opiekuńcze obejmują pomoc w zaspokajaniu codziennych potrzeb życiowych, opiekę higieniczną, zaleconą przez lekarza pielęgnację oraz, w miarę możliwości, zapewnienie kontaktów z otoczeniem. Zakres usług, ich forma i okres świadczenia ustalane są indywidualnie. Organizowanie i świadczenie usług opiekuńczych odbywa się na podstawie ustawy o pomocy społecznej.

216. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej w sprawie specjalistycznych usług opiekuńczych wskazuje rodzaje specjalistycznych usług dostosowanych do potrzeb wynikających z rodzaju schorzenia lub niepełnosprawności danej osoby. Usługi są świadczone przez pracownika socjalnego, psychologa, pedagoga, logopedę, terapeutę zajęciowego, pielęgniarkę, asystenta osoby niepełnosprawnej, opiekunkę środowiskową, specjalistę w zakresie rehabilitacji medycznej, fizjoterapeutę lub innego specjalistę, odpowiednio do indywidualnych potrzeb.

217. Ośrodek wsparcia jest dzienną formą pomocy dla osób wymagających częściowej opieki i pomocy w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych. W ośrodku wsparcia mogą być prowadzone całodobowe miejsca okresowego pobytu. Ośrodki prowadzone są na podstawie ustawy o pomocy społecznej.

218. W razie braku możliwości zapewnienia usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania osoba wymagająca pomocy może korzystać z usług opiekuńczych i bytowych w formie rodzinnego domu

pomocy. Standardy, rodzaj i zakres usług bytowych i opiekuńczych świadczonych przez rodzinne domy pomocy oraz warunki kierowania, odpłatności i nadzoru nad nimi określone są w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie rodzinnych domów pomocy.

219. Usługi opiekuńcze i bytowe świadczone są całodobowo przez osobę fizyczną lub organizację pożytku publicznego dla nie mniej niż trzech i nie więcej niż ośmiu zamieszkujących wspólnie osób, wymagających wsparcia z powodu wieku lub niepełnosprawności. Sposób świadczenia usług jest ustalany w formie pisemnej z osobą korzystającą z usług, jej pełnomocnikiem albo opiekunem prawnym, przed skierowaniem przez ośrodek pomocy społecznej do tego domu.

220. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie mieszkań chronionych osobie, która ze względu na niepełnosprawność potrzebuje wsparcia w funkcjonowaniu w codziennym życiu, może być przyznany pobyt w mieszkaniu chronionym. Mieszkanie takie ma przygotować osoby w nim przebywające, pod opieką specjalistów, do samodzielnego życia lub zastępuje pobyt w placówce zapewniającej całodobową opiekę. Mieszkanie chronione zapewnia warunki samodzielnego funkcjonowania w środowisku, w integracji ze społecznością lokalną. Rodzaj i zakres wsparcia świadczonego w mieszkaniach chronionych są uzależnione od indywidualnych potrzeb i możliwości psychofizycznych osób korzystających ze wsparcia.

221. Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego przewiduje rozwiązania dotyczące wspierania osób chorych psychicznie i upośledzonych umysłowo. Organy pomocy społecznej, w porozumieniu z podmiotem udzielającym świadczeń z zakresu psychiatrycznej opieki zdrowotnej, organizują oparcie społeczne dla osób, które mają trudności w życiu codziennym, zwłaszcza w kształtowaniu stosunków z otoczeniem, edukacji, zatrudnieniu oraz w sprawach bytowych. Oparcie społeczne polega na:

- podtrzymywaniu i rozwijaniu umiejętności niezbędnych do samodzielnego, aktywnego życia,
- organizowaniu pomocy rodziny, innych osób, grup, organizacji społecznych i instytucji,
- udzielaniu pomocy finansowej, rzeczowej oraz innych świadczeń.

222. Ośrodkami oparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi są: środowiskowy dom samopomocy lub klub samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie środowiskowych domów samopomocy reguluje kwestie funkcjonowania takich domów, trybu kierowania i przyjmowania do nich, kwalifikacji osób świadczących usługi, standardu świadczonych usług.

223. Organizowanie i świadczenie usług opiekuńczych oraz oparcia społecznego należy do gminy. Zadanie to może być realizowane przez pracowników ośrodka pomocy społecznej, zlecone innemu podmiotowi lub usługi mogą być wykupione. Usługi przyznawane są na podstawie decyzji administracyjnej. Koszty usług podlegają zwrotowi w części lub całości przez świadczeniobiorców, jeżeli dochód na osobę w rodzinie osoby zobowiązanej do zwrotu wydatków przekracza kwotę kryterium dochodowego.

224. Poradnictwo specjalistyczne, w szczególności prawne, psychologiczne i rodzinne, jest świadczone, zgodnie z ustawą o pomocy społecznej, osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu problemów życiowych, bez względu na dochód.

225. Celem pracy asystenta osoby niepełnosprawnej jest podnoszenie jakości życia osoby niepełnosprawnej, poprzez ułatwienie wykonywania czynności dnia codziennego, wykształcenie samodzielności oraz w części przypadków stworzenie warunków do samodzielnej rehabilitacji. Asystenci mogą być zatrudniani w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej lub w jednostkach niepublicznych realizujących, w ramach zlecenia, zadania z zakresu pomocy społecznej. Usługi mogą być realizowane w ramach specjalistycznych usług opiekuńczych lub w ramach zatrudnienia w jednostkach organizacyjnych pomocy społecznej, takich jak domy pomocy społecznej, ośrodki wsparcia, w tym dla osób z zaburzeniami psychicznymi lub w prowadzonych mieszkaniach chronionych dla mieszkańców i uczestników tych jednostek.

226. Celem Programu wyrównywania różnic między regionami II jest wyrównywanie dostępu do rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zamieszkujących regiony słabo

rozwinęte gospodarczo i społecznie. Dofinansowaniem w ramach programu mogą być objęte następujące przedsięwzięcia:

- likwidacja barier w podmiotach leczniczych, urzędach i placówkach edukacyjnych (bariery architektoniczne i w komunikowaniu się),
- likwidacja barier transportowych – część kosztów zakupu lub przystosowania pojazdów,
- dofinansowanie wkładu własnego w projektach dotyczących aktywizacji i/lub integracji,
- tworzenie warsztatów terapii zajęciowej (prace adaptacyjne, modernizacja lub rozbudowa obiektu, zakup niezbędnego wyposażenia).

227. Beneficjentami programu mogą być, zależnie od rodzaju działania, odpowiednio:

- podmioty lecznicze, powiaty oraz podmioty, które prowadzą placówki edukacyjne,
- organizacje pozarządowe, gminy, powiaty, spółdzielnie socjalne osób prawnych,
- gminy, powiaty, organizacje pozarządowe,
- jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe.

228. Wsparcie w samodzielnym funkcjonowaniu służą wyroby pomocnicze i pomoce techniczne. Polskie Normy i Polskie Dokumenty Normalizacyjne dotyczą, w tym, między innymi, wyrobów pomocniczych do osobistej mobilności, wyrobów pomocniczych w gospodarstwie domowym, wyposażenia i adaptacji mieszkań i innych lokali, wyrobów pomocniczych do komunikowania się i informowania, wyrobów pomocniczych do posługiwania się wyrobami i urządzeniami, wyrobów pomocniczych do poprawy środowiska, narzędzi i maszyn, pomocy do rekreacji.

Artykuł 20 – Mobilność

229. Osoby niepełnosprawne mogą uzyskać dofinansowanie ze środków PFRON:

- zaopatrzenia w sprzęt ortopedyczny i środki pomocnicze,
- w ramach programu PFRON „Aktywny samorząd” na likwidację barier transportowych:
  - zakup i montaż oprzyrządowania w samochodzie,
  - pokrycie kosztów uzyskania prawa jazdy kategorii B,
  - zakup wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym,
  - utrzymanie sprawności wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym,
  - zakup protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne,
  - utrzymanie sprawności technicznej protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne.

230. Polskie Normy i Polskie Dokumenty Normalizacyjne dotyczą:

- wózków inwalidzkich,
- podnośników do przemieszczania osób niepełnosprawnych
- pomocy do chodzenia.

231. Pomoc psa asystującego uregulowana została w ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Status psa asystującego potwierdza certyfikat. Wydawanie certyfikatów reguluje rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie wydawania certyfikatów potwierdzających status psa asystującego. Wydawanie certyfikatów jest finansowane przez PFRON.

232. Osoba z psem asystującym ma prawo wstępu do obiektów użyteczności publicznej, w tym do budynków i ich otoczenia przeznaczonych na potrzeby: administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultury, oświaty, szkolnictwa wyższego, nauki, opieki zdrowotnej, opieki społecznej, obsługi bankowej, handlu, gastronomii, usług, turystyki, sportu, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym, lotniczym, morskim lub wodnym śródlądowym, świadczenia usług pocztowych lub telekomunikacyjnych oraz do innych ogólnodostępnych budynków przeznaczonych do wykonywania podobnych funkcji. Z psem można podróżować środkami transportu kolejowego, drogowego, lotniczego i wodnego oraz innymi środkami komunikacji publicznej. Osoba niepełnosprawna z psem asystującym ma prawo wstępu do parków narodowych, rezerwatów przyrody, na plaże i kąpieliska.

233. Osoba niepełnosprawna posiadająca psa asystującego jest zwolniona z opłaty od posiadania psów, zgodnie z ustawą o podatkach i opłatach lokalnych.

234. Specjalistyczne usługi opiekuńcze mogą obejmować, jeśli chodzi o wspieranie mobilności:

- uczenie i rozwijanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego życia, w tym kształtowanie umiejętności zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych i społecznego funkcjonowania, treningi samoobsługi i umiejętności społecznych,
- rehabilitację fizyczną i usprawnianie zaburzonych funkcji organizmu, w zakresie nieobjętym ustawą o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych, współpracę ze specjalistami w zakresie wspierania psychologiczno-pedagogicznego i edukacyjno-terapeutycznego, zmierzającego do wielostronnej aktywizacji osoby korzystającej z usług specjalistycznych.

235. Ustawa o kierujących pojazdami oraz rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w sprawie egzaminowania osób ubiegających się o uprawnienia do kierowania pojazdami, szkolenia, egzaminowania i uzyskiwania uprawnień przez egzaminatorów oraz wzorów dokumentów stosowanych w tych sprawach zawierają przepisy ułatwiające osobom niepełnosprawnym uzyskanie uprawnień do kierowania pojazdami, w tym zdanie egzaminu na prawo jazdy.

236. Ustawa Prawo o ruchu drogowym przewiduje, że osoba niepełnosprawna legitymująca się kartą parkingową, kierująca samochodem oznaczonym tą kartą, może nie stosować się do niektórych znaków drogowych dotyczących zakazu ruchu lub postoju. Szczegółowy katalog znaków drogowych, do których może nie stosować się osoba niepełnosprawna, określa rozporządzenie Ministrów Infrastruktury oraz Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie znaków i sygnałów drogowych. Przepisy te stosuje się również do kierującego pojazdem, który przewozi osobę niepełnosprawna legitymującą się kartą parkingową oraz do kierującego pojazdem należącym do placówki, przewożącego osobę mającą znacznie ograniczone możliwości samodzielnego poruszania się i pozostającą pod opieką takiej placówki.

237. W strefie płatnego parkowania organ właściwy do zarządzania ruchem na drogach wyznacza miejsca przeznaczone na parkowanie pojazdów konstrukcyjnie przeznaczonych do przewozu osób niepełnosprawnych oraz pojazdów zaopatrzonych w kartę parkingową. Kartę parkingową wydaje się na podstawie orzeczenia o niepełnosprawności, orzeczenia o stopniu niepełnosprawności, orzeczenia o wskazaniach do ulg i uprawnień.

238. Sprawa miejsc parkingowych dla osób niepełnosprawnych została także uregulowana w ustawie o drogach publicznych i w rozporządzeniu Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej w sprawie warunków technicznych jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie. Zgodnie z przepisami organy zarządzające ruchem na danej drodze publicznej mają obowiązek wyznaczenia, w strefie zamieszkania lub strefie ruchu, stanowisk postojowych dla pojazdów zaopatrzonych w kartę parkingową, w liczbie odpowiedniej do ogólnej liczby miejsc postojowych wyznaczonych na miejscu przeznaczonym na postój pojazdów. W każdym tzw. miejscu obsługi podróżnych powinny być zapewnione nie mniej niż dwa stanowiska postojowe dla samochodów osób niepełnosprawnych, specjalnie oznakowane i usytuowane blisko wejść do budynków użyteczności publicznej. Określone są również wymiary miejsc parkingowych.

239. Przepisy chroniące miejsca postojowe przeznaczone na pojazdy osób niepełnosprawnych:

- ustawa Prawo o ruchu drogowym: w razie pozostawienia pojazdu nieoznakowanego kartą parkingową w miejscu przeznaczonym dla pojazdu osoby niepełnosprawnej lub kierującej pojazdem przewożącym taką osobę następuje jego usunięcie z drogi na koszt właściciela pojazdu,
- rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów w sprawie określenia wysokości grzywien nakładanych w drodze mandatów karnych za wybrane rodzaje wykroczeń: za postój pojazdem nieoznakowanym kartą parkingową w miejscu przeznaczonym dla pojazdu osoby niepełnosprawnej przewiduje się mandat karny w najwyższej wysokości (500 zł),

- rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawie postępowania z kierowcami naruszającymi przepisy ruchu drogowego: kierowcy, który dopuścił się wyżej wskazanego naruszenia przypisuje się 5 punktów.

240. Policja organizuje akcje „Parking dla niepełnosprawnych”, w ramach których kontrolowane są pojazdy parkujące na wyznaczonych dla niepełnosprawnych miejscach parkingowych (zapewnienie, że korzystają z nich tylko pojazdy uprawnione).

Artykuł 21 – Wolność wypowiedzania się i wyrażania opinii oraz dostęp do informacji

241. Konstytucja RP zapewnia każdemu wolność wyrażania poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji.

242. Postanowienia Konstytucji RP dotyczące uzyskiwania informacji zostały rozwinięte w ustawie o dostępie do informacji publicznej. Gwarantuje ona prawo uzyskania informacji publicznej, w tym uzyskania informacji przetworzonej, wglądu do dokumentów urzędowych, dostępu do posiedzeń kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów.

243. Ustawa o dostępie do informacji publicznej wskazuje formy udostępniania informacji: dokumenty urzędowe, elektroniczny Biuletyn Informacji Publicznej, forma ustna, wyłożenie lub wywieszenie w miejscach ogólnie dostępnych, wstęp na posiedzenia organów i udostępnianie materiałów, w tym audiowizualnych i teleinformatycznych, dokumentujących posiedzenia. Podmiot udostępniający informację jest obowiązany zapewnić możliwość jej kopiowania lub wydruk, lub przesłanie informacji, lub przeniesienie jej na powszechnie stosowany nośnik informacji.

Jeżeli informacja nie została udostępniona w Biuletynie Informacji Publicznej, udostępnienie następuje na wniosek, w sposób i w formie określonych we wniosku. Jeżeli środki techniczne nie umożliwiają udostępnienia informacji w formie określonej we wniosku, wnioskodawca jest o tym informowany na piśmie, wskazywana jest też forma, w jakiej informacja może być udostępniona.

244. Dostęp do informacji publicznej jest bezpłatny, a jeżeli podmiot obowiązany do udostępnienia informacji miałby ponieść dodatkowe koszty związane ze wskazanym we wniosku sposobem udostępnienia, może pobrać od wnioskodawcy opłatę, w wysokości odpowiadającej rzeczywistym kosztom. O opłacie wnioskodawca powinien być poinformowany na piśmie przed jej pobraniem, tak aby, ewentualnie, zmienił wniosek. W związku z mnogością form, w jakich mogą być udostępniane informacje, nie ma ujednoczonego sposobu ustalania opłat. Ustalenie kosztów jest przedmiotem indywidualnego rozstrzygnięcia (decyzja administracyjna).

245. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, we współpracy z Polskim Stowarzyszeniem na rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, przetłumaczyło i opublikowało poradnik na temat europejskich standardów przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia.

246. Ustawa o języku migowym i innych sposobach komunikowania się gwarantuje prawo osób doświadczających trwale lub okresowo trudności w komunikowaniu się („osoby uprawnione”) korzystania z wybranej przez siebie formy komunikowania się oraz skorzystania z pomocy osoby przybranej w kontaktach z organami administracji publicznej (centralne organy administracji rządowej, wojewodowie, terenowe organy administracji rządowej, organy jednostek samorządu terytorialnego), jednostkami systemu Państwowe Ratownictwo Medyczne, podmiotami leczniczymi, jednostkami Policji, Państwowej Straży Pożarnej i straży gminnych oraz jednostkami ochotniczymi działającymi w tych obszarach.

247. Formy komunikowania się obejmują polski język migowy, system językowo-migowy, sposoby komunikowania się osób głuchoniewidomych oraz środki wspierające komunikowanie się (poczta elektroniczna, wiadomości SMS i MMS, komunikatory internetowe, komunikacja audiowizualna, faks, strony internetowe). Osoby uprawnione mają także prawo skorzystania z pomocy osoby przybranej.

248. Organ administracji publicznej jest obowiązany udostępnić usługę pozwalającą na komunikowanie się. Usługę stanowi wykorzystanie środków wspierających komunikowanie się: poczta elektroniczna, przesyłanie wiadomości tekstowych, w tym wiadomości SMS i MMS,

komunikatory internetowe, komunikacja audiowizualna, przesyłanie faksów, strony internetowe spełniające standardy dostępności dla osób niepełnosprawnych. Organ administracji publicznej zapewnia dostęp do usług tłumacza PJM, SJM i SKOIGN. Korzystanie z tych usług w kontaktach z organami administracji publicznej jest bezpłatne dla osoby uprawnionej, będącej sobą niepełnosprawną w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Chęć skorzystania z wybranej metody komunikowania się zgłaszana jest organowi administracji publicznej z 3-dniowym wyprzedzeniem, z wyłączeniem sytuacji nagłych.

249. Inne podmioty zobowiązane mają obowiązek dopuszczenia do skorzystania z pomocy osoby przybranej oraz obowiązek zapewnienia możliwości korzystania z pomocy tłumacza języka migowego. Osoba uprawniona może wystąpić do PFRON o dofinansowanie usług tłumacza.

250. Osoba doświadczająca trwale lub okresowo trudności w komunikowaniu się (osoba uprawniona), członkowie jej rodziny oraz osoby mające stały lub bezpośredni kontakt z osobami uprawnionymi mają prawo do szkolenia dotyczącego odpowiedniej formy komunikowania się. Koszt szkolenia może być dofinansowany przez PFRON (dla osoby uprawnionej do 95% kosztów szkolenia, dla członka rodziny osoby uprawnionej oraz osoby mającej z nią stały lub bezpośredni kontakt do 90% kosztów szkolenia).

251. Zgodnie z ustawą o języku migowym i innych środkach komunikowania się osoba uprawniona ma prawo, w kontaktach z NFZ, korzystać bezpłatnie z pomocy tłumacza SJM, PJM, SKOIGN. Zasady uzyskania bezpłatnej pomocy tłumacza określa zarządzenie Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia w sprawie zgłoszenia do Narodowego Funduszu Zdrowia chęci skorzystania ze świadczenia usług tłumacza PJM, SJM i SKOIGN.

252. ZUS wdrożył portal informacyjny, umożliwiający, przez Internet, składanie wniosków i dokumentów, zadawanie pytań, dostęp do danych zapisanych na indywidualnych kontach. Uruchomione też zostało centrum obsługi telefonicznej. W 158 placówkach wprowadzona została infrastruktura umożliwiająca dostęp do usług oferowanych przez portal informacyjny za pośrednictwem wielofunkcyjnych samoobsługowych urządzeń informacyjnych (urzędmaty). Urządzenia te są dostępne 24 godziny na dobę. W każdym oddziale ZUS pracuje co najmniej jedna osoba posługująca się językiem migowym. Zakład szkoli również naczelników i pracowników bezpośredniej obsługi klientów w zakresie technik obsługi, ze szczególnym uwzględnieniem obsługi klientów z różnego rodzaju dysfunkcjami fizycznymi oraz umysłowymi.

253. Wszystkie terenowe jednostki ZUS są przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo: miejsca parkingowe, podjazdy, drzwi automatyczne, stanowiska obsługi klientów, systemy kierowania ruchem klientów z wersją o wysokim kontraście i wersją wideofoniczną, toalety.

254. KRUS wdraża postanowienia ustawy o języku migowym w ramach określonych w komunikacie Prezesa KRUS o sposobach komunikowania się z osobami uprawnionymi wymagającymi usług tłumacza polskiego języka migowego, systemu językowo-migowego, sposobu komunikowania się osób głuchoniewidomych przy załatwianiu spraw indywidualnych wydawanych w drodze decyzji administracyjnej.

255. W większości izb i urzędów skarbowych wprowadzono udogodnienia w zakresie obsługi osób niepełnosprawnych: sale obsługi podatnika, w których stosowane są szczególne zasady obsługi klienta specjalnego, w tym niepełnosprawnego, wydzielone miejsca parkingowe, pochylnie, przystosowane windy oraz toalety. W izbach oraz urzędach skarbowych zatrudnieni są pracownicy przeszkoleni w zakresie języka migowego. Izby oraz urzędy skarbowe zamieszczają na swoich stronach internetowych informacje na temat obsługi osób niepełnosprawnych.

256. Program cyfrowego rozwoju Polski do 2020 r. (Program Operacyjny Polska Cyfrowa) ma na celu, między innymi zwiększanie dostępności treści dla osób niepełnosprawnych, poprzez:

- propagowanie w sektorze informatycznym oraz w sektorze publicznym idei projektowania uniwersalnego,

- wdrożenie zasady, że każda informacja oferowana przez administrację za pośrednictwem mediów elektronicznych będzie dostępna (zgodna ze standardami Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0),
- monitoring oraz samoocenę dostępności i użyteczności stron internetowych urzędów,
- wspieranie prac badawczo-rozwojowych w zakresie technologii wspomagających,
- stworzenie i rozwijanie platformy gromadzącej i upowszechniającej wiedzę na temat standardów dostępności i użyteczności, sposobów ich wdrażania, korzyści wynikających z ich stosowania oraz dobrych praktyk.

257. Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych systemy teleinformatyczne instytucji publicznych mają spełniać wymagania Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0, z uwzględnieniem poziomu AA, określone w rozporządzeniu. Dostosowanie należy zagwarantować najpóźniej do 31 maja 2015 r., z zastrzeżeniem, że istniejące systemy teleinformatyczne należy dostosować w trakcie ich pierwszej istotnej modernizacji przed 31 maja 2015 r.

258. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej (Pełnomocnik Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych) wystąpił 5 lutego 2014 r. do wszystkich ministrów o przeprowadzenie monitoringu dostępności stron internetowych ich resortów, wskazując zarazem, że w serwisie internetowym Biura Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych znajdują się dwa podręczniki dotyczące dostępności serwisów internetowych.

259. Pod patronatem Prezesa Urzędu Komunikacji Elektronicznej w 2012 r. ukazał się „Podręcznik Dobrych Praktyk - WCAG 2.0”, opracowany przez Fundację Widzialni.

260. W czerwcu 2013 r. opublikowany został przez Fundację Widzialni raport z badania 114 serwisów internetowych instytucji publicznych, w tym Sejmu, Senatu, Prezydenta RP, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, 18 ministerstw i 90 instytucji im podległych. W audycie wzięły udział osoby niepełnosprawne (niewidome, niedowidzące i głuche). Najlepiej wypadły serwisy: Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwa Finansów, które otrzymały oceny dostateczne. Badanie ma być powtarzane co roku.

261. Osoby niepełnosprawne mogą uzyskać dofinansowanie z PFRON, w ramach programu „Aktywny samorząd”, poniesionych kosztów likwidacji barier w udziale w społeczeństwie informacyjnym. Pomoc udzielana jest na zakup sprzętu elektronicznego lub jego elementów oraz oprogramowania, szkolenia w zakresie obsługi sprzętu elektronicznego i oprogramowania.

262. Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, w partnerstwie z PFRON, zrealizowało w 2012 r. projekt „Wsparcie osób niepełnosprawnych w swobodnym dostępie do informacji i usług zamieszczonych w Internecie.” Odbłyły się warsztaty dotyczące integracji cyfrowej, podczas których przedstawiciele administracji centralnej, samorządów, organizacji pozarządowych i biznesu wypracowywali zalecenia, które mają być podstawą działań rządu na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu cyfrowemu.

263. Ustawa o radiofonii i telewizji zobowiązuje nadawców, by co najmniej 10% programu, z wyłączeniem reklam i telesprzedaży, miało udogodnienia dla osób niepełnosprawnych, takie jak audiodeskrypcja, napisy dla niesłyszących oraz tłumaczenie na język migowy. Ponieważ techniki te nie są zamienne, czas emisji powinien być podzielony proporcjonalnie. Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji upoważniona jest do określenia niższego udziału w programie telewizyjnym audycji z udogodnieniami odbioru, biorąc pod uwagę ofertę programową w różnym czasie antenowym, możliwości techniczne, potrzeby odbiorców, sposób rozpowszechniania i specjalizację programu. Taki niższy udział audycji z udogodnieniami odbioru został określony (od 1% do 5%) dla nadawców mających niewielką liczbę odbiorców oraz niemierzalny udział w rynku telewizyjnym. Obniżenie udziału zostało poprzedzone konsultacją publiczną.

264. W Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego trwa przegląd ustawy o radiofonii i telewizji pod kątem możliwej nowelizacji jej przepisów. Elementem tego przeglądu są również

przepisy dotyczące osób niepełnosprawnych. Planowane jest, między innymi, zwiększenie procentowej kwoty udziału audycji z udogodnieniami dla osób niepełnosprawnych. Rozważane jest stopniowe, w latach 2017-2020, zwiększanie udziału audycji z udogodnieniami dla niepełnosprawnych do 50%.

265. W 2012 r. KRRiT przeprowadziła kontrolę nadawców telewizyjnych, w celu ustalenia procentu audycji z udogodnieniami, a także określenia udziału poszczególnych typów udogodnień. Kontrola wykazała systematyczny wzrost liczby programów wypełniających ustawowe 10% udziału audycji z udogodnieniami dla osób niepełnosprawnych. Niektórzy nadawcy przekraczają obowiązujące kwoty, w szczególności jeśli chodzi o napisy dla niesłyszących.

266. W celu wyjaśnienia wątpliwości, jakie budzą postanowienia ustawy o radiofonii i telewizji dotyczące emisji audycji z udogodnieniami (10% dla wszystkich rodzajów udogodnień czy 10% dla każdego udogodnienia) powołany został zespół roboczy z udziałem przedstawicieli organizacji osób niepełnosprawnych, nadawców oraz KRRiT. Zespół opracował w 2013 r. dokument, przyjęty jako kodeks dobrych praktyk, w którym określono kwoty audiodeskrypcji, napisów dla niesłyszących i języka migowego. Ustalono, że naziemni nadawcy główni (mający największy udział w rynku telewizyjnym i największą oglądalność) emitować będą kwartalnie 11 godzin programów z audiodeskrypcją, a pozostali nadawcy 6 godzin kwartalnie. Wszystkich nadawców naziemnych obowiązuje emitowanie 10 godzin w kwartale audycji tłumaczonych na język migowy. Pozostały czas powinny wypełniać audycje z napisami dla niesłyszących. Ustalono także sposób informowania widzów o terminach i porach emisji audycji z udogodnieniami. W połowie 2014 r., nastąpi przegląd kodeksu dobrych praktyk.

267. Napisy dla osób niesłyszących są nadawane przez Telewizję Polską od 1994 r. W 2012 r. wyemitowano napisy do 3.000 godzin programów emitowanych w kanałach TVP1 i TVP2 (średnio powyżej 8,5 godziny dziennie, ponad 430 pozycji w miesiącu). W przypadku pozostałych kanałów Telewizji Polskiej wymagania są przekraczane, w przypadku kanałów TVP-HD i TVP Seriale – nawet kilkukrotnie. W TVP Sport ze względu na charakter kanału (audycje na żywo) i możliwości techniczne wyemitowano udogodnienia do 2% audycji.

268. Programy, do których opracowywane są napisy, są zróżnicowane gatunkowo. Dominuje klasyka filmów polskich, prezentowana na antenie TVP Kultura oraz TVP Historia. Wszystkie poniedziałkowe spektakle Teatru Telewizji, także realizowane na żywo, można oglądać z napisami. W ramach cyklu „30 minut Młodego Kina” z napisami prezentowane były produkcje przygotowane przez młodych twórców filmowych. Codziennie z napisami nadawane są główne wydanie „Wiadomości”, „Sport” i „Pogoda”. Osoby niesłyszące mają także dostęp do polskich i zagranicznych produkcji dokumentalnych i popularnonaukowych. Cieszący się bardzo dużym zainteresowaniem program „Sprawa dla reportera” od lat dostępny jest z napisami, jak też nowy program autorki tego programu „Elżbieta Jaworowicz. Tak było, tak jest”, w którym powraca do ludzi, którym udało się pomóc i rozwiązanych spraw. Na płytach DVD z napisami dla niesłyszących w 2012 r. Telewizja Polska wydała 9 popularnych polskich seriali.

269. Widzowie głuchoniemi mają możliwość oglądania wybranych audycji na antenach TVP w tłumaczeniu na język migowy. Obok stałych pozycji (popularne seriale, audycje religijne, serwis informacyjny TVP INFO o godz.16.30) nadawane są transmisje z ważnych uroczystości i wydarzeń:

- uroczystości związane z Konstytucją 3 maja,
- nabożeństwa międzywyznaniowe,
- uroczystości Święta Niepodległości,
- Orędzie Noworoczne Prezydenta RP.

270. Od 2007 r. TVP S.A. udostępnia osobom niewidomym i niedowidzącym programy z audiodeskrypcją. W 2012 r. przygotowano audiodeskrypcję do 11 filmów, łącznie na stronie internetowej Telewizji Polskiej www.tvp.pl dostępnych jest ponad 100 plików filmowych z takim udogodnieniem. Osoby niewidome mają do nich bezpłatny dostęp. Bariery odbioru programów z audiodeskrypcją jest zasięg sygnału cyfrowego multipleksu MUX3 naziemnej telewizji cyfrowej,

w którym emitowane są kanały Telewizji Polskiej. Problemy z obsługą odbiorników cyfrowych mają także osoby niewidome, dla których niedostępne są jeszcze urządzenia z przyjaznymi interfejsami do ich obsługi.

271. Rozpoczęcie nadawanie programów TVP w naziemnej telewizji cyfrowej stworzyło nowe możliwości odbiorcom niesłyszącym. Dzięki napisom cyfrowym DVB, uruchomionym równolegle obok napisów teletekstowych oraz dzięki zmianom technicznym w sygnale telewizyjnym, osoby niesłyszące zyskały możliwość nagrywania programów z napisami.

Informacje o towarach i usługach

272. Zasady oznaczania towarów reguluje ustawa o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego. Sprzedawca jest obowiązany umieścić w miejscu sprzedaży towaru informację co najmniej o nazwie towaru (ewentualnie zrozumiały znak graficzny) oraz informację wskazującą producenta lub importera, a także inne dane wskazane w odrębnych przepisach. Informacje te powinny znajdować się na towarze lub być z nim trwale połączone. Informacje powinny być sporządzone w języku polskim, lub, o ile rodzaj informacji na to pozwala, w powszechnie zrozumiałej formie graficznej.

273. Dodatkowe obowiązki w zakresie oznaczania towarów mogą wynikać z aktów stawiających szczególne wymagania niektórym ich grupom. Na przykład ustawa Prawo farmaceutyczne nakłada na wytwórców produktów leczniczych obowiązek umieszczania na opakowaniu produktu leczniczego jego nazwy w alfabecie Braille'a i zobowiązuje do zapewnienia, by treść ulotki była dostępna, za pośrednictwem organizacji pacjentów, w formie właściwej dla osób niewidomych i słabowidzących.

274. W celu zapewnienia dostępności stron internetowych dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych przewiduje konieczność zapewnienia dostępności stron internetowych, to jest dostosowania tych stron do standardu Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0

Artykuł 22 – Poszanowanie prywatności

275. Konstytucja RP przewiduje, że każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. Konstytucja przewiduje też że:

- każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym,
- zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się; ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony,
- zapewnia się nienaruszalność mieszkania; przeszukanie mieszkania, pomieszczenia lub pojazdu może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony.

276. Ustawodawstwo zwykłe (Kodeks karny, Kodeks cywilny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, ustawa o Policji, ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych) rozwija gwarancje praw przewidziane w Konstytucji RP.

277. Konstytucja RP zawiera następujące postanowienia dotyczące ochrony danych osobowych:

- nikt nie może być obowiązany inaczej niż na podstawie ustawy do ujawniania informacji dotyczących jego osoby,
- władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym,
- każdy ma prawo dostępu do dotyczących go urzędowych dokumentów i zbiorów danych (ograniczenie tego prawa może określić ustawa),
- każdy ma prawo żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą,

– zasady i tryb gromadzenia oraz udostępniania informacji określa ustawa.

278. Postanowienia te są sprecyzowane w ustawie o ochronie danych osobowych. Przepisy dotyczące ochrony danych osobowych mają powszechny zakres stosowania.

279. Postanowienia dotyczące ochrony danych osobowych zawiera ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Określa ona cele przetwarzania danych przez Narodowy Fundusz Zdrowia oraz rodzaj danych, jakie mogą być przetwarzane. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania precyzuje warunki przechowywania dokumentacji medycznej, odpowiedzialność za stworzenie warunków przechowywania dokumentacji zapewniających jej poufność, ochronę przed zniszczeniem lub zgubieniem oraz umożliwiających jej wykorzystanie bez zbędnej zwłoki.

Artykuł 23 – Poszanowanie domu i rodziny

Małżeństwo

280. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje, że małżeństwa nie może zawrzeć osoba ubezwłasnowolniona całkowicie. Zakaz zawierania małżeństw przez osoby ubezwłasnowolnione jest uzasadniony, biorąc pod uwagę przesłanki ubezwłasnowolnienia (kwalifikowana niemożność kierowania swoim postępowaniem, ustalana przez sąd w postępowaniu w sprawie o ubezwłasnowolnienie) oraz jego cel (ochrona interesu osobistego lub majątkowego osoby fizycznej oraz interesu jej otoczenia).

281. Małżeństwa nie może zawrzeć osoba dotknięta chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym. Jeżeli jednak stan zdrowia lub umysłu osoby dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym nie zagraża małżeństwu ani zdrowiu przyszłego potomstwa i jeżeli osoba ta nie została ubezwłasnowolniona całkowicie, sąd może zezwolić na zawarcie małżeństwa.

282. W razie wątpliwości, czy istnieją okoliczności wyłączające zawarcie zamierzonego małżeństwa, kierownik urzędu stanu cywilnego może wystąpić do sądu o rozstrzygnięcie, czy małżeństwo może być zawarte.

283. W razie odmowy przyjęcia przez kierownika urzędu stanu cywilnego oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński lub odmowy wydania zaświadczenia stwierdzającego brak okoliczności wyłączających zawarcie małżeństwa, zainteresowanemu przysługuje prawo wystąpienia do sądu o rozstrzygnięcie, czy okoliczności przedstawione przez kierownika urzędu stanu cywilnego uzasadniają odmowę przyjęcia oświadczeń albo odmowę wydania takiego zaświadczenia.

284. Kodeks postępowania cywilnego reguluje wydawanie przez sąd zezwolenia na zawarcie małżeństwa osobie dotkniętej chorobą psychiczną albo niedorozwojem umysłowym. Przed wydaniem postanowienia sąd wysłuchuje wnioskodawcę, osobę, z którą małżeństwo ma być zawarte oraz, w razie potrzeby, osoby bliskie przyszłych małżonków. Gdy chodzi o udzielenie zezwolenia osobie dotkniętej chorobą psychiczną lub niedorozwojem umysłowym, sąd zasięga także opinii biegłego lekarza, w miarę możliwości psychiatry.

285. Unieważnienie małżeństwa jest możliwe z powodu ubezwłasnowolnienia, choroby psychicznej albo niedorozwoju umysłowego jednego z małżonków. Unieważnienia może żądać każdy z małżonków. Nie można żądać unieważnienia małżeństwa po ustaniu ubezwłasnowolnienia lub po ustaniu choroby psychicznej.

286. Zakaz zawierania małżeństw przez osoby dotknięte niedorozwojem umysłowym lub chorobą psychiczną nie pozwala na pełną realizację art. 23 ust. 1 lit. a konwencji. W związku z tym Polska złożyła zastrzeżenie następującej treści:

„Art. 23.1(a) konwencji dotyczy uznania prawa wszystkich osób niepełnosprawnych, które są w odpowiednim do zawarcia małżeństwa wieku, prawa do zawarcia małżeństwa i do założenia rodziny, na podstawie swobodnie wyrażonej i pełnej zgody przyszłych małżonków. Na podstawie art. 46 konwencji Rzeczpospolita Polska zastrzega sobie prawo do niestosowania postanowienia art. 23.1(a) konwencji do czasu zmiany przepisów prawa polskiego. Do momentu wycofania zastrzeżenia, osoba niepełnosprawna, której niepełnosprawność wynika

z choroby psychicznej albo niedorozwoju umysłowego, a która jest w odpowiednim do zawarcia małżeństwa wieku, nie będzie mogła zawrzeć związku małżeńskiego, chyba że sąd zezwoli na zawarcie małżeństwa stwierdzając, że stan zdrowia lub umysłu takiej osoby nie zagraża małżeństwu, ani zdrowiu przyszłego potomstwa i jeżeli osoba ta nie została ubezwłasnowolniona całkowicie. Uwarunkowania te wynikają z art. 12 § 1 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. Nr 9, poz. 59, z późn. zm.)”.

287. Przygotowywany obecnie (III kwartał 2014 r.) projekt założeń do projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks cywilny, ustawy — Kodeks postępowania cywilnego, ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej oraz niektórych innych ustaw zakłada, w zakresie przeszkód małżeńskich, odstąpienie od ubezwłasnowolnienia całkowitego. Proponuje się wprowadzenie nowej regulacji, zgodnie z którą nie będzie mogła zawrzeć małżeństwa osoba z zaburzeniami psychicznymi, które nie pozwalają jej kierować swoim postępowaniem oraz uświadomić sobie znaczenia i konsekwencji wynikających z zawarcia małżeństwa. Kierownik urzędu stanu cywilnego nie będzie mógł odmówić przyjęcia oświadczeń z powodu dowiedzenia się o przesłankach uniemożliwiających zawarcie małżeństwa lub powzięcia wątpliwości co do ich istnienia. W sytuacjach tych będzie musiał zwrócić się do sądu o rozstrzygnięcie.

Władza rodzicielska

288. Władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom. Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny. Rodzice obowiązani są troszczyć się o fizyczny i duchowy rozwój dziecka oraz przygotować je należycie do pracy dla dobra społeczeństwa, odpowiednio do jego uzdolnień.

289. Porzucenie dziecka jest przestępstwem. Zgodnie z Kodeksem karnym kto, wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, osobę tę porzuca, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Jeżeli następstwem porzucenia jest śmierć, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

290. Ukrywanie dziecka sąd może uznać za nadużycie władzy rodzicielskiej lub rażące zaniedbywanie obowiązków względem dziecka. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje, że w takiej sytuacji sąd opiekuńczy może pozbawić obydwójce rodziców lub jedno z nich władzy rodzicielskiej.

291. Zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym przysposobić może osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych, jeżeli jej kwalifikacje osobiste uzasadniają przekonanie, że będzie należycie wywiązywać się z obowiązków przysposabiającego, ma opinię kwalifikacyjną oraz świadectwo ukończenia szkolenia organizowanego przez ośrodek adopcyjny, chyba że obowiązek ten jej nie dotyczy. Fakt niepełnosprawności nie ma wpływu na możliwość przysposobienia.

292. O przysposobieniu orzeka sąd opiekuńczy. Sąd bada kwalifikacje osobiste przysposabiającego, w tym zasięga opinii ośrodka adopcyjno-opiekuńczego lub innej specjalistycznej placówki. Sąd rozstrzygając, czy przysposobienie jest dopuszczalne, kieruje się nadrzędną zasadą dobra dziecka. Sąd bierze też pod uwagę wpływ przysposobienia na życie wszystkich członków rodziny.

Pieczą zastępczą

293. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej przewiduje, że pieczę zastępczą jest sprawowana w przypadku niemożności zapewnienia opieki i wychowania przez rodziców. Umieszczenie dziecka przez sąd w rodzinie zastępczej, rodzinnym domu dziecka albo w instytucjonalnej formie pieczy zastępczej jest stosowane w ostateczności, jeżeli inaczej nie można zaradzić zagrożeniu dobra dziecka. Ustawa szczegółowo określa zadania i warunki wypełniania rodzinnej pieczy zastępczej, w tym przygotowania osób i rodzin do sprawowania funkcji rodziny zastępczej.

294. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej następuje na podstawie orzeczenia sądu. W przypadku pilnej konieczności umieszczenie dziecka jest możliwe na wniosek lub za zgodą rodziców dziecka.

295. Dzieci legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności umieszcza się w zawodowej specjalistycznej rodzinie zastępczej. Rodziny takie muszą przejść specjalistyczne szkolenie w zakresie opieki nad dziećmi niepełnosprawnymi, a następnie doszkalać się w zakresie rodzaju niepełnosprawności, która dotyka wychowywanego przez nie dziecko.

296. Zawodowe rodziny zastępcze otrzymują wynagrodzenie. Rodziny zastępcze otrzymują świadczenie na utrzymanie każdego dziecka, zaś rodziny, w których wychowują się dzieci niepełnosprawne, otrzymują także dodatek do świadczenia. Rodziny mogą otrzymać środki na dofinansowanie wypoczynku dziecka, pokrycie kosztów związanych z potrzebami dziecka, związanych ze zdarzeniami losowymi (wypadek, śmierć w rodzinie, inne), utrzymania lokalu mieszkalnego oraz jego remontu.

297. Dziecko pozbawione częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej może być umieszczone w placówce opiekuńczo-wychowawczej, regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej lub w interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym (instytucjonalna piecza zastępcza).

298. W regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej umieszczane są dzieci, które ze względu na stan zdrowia wymagają stosowania specjalistycznej opieki i rehabilitacji, nie mogą zostać umieszczone w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Nad dzieckiem legitymującym się orzeczeniem o niepełnosprawności opiekę sprawuje placówka opiekuńczo-wychowawcza typu specjalistyczno-terapeutycznego. Placówka taka zapewnia zajęcia wychowawcze, socjoterapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne, logopedyczne, terapeutyczne, rekompensujące braki w wychowaniu w rodzinie i przygotowujące do życia społecznego, a dzieciom niepełnosprawnym także rehabilitację i zajęcia rewalidacyjne. W interwencyjnym ośrodku preadopcyjnym umieszcza się dzieci, które wymagają specjalistycznej opieki i w okresie oczekiwania na przysposobienie nie mogą zostać umieszczone w rodzinie zastępczej.

Wsparcie udzielane rodzinom

299. Ustawa o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 tworzy podstawy rozwoju zróżnicowanych form opieki nad dziećmi. Jeżeli w żłobku, klubie dziecięcym lub u dziennego opiekuna opieką objęte są dzieci niepełnosprawne, zmniejszeniu ulega liczba dzieci przypadająca na jednego opiekuna.

300. Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej nakłada na jednostki samorządu terytorialnego oraz organy administracji rządowej obowiązek wspierania rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Wspieranie rodziny jest prowadzone w formie pracy z rodziną oraz pomocy w opiece i wychowaniu dziecka.

301. Praca z rodziną jest prowadzona w formie:

- konsultacji i poradnictwa specjalistycznego,
- terapii i mediacji,
- usług dla rodzin z dziećmi, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych,
- pomocy prawnej,
- organizowania dla rodzin spotkań, mających na celu wymianę ich doświadczeń oraz zapobieganie izolacji.

302. Pomoc w opiece i wychowaniu polega na objęciu opieką w placówce wsparcia dziennego, prowadzoną przez gminę lub podmiot, któremu gmina zleciła realizację tego zadania. Pobyt dziecka w placówce jest nieodpłatny i dobrowolny, chyba że dziecko do placówki skieruje sąd.

303. Placówka wsparcia dziennego prowadzona w formie opiekuńczej zapewnia dziecku opiekę i wychowanie, pomoc w nauce, organizację czasu wolnego, zabawę i zajęcia sportowe oraz rozwój zainteresowań. Placówka prowadzona w formie specjalistycznej organizuje zajęcia socjoterapeutyczne, terapeutyczne, korekcyjne, kompensacyjne oraz logopedyczne oraz realizuje indywidualny program korekcyjny, program psychokorekcyjny lub psychoprofilaktyczny, w tym terapię pedagogiczną, psychologiczną i socjoterapię.

304. Rodzina przeżywająca trudności może zostać objęta pomocą rodziny wspierającej, która udziela pomocy w opiece i wychowaniu dziecka, prowadzeniu gospodarstwa domowego, kształtowaniu i wypełnianiu podstawowych ról społecznych.

305. Ustawa o pomocy społecznej zawiera rozwiązania mające na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych, których nie są w stanie pokonać przy wykorzystaniu środków będących w ich dyspozycji. Pomocy społecznej udziela się osobom i rodzinom między innymi z powodu ubóstwa, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, zwłaszcza w rodzinach niepełnych lub wielodzietnych. Odpowiednio do sytuacji, może zostać przyznane jedno ze świadczeń pieniężnych lub rzeczowych przewidzianych w ustawie. Niepełnosprawność jest jednym z powodów ich przyznania, pod warunkiem spełnienia dodatkowych warunków określonych w ustawie.

306. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje, że sąd opiekuńczy obowiązany jest udzielać pomocy rodzicom, jeżeli jest ona potrzebna do należytego wykonywania władzy rodzicielskiej. Jeżeli rodzinie potrzebne jest wsparcie, w szczególności jeśli dobro dziecka jest zagrożone, sąd może:

- zobowiązać rodziców oraz małoletniego do określonego postępowania lub skierować rodziców do placówek albo specjalistów zajmujących się terapią rodzinną, poradnictwem lub świadczących rodzinie inną pomoc, z jednoczesnym wskazaniem sposobu kontroli wykonania wydanych zarządzeń,
- określić, jakie czynności nie mogą być przez rodziców dokonywane bez zezwolenia sądu, albo poddać rodziców innym ograniczeniom, jakim podlega opiekun,
- poddać wykonywanie władzy rodzicielskiej stałemu nadzorowi kuratora sądowego,
- skierować małoletniego do organizacji lub instytucji powołanej do przygotowania zawodowego albo do innej placówki sprawującej częściową pieczę nad dziećmi,
- zarządzić umieszczenie małoletniego w rodzinie zastępczej albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej.

307. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, reguluje działalność poradni udzielających dzieciom i młodzieży oraz ich rodzinom pomocy związanej z wychowywaniem i kształceniem. Do zadań poradni należy, między innymi, udzielanie bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej:

- prowadzenie terapii dzieci i młodzieży oraz ich rodzin,
- udzielanie wsparcia dzieciom i młodzieży wymagającym pomocy psychologiczno-pedagogicznej lub pomocy w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery zawodowej,
- udzielanie pomocy rodzicom w rozpoznawaniu i rozwijaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych dzieci i młodzieży oraz w rozwiązywaniu problemów edukacyjnych i wychowawczych,
- prowadzenie edukacji dotyczącej ochrony zdrowia psychicznego, dzieci, rodziców i nauczycieli.

Korzystanie z pomocy jest dobrowolne i nieodpłatne.

308. Formy pomocy udzielanej przez poradnie:

- indywidualne lub grupowe zajęcia terapeutyczne dla dzieci,
- terapia rodzin,
- grupy wsparcia,
- mediacja,
- interwencja kryzysowa,
- porady i konsultacje,
- wykłady i prelekcje,
- działalność informacyjno-szkoleniowa.

309. W poradniach zatrudnieni są specjaliści: psychologowie, pedagodzy, logopedzi i doradcy zawodowi. W zależności od potrzeb zatrudnia się innych specjalistów, w tym lekarzy. Pomoc może być także udzielana przez wolontariuszy.

310. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty każde dziecko, od chwili wykrycia niepełnosprawności, od urodzenia do rozpoczęcia nauki w szkole, może być objęte wczesnym wspomaganie rozwoju.

311. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci przewiduje, że w przedszkolach, szkołach podstawowych, w tym w specjalnych, w ośrodkach oraz w poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w tym w poradniach specjalistycznych, mających możliwość realizacji wskazań zawartych w opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, może być powołany zespół wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, do którego zadań należy, między innymi:

- ustalenie kierunków i harmonogramu działań w zakresie wczesnego wspomaganie i wsparcia rodziny dziecka,
- opracowanie i realizowanie z dzieckiem i jego rodziną indywidualnego programu wczesnego wspomaganie,
- wspomaganie rodziny dziecka w realizacji programu, koordynowanie działań specjalistów prowadzących zajęcia z dzieckiem oraz ocenianie postępów dziecka,
- współpraca z podmiotem leczniczym lub ośrodkiem pomocy społecznej w celu zapewnienia dziecku rehabilitacji, terapii lub innych form pomocy.

312. Zespół współpracuje z rodziną dziecka poprzez:

- udzielanie pomocy w zakresie kształtowania pożądanych postaw i zachowań w kontaktach z dzieckiem: wzmocnienie więzi emocjonalnej między rodzicami i dzieckiem, rozpoznawanie zachowań dziecka i utrwalanie właściwych reakcji na te zachowania,
- instruktaż, porady i konsultacje w zakresie pracy z dzieckiem,
- pomoc w przystosowaniu warunków w domu do potrzeb dziecka oraz w pozyskaniu i wykorzystaniu w pracy z dzieckiem środków dydaktycznych i sprzętu.

313. Zajęcia w ramach wczesnego wspomaganie prowadzone są w wymiarze od 4 do 8 godzin w miesiącu. W przypadku dzieci, które ukończyły 3. rok życia, mogą być prowadzone w grupach liczących 2 lub 3 dzieci, z udziałem rodzin.

314. Do końca 2012 r. realizowany był przez PFRON program „Wczesna pomoc dziecku niepełnosprawnemu”. W jego ramach finansowane były działania z zakresu rehabilitacji dzieci w wieku 0–7 lat, posiadających orzeczenie o niepełnosprawności. W 2013 r. działania związane z zapewnieniem pomocy dziecku niepełnosprawnemu mogły być dofinansowane ze środków PFRON w ramach zadań realizowanych przez organizacje pozarządowe na zlecenie PFRON, samorządu województwa lub powiatu.

Dostęp do metod i środków służących świadomej prokreacji, ochrona zdrowia prokreacyjnego

315. Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży zobowiązuje organy administracji rządowej i samorządu terytorialnego do zapewnienia swobodnego dostępu do metod i środków służących świadomej prokreacji, a także do informacji i badań prenatalnych, szczególnie gdy istnieje podwyższone ryzyko bądź podejrzenie wystąpienia wady genetycznej lub rozwojowej płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej życiu płodu.

316. Dostęp do badań prenatalnych zagwarantowany jest na mocy rozporządzeniu Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu programów zdrowotnych. Jeśli chodzi o zasady kwalifikacji, to kobieta w ciąży musi spełnić co najmniej jedno z następujących kryteriów:

- wiek powyżej 35 lat,
- wystąpienie w poprzedniej ciąży aberracji chromosomowej płodu lub dziecka,
- stwierdzenie wystąpienia strukturalnych aberracji chromosomowych u ciężarnej lub u ojca dziecka,

- stwierdzenie znacznie większego ryzyka urodzenia dziecka dotkniętego chorobą uwarunkowaną monogenetycznie lub wieloczynnikową,
- stwierdzenie w czasie ciąży nieprawidłowego wyniku badania USG lub badań biochemicznych wskazujących na zwiększone ryzyko aberracji chromosomowej lub wady płodu.

Procedury realizowane w ramach programu obejmują poradnictwo i badania biochemiczne, poradnictwo i USG płodu w kierunku diagnostyki wad wrodzonych, poradnictwo i badania genetyczne.

317. Przekazywanie informacji o metodach i środkach świadomej prokreacji odbywa się, w razie potrzeby, zgodnie z ustawą o języku migowym i innych środkach komunikowania się.

318. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego nauczanie w tym zakresie realizowane jest w ramach zajęć edukacyjnych „Wychowanie do życia w rodzinie”. Treści i formy przekazywania wiedzy dostosowywane są do potrzeb rozwojowych i możliwości edukacyjnych dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności – w szkołach ogólnodostępnych i specjalnych różnego szczebla.

Artykuł 24 – Edukacja

Rozwiązania podstawowe

319. Ustawa o systemie oświaty gwarantuje realizację prawa do kształcenia się oraz prawo dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i poziomu rozwoju. Kształcenie dzieci i młodzieży niepełnosprawnych odbywa się w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, przedszkolach i szkołach lub oddziałach integracyjnych, przedszkolach i szkołach lub oddziałach specjalnych oraz ośrodkach, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami. Proces kształcenia dziecka niepełnosprawnego dostosowany jest do jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz jego możliwości psychofizycznych niezależnie od rodzaju przedszkola lub ośrodka, oraz typu i rodzaju szkoły do jakiej uczęszcza. Decyzja o wyborze formy kształcenia (ogólnodostępna, integracyjna i specjalna) należy do rodziców (opiekunów prawnych) dziecka.

320. Dzieci i młodzież, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do przedszkola lub szkoły, obejmowane są, odpowiednio, indywidualnym obowiązkowym rocznym przygotowaniem przedszkolnym lub indywidualnym nauczaniem, na podstawie orzeczenia o potrzebie indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego lub indywidualnego nauczania. Kwestie te reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży. Przewiduje ono również wymóg organizowania różnych form uczestniczenia dziecka w życiu przedszkola lub szkoły, w szczególności udziału w zajęciach pozalekcyjnych, uroczystościach i imprezach szkolnych dzieciom objętym indywidualnym przygotowaniem przedszkolnym lub indywidualnym nauczaniem, w celu integracji ze środowiskiem i pełnego rozwoju osobowego.

321. Dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy, organizowane jest kształcenie specjalne, na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Każdy uczeń posiadający takie orzeczenie, bez względu na to gdzie się uczy – w szkole lub oddziale ogólnodostępnym, integracyjnym, specjalnym – musi mieć zorganizowaną odpowiednią do jego potrzeb pomoc i opiekę. Nauczyciele i specjaliści prowadzący zajęcia opracowują dla każdego ucznia posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny, na podstawie którego odbywa się jego kształcenie. Program uwzględnia zalecenia zawarte w orzeczeniu oraz jest dostosowany do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia.

Program przewiduje, między innymi, zintegrowane działania nauczycieli i specjalistów, zajęcia rewalidacyjne i z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej

322. Orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego wydają zespoły orzekające, działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych, w tym w poradniach specjalistycznych, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych.

323. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach w przedszkolu, szkole i placówce pomoc psychologiczno-pedagogiczna polega na rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia. Wsparcie nauczycieli, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów udzielających pomocy psychologiczno-pedagogicznej zapewniają poradnie psychologiczno-pedagogiczne, w tym poradnie specjalistyczne, placówki doskonalenia nauczycieli oraz biblioteki pedagogiczne.

324. Od 2009 r. realizowane są projekty w ramach konkursu „Opracowanie i pilotażowe wdrożenie innowacyjnych programów nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi z wykorzystaniem nowoczesnych metod diagnozy i terapii ucznia niepełnosprawnego.” W konkursie mogą uczestniczyć szkoły wszystkich typów i placówki prowadzące kształcenie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Celem jest opracowanie i pilotażowe wdrożenie programów nauczania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, z wykorzystaniem nowoczesnych metod diagnozy i terapii ucznia niepełnosprawnego. Projekty dotyczą kształcenia w zakresie nauk matematycznych, przyrodniczych i technicznych oraz przedsiębiorczości.

325. W 2012 r. zostało zorganizowane Forum Rodziców przy Ministrze Edukacji Narodowej – platforma umożliwiająca wpływanie na kierunek polityki oświatowej. Przeprowadzona została szeroka dyskusja na temat miejsca dziecka niepełnosprawnego w systemie oświaty, zgłoszone zostały propozycje zmian, zapewniających takim uczniom jak najlepszą opiekę i wsparcie rozwoju. Zgodnie z postulatami, Ośrodek Rozwoju Edukacji wydał w grudniu 2013 r. informator „Samorządy i administracja rządowa na rzecz osób niepełnosprawnych”, zawierający informacje o uprawnieniach dzieci niepełnosprawnych. Publikacja adresowana jest do organów administracji, przedszkoli, szkół i placówek systemu oświaty oraz rodziców dzieci niepełnosprawnych.

326. Od roku akademickiego 2012/2013 uczelnie prowadzą studia oraz studia podyplomowe w ramach modułów kształcenia określonych w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela. Każdy absolwent studiów wyższych ma posiadać, przynajmniej w stopniu podstawowym, wiedzę pedagogiczną i psychologiczną, w tym w zakresie wychowania, z uwzględnieniem przygotowania do pracy z uczniami ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

327. Przygotowaniu nauczycieli i specjalistów zatrudnionych w przedszkolach, szkołach i placówkach oświatowych do pracy z uczniami niepełnosprawnymi służyły działania w ramach projektu „Podniesienie efektywności kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”, którego realizacja zakończyła się w 2011 r. Opracowano:

- model pracy z uczniem niesłyszącym i słabosłyszącym,
- model pracy z uczniem niewidomym i słabowidzącym,
- model pracy z uczniem z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją,
- model pracy z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim,
- model pracy z uczniem z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym,
- kształcenie uczniów z niepełnosprawnością sprzężoną,
- model pracy z uczniem z autyzmem, w tym z Zespołem Aspergera.

328. Opracowano materiały szkoleniowe, poradnik dla dyrektorów przedszkoli, szkół i placówek, zawierające analizę regulacji prawnych oraz wskazówki do pracy z uczniami. Opracowania dostępne są na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji oraz na portalu Scholaris.

Kształcenie w szkołach ogólnodostępnych integracyjnych

329. Włączanie uczniów niepełnosprawnych do kształcenia we wszystkich typach szkół ogólnodostępnych gwarantuje elastyczny system kształcenia, zapewniający wyrównywanie szans edukacyjnych i odpowiednich warunków nauki, jak też system pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Od 2008 r. wprowadzane są zmiany prawa, dzięki którym proces kształcenia ucznia niepełnosprawnego dostosowywany jest do jego indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz predyspozycji psychofizycznych.

330. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych, kształcenie dzieci i młodzieży niepełnosprawnych organizuje się na każdym etapie edukacyjnym, w integracji z pełnosprawnymi rówieśnikami, w środowisku najbliższym miejsca zamieszkania.

331. Przedszkola, szkoły i oddziały integracyjne zapewniają dzieciom i młodzieży niepełnosprawnym:

- realizację zaleceń zawartych w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego,
- odpowiednie warunki do nauki, sprzęt specjalistyczny i środki dydaktyczne,
- opracowanie i realizację indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, uwzględniającego zalecenia zawarte w orzeczeniu o potrzebie kształcenia specjalnego, dostosowanego do potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia,
- zajęcia specjalistyczne z zakresu pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęcia rewalidacyjne, stosownie do potrzeb,
- przygotowanie do samodzielności w życiu dorosłym.

332. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych, w programie nauczania muszą być uwzględnione zajęcia rewalidacyjne dla uczniów niepełnosprawnych. Uczeń niepełnosprawny musi mieć zapewnione co najmniej 2 godziny zajęć rewalidacyjnych tygodniowo, dostosowanych do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych wynikających z niepełnosprawności. Wytyczne co do zajęć mogą wynikać z orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, rozpoznania dokonanego przez nauczycieli i specjalistów prowadzących zajęcia z uczniem niepełnosprawnym, opinii zespołu.

333. Sprawdzian i egzaminy zewnętrzne organizowane są na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych. Uczniowie i absolwenci niepełnosprawni mogą korzystać z dostosowania warunków i form przeprowadzania sprawdzianu i egzaminów do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych. Za dostosowanie warunków przeprowadzania sprawdzianu i egzaminu odpowiada przewodniczący zespołu egzaminacyjnego, którym jest dyrektor szkoły. Informacja o możliwych formach dostosowania zawiera komunikat dyrektora Centralnej Komisji Egzaminacyjnej, publikowany na stronach Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (www.cke.edu.pl). Komunikat ten zawiera również informację o możliwości, w uzasadnionych przypadkach (na przykład występowanie u ucznia różnych dysfunkcji), dostosowania warunków przeprowadzania sprawdzianu i egzaminów do potrzeb ucznia/absolwenta w porozumieniu z okręgową komisją egzaminacyjną. Z dostosowania warunków i form przeprowadzania egzaminu mogą skorzystać również osoby niepełnosprawne przystępujące do egzaminu eksternistycznego.

334. Szkoły organizują nauczanie PJM na podstawie rozporządzeń Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych. Decyzja, czy dziecko niesłyszące będzie nauczane w PJM, należy do rodziców ucznia, którzy decydują o wyborze szkoły, a następnie współpracują przy opracowaniu indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego dla dziecka. Program ten przewiduje, między innymi, zakres i sposób dostosowania wymagań edukacyjnych

wynikających z programu nauczania poszczególnych przedmiotów, w tym języka polskiego, przy zastosowaniu określonych w programie metod i form pracy z uczniem (na przykład metody glottodydaktycznej). Program nauczania jest dopuszczany przez dyrektora szkoły. Nauczyciel może zaproponować program nauczania ogólnego opracowany samodzielnie lub wybrać program opracowany przez innego autora, w jego oryginalnej postaci lub wprowadzić do niego zmiany

335. Nauczyciele mogą wykorzystywać:

- poradnik dla nauczycieli szkół ogólnodostępnych „Mój uczeń nie słyszy” (2001 r.),
- model pracy z uczniem niesłyszącym i słabosłyszącym (2011 r.),

a także korzystać z opracowań i poradników dotyczących kształcenia oraz wspierania uczniów niepełnosprawnych, które dostępne są na stronach internetowych Ośrodka Rozwoju Edukacji oraz na portalu Scholaris.

336. W 2013 r., w ramach konkursu ofert na realizację programu „Szkoła przyjazna i bezpieczna dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi – projekty promujące i upowszechniające działania z obszaru bezpiecznego i efektywnego funkcjonowania uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach ogólnodostępnych i integracyjnych, wspierające indywidualizację kształcenia oraz kształtowanie przyjaznego i bezpiecznego klimatu społecznego w szkole”, grupą docelową byli uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym uczniowie niepełnosprawni

337. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach nakłada obowiązek dostosowania stanowisk pracy do warunków antropometrycznych uczniów, a jeżeli ze stanowisk tych korzystają uczniowie niepełnosprawni, dostosowuje się je do potrzeb wynikających z niepełnosprawności. Przy organizacji zajęć, imprez i wycieczek poza terenem szkoły lub placówki liczbę opiekunów oraz sposób zorganizowania opieki ustala się, uwzględniając, między innymi, ewentualną niepełnosprawność uczniów, a także specyfikę zajęć, imprez i wycieczek oraz warunki, w jakich będą się one odbywać.

338. W przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi oraz w przedszkolach i szkołach integracyjnych zatrudnia się dodatkowo nauczycieli mających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej. W przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych można zatrudniać dodatkowo nauczycieli mających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej.

Kształcenie w szkołach specjalnych

339. Rozporządzenie Ministerstwa Edukacji Narodowej w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach przewiduje, że kształcenie specjalne dzieci wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy i wychowania odbywa się w szkołach lub oddziałach specjalnych oraz w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, specjalnych ośrodkach wychowawczych, ośrodkach rewalidacyjno-wychowawczych. Dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym i ze sprzężonymi niepełnosprawnościami realizację obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, zapewniają ośrodki rewalidacyjno-wychowawcze. Dzieci i młodzież z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim realizują obowiązek szkolny i obowiązek nauki poprzez udział w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych, indywidualnych lub zespołowych, organizowanych na podstawie orzeczenia o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.

340. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół określa, między innymi, podstawy programowe kształcenia uczniów z upośledzeniem umysłowym. Kształcenie uczniów niepełnosprawnych, upośledzonych w stopniu lekkim odbywa się w oparciu o tą samą podstawę programową kształcenia ogólnego, co w przypadku uczniów pełnosprawnych. Odrębną podstawę programową kształcenia ogólnego realizują uczniowie upośledzeni umysłowo w stopniu

umiarkowanym lub znacznym, dostosowaną do ich możliwości psychofizycznych oraz tempa uczenia się.

341. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach określa organizację ośrodków umożliwiających edukację i wychowanie dostosowane do potrzeb dzieci z różnymi rodzajami niepełnosprawności, nie mogących uczęszczać do szkoły lub przedszkola w miejscu zamieszkania.

342. Specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze prowadzone są dla dzieci i młodzieży:

- niesłyszących i słabosłyszących,
- niewidomych i słabowidzących,
- z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją,
- z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera,
- ze sprzężonymi niepełnosprawnościami,
- z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym.

343. Specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy współpracuje ze szkołami ogólnodostępnymi w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów dydaktyczno-wychowawczych uczniów niepełnosprawnych uczęszczających do tych szkół.

344. Ośrodek zapewnia:

- realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki poza ośrodkiem,
- udział w indywidualnych lub grupowych zajęciach profilaktyczno-wychowawczych, rewalidacyjnych i usprawniających ruchowo, przygotowujących dzieci i młodzież do samodzielności w życiu społecznym oraz dostosowanych do potrzeb wychowanka formach pomocy psychologiczno-pedagogicznej, w tym zajęciach specjalistycznych,
- udział w zajęciach sportowych, turystycznych, rekreacyjnych oraz kulturalno-oświatowych,
- udział w zajęciach rozwijających zainteresowania i szczególne uzdolnienia,
- współpracę ze szkołą, w której wychowanek spełnia obowiązek szkolny lub obowiązek nauki, w zakresie realizowania zajęć rewalidacyjnych i oddziaływań wychowawczych.

345. Specjalne ośrodki rewalidacyjno-wychowawcze są prowadzone dla dzieci i młodzieży, które wymagają stosowania specjalnych oddziaływań wychowawczych, pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz zajęć rewalidacyjnych ze względu na występujące niepełnosprawności. Ośrodek taki zapewnia:

- wychowankom z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim udział w zajęciach:
  - rewalidacyjno-wychowawczych, prowadzonych indywidualnie lub w zespołach, obejmujących przede wszystkim naukę nawiązywania kontaktów i komunikowania się z otoczeniem w sposób odpowiedni do potrzeb i możliwości uczestnika, usprawnianie ruchowe i psychoruchowe, rozwijanie zainteresowania otoczeniem i jego wielozmysłowe poznawanie oraz wdrażanie do osiągnięcia optymalnego poziomu samodzielności w podstawowych sferach życia,
  - terapeutycznych i rekreacyjnych, dostosowanych do potrzeb wychowanków,
- wychowankom z upośledzeniem umysłowym ze sprzężonymi niepełnosprawnościami - realizację indywidualnego programu edukacyjno-terapeutycznego, uwzględniającego podstawę programową kształcenia ogólnego i orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.

Ośrodek zapewnia także wspomaganie rodziców (opiekunów prawnych) w rozwiązywaniu problemów wychowawczych i dydaktycznych, w formie porad, konsultacji, warsztatów i szkoleń.

346. Realizacja obowiązku szkolnego przez dzieci i młodzież przebywające w podmiotach leczniczych lub jednostkach pomocy społecznej jest zapewniona zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie organizacji kształcenia oraz warunków i form realizowania specjalnych działań opiekuńczo-wychowawczych w szkołach specjalnych zorganizowanych w

podmiotach leczniczych i jednostkach pomocy społecznej. Kształcenie organizuje się odpowiednio do wskazań lekarzy.

347. Dostosowanie warunków i form egzaminów do indywidualnych potrzeb edukacyjnych i możliwości psychofizycznych reguluje rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobów oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych. Informacje szczegółowe – punkt 333.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne

348. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych, do zadań poradni należy, w odniesieniu do dzieci niepełnosprawnych:

- diagnozowanie dzieci,
- udzielanie dzieciom oraz rodzicom bezpośredniej pomocy psychologiczno-pedagogicznej,
- realizowanie zadań profilaktycznych oraz wspierających wychowawczą i edukacyjną funkcję przedszkola, szkoły i placówki, w tym wspieranie nauczycieli w rozwiązywaniu problemów dydaktycznych i wychowawczych,
- organizowanie i wspomaganie przedszkoli, szkół i placówek w zakresie realizacji zadań dydaktycznych, wychowawczych i opiekuńczych,
- pomoc dzieciom w wyborze kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniu kształcenia i kariery zawodowej oraz wspieranie nauczycieli przedszkoli, szkół i placówek w planowaniu i realizacji zadań z zakresu doradztwa edukacyjno-zawodowego.

Inne informacje o poradniach – punkty 307-309.

349. Efektem diagnozowania dzieci jest:

- wydanie opinii i orzeczenia,
- objęcie dzieci oraz rodziców bezpośrednią pomocą psychologiczno-pedagogiczną,
- wspomaganie nauczycieli w zakresie pracy z dziećmi i rodzicami.

350. W poradniach działają zespoły orzekające, wydające orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego, indywidualnego nauczania, o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych oraz opinie o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka.

Pomoc materialna

351. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty uczniowi przysługuje pomoc materialna, w celu zmniejszenia różnic i ułatwiania pokonywania barier w dostępie do edukacji. Pomoc przysługuje także wychowankom publicznych i niepublicznych ośrodków umożliwiających dzieciom i młodzieży upośledzonym w stopniu głębokim, a także dzieciom upośledzonym umysłowo ze sprzężonymi niepełnosprawnościami realizację, odpowiednio, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki.

Dzieciom niepełnosprawnym uczącym się w szkole podstawowej, gimnazjum lub szkole ponadgimnazjalnej wypłacany jest dodatek na zamieszkanie w miejscu pobierania nauki innym niż miejsce zamieszkania.

352. Obowiązkiem gminy jest:

- zapewnienie uczniom niepełnosprawnym objętym kształceniem specjalnym bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej i gimnazjum, a uczniom z niepełnosprawnością ruchową, upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym – do najbliższej szkoły ponadgimnazjalnej, do ukończenia 21 roku życia,
- zapewnienie dzieciom i młodzieży upośledzonym w stopniu głębokim oraz dzieciom z upośledzeniem umysłowym ze sprzężonymi niepełnosprawnościami, bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do ośrodka umożliwiającego tym dzieciom realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, do ukończenia 25 roku życia,

- zwrot kosztów przejazdu dzieci i młodzieży oraz opiekunów do przedszkola, szkoły lub ośrodka, jeżeli dowożenie i opiekę zapewniają rodzice, opiekunowie lub opiekunowie prawni.

353. Podręczniki szkolne i książki pomocnicze do kształcenia specjalnego dla uczniów upośledzonych umysłowo, niesłyszących, niewidomych i słabowidzących (w systemie Braille'a i w druku powiększonym) są dofinansowywane z budżetu państwa. W latach 2012-2013 z budżetu państwa dofinansowany został również druk czasopism dla dzieci i młodzieży w systemie Braille'a oraz w druku powiększonym, a w 2013 r. również w postaci plików dźwiękowych.

354. Adaptacja podręczników i książek pomocniczych do potrzeb uczniów niewidomych i słabowidzących dokonywana jest, na zlecenie Ministra Edukacji Narodowej, przez uczelnie wyższe mające w swoich strukturach ośrodki adaptacji materiałów dydaktycznych. Koszty adaptacji pokrywane są z budżetu państwa. Wersje elektroniczne podręczników wykonanych alfabetem Braille'a są udostępniane na stronie internetowej Ośrodka Rozwoju Edukacji, co umożliwia ich pobieranie w całości lub części. W latach 2012 i 2013 Ministerstwo Edukacji Narodowej przekazało organom prowadzącym szkoły i placówki dodatkowe środki na wydruk zakup i/lub wykonanie adaptacji, podręczników szkolnych i książek pomocniczych w systemie Braille'a, odpowiednio do potrzeb uczniów.

355. Od 2010 r. w ramach programu „Wyprawka szkolna” dofinansowywany jest zakup podręczników do kształcenia ogólnego, w tym specjalnego, dla uczniów słabowidzących, niesłyszących, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, z niepełnosprawnościami sprzężonymi. W 2013 r. z grupy uczniów objętych programem wyodrębniono uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym lub znacznym, posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego i uczęszczających do wszystkich typów szkół. Uczniowie z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz uczniowie z niepełnosprawnościami sprzężonymi, w przypadku gdy jedną z niepełnosprawności jest upośledzenie umysłowe w stopniu umiarkowanym lub znacznym, mają dodatkowo dofinansowywany zakup materiałów dydaktycznych.

356. Programy realizowane przez PFRON w latach 2010–2011 umożliwiały wyposażenie uczniów i studentów z dysfunkcją narządu wzroku, ruchu i słuchu we wspomagający proces edukacji sprzęt komputerowy. Od 2012 r. osoby z dysfunkcją obu rąk oraz dysfunkcją narządu wzroku taką pomoc mogą uzyskać w ramach programu „Aktywny samorząd”, mogą one także skorzystać z dofinansowania szkolenia z zakresu obsługi sprzętu. Uczniowie szkół policealnych i studenci mogą od 2013 r. dofinansowywać zakup sprzętu komputerowego z dodatku pieniężnego na pokrycie kosztów kształcenia otrzymywanego w ramach tego programu.

357. Podmioty prowadzące placówki edukacyjne mogą ubiegać się o dofinansowanie przez PFRON likwidacji barier w poruszaniu się i komunikowaniu w ramach Programu wyrównywania różnic między regionami II.

Szkolnictwo wyższe

358. Zgodnie z ustawą - Prawo o szkolnictwie wyższym podstawą przyjęcia na studia pierwszego stopnia lub jednolite studia magisterskie są wyniki egzaminu maturalnego. Zastąpienie egzaminów wstępnych na studia respektowaniem wyników ze świadectw dojrzałości przyczyniło się do zwiększenia liczby studentów niepełnosprawnych.

359. Uczelnia może przeprowadzić dodatkowe egzaminy wstępne tylko gdy konieczne jest sprawdzenie uzdolnień artystycznych, sprawności fizycznej lub szczególnych predyspozycji do podjęcia studiów na danym kierunku, niesprawdzanych w trybie egzaminu maturalnego lub gdy osoba ubiegająca się o przyjęcie na studia ma świadectwo dojrzałości uzyskane za granicą. Warunki i tryb rekrutacji, w przypadku dodatkowych egzaminów wstępnych, powinny uwzględniać szczególne potrzeby niepełnosprawnych kandydatów na studia.

360. Ustawa - Prawo o szkolnictwie wyższym zobowiązuje uczelnie do:

- stwarzania osobom niepełnosprawnym warunków pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych,

- określenia w regulaminie studiów warunków realizacji procesu dydaktycznego, z uwzględnieniem potrzeb studentów niepełnosprawnych, w tym zobowiązuje do dostosowania warunków odbywania studiów do rodzaju niepełnosprawności.

Ustawa gwarantuje możliwość realizacji zadań dydaktycznych z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość.

361. W celu realizacji prawa osób niepełnosprawnych do pełnego udziału w procesie kształcenia i w badaniach naukowych:

- na uczelniach powołano biura do spraw osób niepełnosprawnych,
- uchwalane przez senaty zasady rekrutacji zawierają zapisy dostosowujące tryb postępowania kwalifikacyjnego do możliwości osób niepełnosprawnych,
- studenci niepełnosprawni mają możliwość ubiegania się o indywidualną organizację studiów (terminy zajęć dydaktycznych, zasady dokonywania oceny wiadomości studenta i przeprowadzania zaliczeń i egzaminów).

Zasady indywidualnej organizacji studiów osób niepełnosprawnych konsultowane są z działającymi w uczelniach pełnomocnikami do spraw osób niepełnosprawnych.

362. Uczelnie publiczne i niepubliczne otrzymują z budżetu państwa dotacje na zadania związane ze stwarzaniem niepełnosprawnym studentom i doktorantom warunków kształcenia. Środki mogą być przeznaczane na szkolenia (studentów niepełnosprawnych, pracowników uczelni), wyposażanie w specjalistyczne urządzenia, materiały dydaktyczne i naukowe dostosowane do potrzeb niepełnosprawnych, wynagrodzenia tłumaczy języka migowego, wynagrodzenie asystentów niepełnosprawnych studentów i doktorantów, transport między obiektami dydaktycznym uczelni.

363. W szerokim zakresie prowadzone są prace adaptacyjne, umożliwiające swobodny dostęp osób niepełnosprawnych do obiektów uczelni wyższych.

364. Niepełnosprawny student może otrzymać pomoc materialną w formie stypendium specjalnego dla osób niepełnosprawnych (o ile niepełnosprawność jest potwierdzona orzeczeniem właściwego organu), a także, na takich samych zasadach jak inni studenci, inne stypendia i zapomogi. Stypendium specjalne dla niepełnosprawnych studentów przyznawane jest niezależnie od kryterium dochodowego. Stypendium takie przysługuje niezależnie od typu uczelni i typu studiów.

365. Pomoc w zakupie sprzętu wspomagającego kształcenie - punkt 356.

Kształcenie zawodowe i ustawiczne

366. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego wskazuje zawody, w których kształcenie zarezerwowano tylko dla osób niepełnosprawnych:

- technik realizacji dźwięku, technik tyfloinformatyk, technik masażysta, technik prac biurowych – w przypadku osób niewidomych i słabowidzących,
- pracownik pomocniczy obsługi hotelowej – w przypadku osób upośledzonych umysłowo w stopniu lekkim.

367. Kształcenie w pozostałych zawodach odbywa się na zasadach ogólnych. Do podjęcia nauki niezbędna jest opinia lekarza medycyny pracy o braku przeciwwskazań do kształcenia w konkretnym zawodzie, tak jak w przypadku osób w pełni sprawnych.

368. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych organizator kształcenia zapewnia warunki organizacyjne i techniczne umożliwiające udział w kształceniu osób niepełnosprawnych.

369. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie egzaminów eksternistycznych umożliwia dorosłym osobom niewidomym, słabowidzącym, niesłyszącym, słabosłyszącym, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim lub z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, przystąpienie do egzaminów eksternistycznych z zakresu obowiązkowych zajęć edukacyjnych określonych w ramowych planach nauczania szkół dla dorosłych (szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum ogólnokształcącego) oraz z zakresu wymagań określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla zasadniczej szkoły zawodowej

w warunkach i formie dostosowanych do rodzaju niepełnosprawności uczniów, na podstawie zaświadczenia potwierdzającego występowanie danej dysfunkcji wydanego przez lekarza.

Artykuł 25 - Zdrowie

Rozwiązania podstawowe

370. Konstytucja RP stanowi, że każdy ma prawo do ochrony zdrowia. Obywatelom, niezależnie od ich sytuacji materialnej, władze publiczne zapewniają równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych. Warunki i zakres udzielania świadczeń określa ustawa. Władze publiczne są dodatkowo obowiązane zapewnić szczególną opiekę zdrowotną osobom niepełnosprawnym.

371. Zobowiązania konstytucyjne realizuje ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych. Ubezpieczenie zdrowotne jest oparte, w szczególności, na zasadach:

- równego traktowania oraz solidarności społecznej,
- zapewnienia ubezpieczonemu równego dostępu do świadczeń opieki zdrowotnej i wyboru świadczeniodawców spośród tych świadczeniodawców, którzy zawarli umowę z NFZ.

372. Na zasadach określonych w ustawie finansowane są:

- badania diagnostyczne, w tym medyczna diagnostyka laboratoryjna,
- świadczenia na rzecz zachowania zdrowia, zapobiegania chorobom i wczesnego wykrywania chorób, w tym obowiązkowe szczepienia ochronne,
- podstawowa opieka zdrowotna,
- pielęgnacja niepełnosprawnych i opieka nad nimi,
- leczenie uzdrowiskowe,
- zaopatrzenie w produkty lecznicze, wyroby medyczne i środki pomocnicze.

373. Kwestie uzyskiwania przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych reguluje rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu zaopatrzenia w wyroby medyczne będących przedmiotami ortopedycznymi oraz środkami pomocniczymi oraz rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie wykazu wyrobów medycznych wydawanych na zlecenie.

374. Polska norma PN-EN ISO 9999:2011 Wyroby pomocnicze dla osób niepełnosprawnych zawiera klasyfikację takich wyrobów obejmującą, między innymi, wyroby pomocnicze do indywidualnego leczenia, wyroby pomocnicze do ćwiczenia sprawności, ortezy i protezy, wyroby pomocnicze do higieny osobistej i ochrony.

375. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia stomatologicznego zapewnia osobom niepełnosprawnym w stopniu umiarkowanym i znacznym, jeżeli wynika to ze wskazań medycznych, szerszy zakres świadczeń niż gwarantowane pozostałym świadczeniobiorcom.

376. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej określa, że świadczenia profilaktycznej opieki zdrowotnej, udzielane uczniom z chorobami przewlekłymi i niepełnosprawnym przez pielęgniarkę środowiska nauczania i wychowania, obejmują dodatkowo sprawowanie czynnej opieki zdrowotnej oraz wykonywanie (na zlecenie lekarza) zabiegów i procedur medycznych koniecznych do wykonania w szkole. W przypadku, gdy w szkole uczą się uczniowie niepełnosprawni, liczba uczniów na etat przeliczeniowy pielęgniarki szkolnej jest obniżana.

Zdrowie psychiczne

377. Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego przewiduje, że ochrona zdrowia psychicznego obejmuje promocję zdrowia psychicznego i zapobieganie zaburzeniom psychicznym oraz zapewnienie osobom z zaburzeniami psychicznymi wielostronnej i powszechnie dostępnej opieki zdrowotnej, jak i innych form opieki i pomocy niezbędnych do życia w środowisku rodzinnym

i społecznym. Przewiduje też obowiązek kształtowania wobec osób z zaburzeniami psychicznymi właściwych postaw społecznych.

378. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu opieki psychiatrycznej i leczenia uzależnień terapeuta środowiskowy odbywa wizyty i udziela porad domowych lub środowiskowych, które obejmują ocenę postępu leczenia, realizację zadań zaplanowanych w indywidualnym planie leczenia, skierowanie, w razie potrzeby, do lekarza lub psychologa oraz działania informacyjno-motywacyjne na wstępnym etapie kontaktu świadczeniobiorcy z placówką, przed ustaleniem diagnozy i indywidualnego planu leczenia.

379. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie organizowania zajęć rehabilitacyjnych w szpitalach psychiatrycznych określa cele, rodzaj, zakres programu, wymiar czasu, sposób prowadzenia i dokumentowania zajęć rehabilitacyjnych oraz sposób nagradzania uczestników, uwzględniając rodzaj potrzeb osób przebywających w szpitalach psychiatrycznych, w tym potrzebę podnoszenia poziomu ich samodzielności.

Pobieranie komórek, tkanek i narządów

380. Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów stanowi, że komórki, tkanki lub narządy mogą być pobierane od żywego dawcy w celu przeszczepienia innej osobie, przy zachowaniu precyzyjnie określonych warunków dotyczących osoby, na której rzecz może nastąpić pobranie, zakresu informacji udzielanych dawcy przed wyrażeniem zgody na zabieg, sposobu wyrażania zgody na zabieg, oceny zasadności i celowości zabiegu. Materiały informacyjne dla biorców i dawców narządów, formularze zgody dostępne są w formie drukowanej i na stronie internetowej Centrum Organizacyjno-Koordynacyjnego do spraw Transplantacji „Poltransplant”.

381. Ustawa o publicznej służbie krwi przewiduje, że pobieranie krwi jest dopuszczalne przy zachowaniu następujących warunków:

- kandydat na dawcę krwi został w sposób dla niego zrozumiały poinformowany przez lekarza o istocie zabiegu i możliwych następstwach dla zdrowia,
- kandydat na dawcę krwi lub dawca krwi ma pełną zdolność do czynności prawnych i wyraził każdorazowo, w obecności lekarza, pisemną zgodę na pobranie krwi.

382. Jeżeli przemawiają za tym względy fizjologiczne lub lecznicze, kandydatem na dawcę krwi na rzecz wstępnych, zstępnych i rodzeństwa może zostać osoba nie mająca pełnej zdolności do czynności prawnych, po wyrażeniu przez nią zgody na pobranie oraz za pisemną zgodą przedstawiciela ustawowego. Uzyskanie zgody przedstawiciela ustawowego powinno być poprzedzone informacją o istocie zabiegu i o możliwych następstwach dla zdrowia.

383. Krajowa Rada do spraw Krwiodawstwa i Krwiolecznictwa przyjęła w 2011 r. zalecenie w sprawie głuchych i głuchoniemych kandydatów na dawców krwi i dawców krwi. Zgodnie z nim, jeżeli z okoliczności wynika, że kandydat na dawcę krwi lub dawca umie czytać i jest w stanie zrozumieć zadawane pytania, dopuszczalne jest zadanie pytań i uzyskanie na nie odpowiedzi w formie pisemnej. Zasadnicze znaczenie ma, by lekarz uzyskał od głuchego lub głuchoniemego kandydata na dawcę lub od dawcy oświadczenie pisemne. Stacje krwiodawstwa dysponują kwestionariuszami wydrukowanymi pismem Braille’a.

384. Opracowywany obecnie (III kwartał 2014 r.) projekt ustawy o krwiodawstwie i krwiolecznictwie (która zastąpi ustawę o publicznej służbie krwi) zawierać będzie przepisy dotyczące wyrażania zgody przez kandydatów na dawców krwi i przez dawców krwi będących osobami niepełnosprawnymi.

Dostępność opieki zdrowotnej

385. W ramach oceny ofert na świadczenie opieki zdrowotnej świadczeniodawcom zapewniającym obiekt dostępny dla osób niepełnosprawnych przyznawane są dodatkowe punkty, zgodnie z ustawą o świadczeniach opieki zdrowotnej. Wymagania w zakresie dostępności, stosujące się do placówek opieki zdrowotnej – punkt 394.

386. Gwarancje dostępu do świadczeń osób niepełnosprawnych, zamieszkujących małe miejscowości i tereny wiejskie:

- w ramach ambulatoryjnej opieki specjalistycznej, w przypadku gdy nie jest możliwa wizyta w poradni (w tym z powodu niepełnosprawności) porady udzielane są w miejscu zamieszkania świadczeniobiorcy,
- niepełnosprawność nie ogranicza dostępu do świadczeń; lekarz, pielęgniarka, położna podstawowej opieki zdrowotnej, zgodnie z obowiązującym zakresem zadań i posiadanymi kompetencjami udzielają świadczeń ambulatoryjnie (gabinet odpowiednio: lekarza, pielęgniarki, położnej podstawowej opieki zdrowotnej) lub w domu pacjenta.

387. NFZ co roku publikuje Vademecum z praktycznymi informacjami o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych oraz prowadzi internetowy biuletyn "Nasz Fundusz", zawierający informacje dotyczące praw osób niepełnosprawnych.

388. W celu uzyskania informacji o Europejskiej Karcie Ubezpieczenia Zdrowotnego i innych dokumentach uprawniających do świadczeń w państwach UE/EFTA, refundacji kosztów poniesionych na terenie innych państw UE/EFTA oraz planowanym leczeniu za granicą, umożliwiono połączenia z pracownikami NFZ za pośrednictwem komunikatora internetowego Skype, w formie komunikacji tekstowej. Osobom mającym problemy z komunikowaniem się zapewniono dostęp do informacji poprzez SMS. Strona internetowa polskiej instytucji łącznikowej w zakresie rzeczowych świadczeń leczniczych jest dostosowana do potrzeb osób niepełnosprawnych.

389. Od 2011 r. osobom niewidzącym i niedowidzącym wydawana jest Europejska Karta Ubezpieczenia Zdrowotnego opatrzona inskrypcją „EKUZ” w alfabecie Braille’a.

Kształcenie pracowników systemu opieki zdrowotnej

390. Treści dotyczące niepełnosprawności zawarte są w standardach kształcenia przeddyplomowego lekarzy. Standardy kształcenia w zakresie rehabilitacji obejmują: pojęcie kalectwa, inwalidztwa i niepełnosprawności, sprzęt rehabilitacyjny oraz pomoc ortopedyczną i techniczną w usprawnianiu funkcjonowania osób niepełnosprawnych, rehabilitację jako proces kompleksowy, rehabilitację w schorzeniach układów: krążenia, oddechowego, nerwowego i ruchu, rehabilitację w geriatric, elementy orzecznictwa lekarskiego. Problemy dotyczące niepełnosprawności podejmowane są w trakcie specjalizacji w dziedzinie rehabilitacji medycznej. Zagadnienia dotyczące osób niepełnosprawnych: praw pacjenta, praw człowieka, poszanowania godności, podmiotowości osób niepełnosprawnych są ujęte w ramach kształcenia podyplomowego pielęgniarek i położnych.

391. Celem realizowanego przez NFZ projektu „Akademia NFZ” (do 31 grudnia 2014 r.) jest podniesienie poziomu wiedzy osób dokonujących rejestracji w podmiotach udzielających świadczeń opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych na temat zasad udzielania informacji o świadczeniach zdrowotnych oraz praw pacjentów, zasad funkcjonowania systemu ochrony zdrowia, zasad kontraktowania świadczeń zdrowotnych. Podczas szkoleń szczególna uwaga przywiązywana jest do kwestii obowiązku zapewnienia udogodnień dla osób niepełnosprawnych w miejscu udzielania świadczeń opieki zdrowotnej oraz obowiązków wynikających z ustawy o języku migowym i innych środkach komunikowania się. Dostęp do wszystkich szkoleń zapewniony został dodatkowo za pośrednictwem platformy e-learningowej. W 2013 r. opracowano publikację „Zrozumieć prawa pacjenta”, ma ona formę papierową i audiobooka.

Artykuł 26 – Rehabilitacja

Rehabilitacja lecznicza

392. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu rehabilitacji leczniczej zawiera wykaz oraz określa warunki realizacji świadczeń gwarantowanych i poziom finansowania przejazdu środkami transportu sanitarnego ze środków publicznych, w przypadkach innych niż określone w ustawie o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych.

393. Świadczeniobiorcom przysługują:

- lekarska ambulatoryjna opieka rehabilitacyjna,
- fizjoterapia ambulatoryjna,

- porada lekarska realizowana w warunkach domowych,
- fizjoterapia domowa,
- rehabilitacja:
  - ogólnoustrojowa, w tym rehabilitacja dla pacjentów po mastektomii, ze stwardnieniem rozsianym, dysfunkcją ręki, realizowana w ośrodku lub oddziale dziennym,
  - dzieci z zaburzeniami wieku rozwojowego, realizowana w ośrodku lub oddziale dziennym,
  - słuchu i mowy, realizowana w ośrodku lub oddziale dziennym,
  - wzroku, realizowana w ośrodku lub oddziale dziennym,
  - kardiologiczna, realizowana w ośrodku lub oddziale dziennym,
  - pulmonologiczna z wykorzystaniem metod subterraneoterapii, realizowana w ośrodku lub oddziale dziennym,
  - ogólnoustrojowa, realizowana w warunkach stacjonarnych,
  - pulmonologiczna, realizowana w warunkach stacjonarnych,
  - neurologiczna, realizowana w warunkach stacjonarnych,
  - kardiologiczna, realizowana w warunkach stacjonarnych.

394. W celu zagwarantowania dostępu do świadczeń z zakresu rehabilitacji leczniczej, świadczeniodawcy obowiązani są spełniać następujące warunki:

- przy wejściu do obiektu winny znajdować się dojazdy oraz dojścia dla osób niepełnosprawnych ruchowo,
- w węzłach sanitarnych winny znajdować się poręcze i uchwyty,
- w obiekcie winno znajdować się co najmniej jedno pomieszczenie higieniczno-sanitarne dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych ruchowo,
- w budynkach wielokondygnacyjnych winien znajdować się dźwig lub inne urządzenie techniczne, umożliwiające wjazd jeżeli świadczenia są udzielane na kondygnacji innej niż parter.

395. Świadczenia w zakresie rehabilitacji leczniczej osób niepełnosprawnych, zamieszkujących małe miejscowości i tereny wiejskie, które ze względu na niemożność samodzielnego poruszania się nie mogą dotrzeć do świadczeniodawców, udzielane są w domu.

396. Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych stanowi, że do obowiązków ZUS należy prewencja rentowa obejmująca, między innymi, rehabilitację leczniczą ubezpieczonych zagrożonych całkowitą lub częściową niezdolnością do pracy, osób uprawnionych do zasiłku chorobowego lub świadczenia rehabilitacyjnego, po ustaniu tytułu do ubezpieczenia chorobowego lub wypadkowego, a także osób pobierających rentę okresową z tytułu niezdolności do pracy. W ramach prewencji rentowej ZUS:

- kieruje ubezpieczonych i inne osoby wskazane w ustawie do ośrodków rehabilitacyjnych,
- prowadzi lub zleca badania i analizy przyczyn niezdolności do pracy, zleca badanie metod i rozwiązań zapobiegających niezdolności do pracy,
- finansuje inne działania dotyczące prewencji rentowej.

397. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników nakłada na KRUS obowiązek pomocy ubezpieczonym i osobom uprawnionym do świadczeń z ubezpieczenia, wykazującym całkowitą niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym, ale rokującym jej odzyskanie w wyniku leczenia i rehabilitacji, albo zagrożonym całkowitą niezdolnością do pracy w gospodarstwie rolnym. Działania te obejmują:

- kierowanie na rehabilitację leczniczą do zakładów rehabilitacyjnych,
- prowadzenie zakładów rehabilitacji leczniczej,
- wspieranie rozwoju rehabilitacji ambulatoryjnej na obszarach wiejskich,
- prowadzenie lub zlecanie badań przyczyn niezdolności do pracy w gospodarstwie rolnym oraz metod jej przeciwdziałania,
- promocję zdrowia,
- profilaktykę zdrowotną.

398. Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej w sprawie zasad organizowania i zakresu rehabilitacji leczniczej w domach pomocy społecznej przewidywało³, że rehabilitacja taka obejmuje:

- badania lekarskie i specjalistyczną diagnozę w zakresie rehabilitacji,
- świadczenia terapeutyczne, zwłaszcza w formie fizykoterapii i ćwiczeń ruchowych,
- świadczenia psychologiczne, w tym terapię psychologiczną,
- zaopatrzenie w leki niezbędne na potrzeby rehabilitacji,
- zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne i sprzęt rehabilitacyjny.

Rehabilitacja zawodowa i społeczna

399. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przewiduje, że rehabilitacja osób niepełnosprawnych obejmuje zespół działań organizacyjnych, leczniczych, psychologicznych, technicznych, szkoleniowych, edukacyjnych i społecznych, zmierzających do osiągnięcia, przy aktywnym uczestnictwie tych osób, możliwie najwyższego poziomu ich funkcjonowania, jakości życia i integracji społecznej.

400. Rehabilitacja społeczna, mająca na celu umożliwienie uczestnictwa w życiu społecznym, obejmuje:

- wyrabianie zaradności osobistej i pobudzanie aktywności społecznej osoby niepełnosprawnej,
- wyrabianie umiejętności samodzielnego wypełniania ról społecznych,
- likwidację barier, w szczególności architektonicznych, urbanistycznych, transportowych, technicznych, w komunikowaniu się i dostępie do informacji.

401. Rehabilitacja zawodowa ma na celu ułatwienie uzyskania i utrzymania odpowiedniego zatrudnienia i awansu zawodowego poprzez umożliwienie korzystania z poradnictwa zawodowego, szkolenia zawodowego i pośrednictwa pracy.

402. Zadania wynikające z ustawy realizują organy administracji rządowej, organy jednostek samorządu terytorialnego i PFRON. Zadania mogą być także realizowane, na zlecenie PFRON, samorządu województwa lub powiatu, przez fundacje oraz organizacje pozarządowe.

403. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie rodzajów zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zleczanych fundacjom oraz organizacjom pozarządowym przewiduje, że jednostkom tym może być zlecane:

- prowadzenie rehabilitacji,
- organizowanie i prowadzenie szkoleń, kursów, warsztatów, grup środowiskowego wsparcia oraz zespołów aktywności społecznej–aktywizujących zawodowo i społecznie,
- organizowanie i prowadzenie szkoleń, kursów i warsztatów dla członków rodzin osób niepełnosprawnych, opiekunów, kadry i wolontariuszy zaangażowanych w proces rehabilitacji zawodowej lub społecznej osób niepełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem integracji osób niepełnosprawnych w środowisku i społeczności lokalnej, zwiększania ich aktywności życiowej i zaradności osobistej oraz niezależności ekonomicznej, podnoszenia umiejętności pracy z osobami niepełnosprawnymi, w tym sprawowania opieki i udzielania pomocy w procesie rehabilitacji,
- prowadzenie poradnictwa psychologicznego, społeczno-prawnego oraz udzielanie informacji na temat przysługujących uprawnień, dostępnych usług, sprzętu rehabilitacyjnego i pomocy technicznej,
- prowadzenie grupowych i indywidualnych zajęć, które:
  - mają na celu nabywanie, rozwijanie i podtrzymywanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego funkcjonowania,
  - rozwijają umiejętności sprawnego komunikowania się z otoczeniem osób z uszkodzeniami słuchu, mowy, z autyzmem i z niepełnosprawnością intelektualną,

---

³ Od 2014 r. rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zajęć rehabilitacji społecznej w domach pomocy społecznej dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Rozporządzenie przewiduje następujące rodzaje zajęć: terapeutyczne, z psychologiem, ruchowe, przygotowujące do podjęcia zatrudnienia.

- usprawniają i wspierają funkcjonowanie osób z autyzmem i z niepełnosprawnością intelektualną w różnych rolach społecznych i w różnych środowiskach.

Działania finansowane są ze środków PFRON.

404. Na największą skalę prowadzone są grupowe i indywidualne zajęcia usprawniające, rehabilitacja w różnych typach placówek, szkolenia, kursy i warsztaty dla członków rodzin oraz organizowane są imprezy kulturalne, sportowe, turystyczne i rekreacyjne, poradnictwo psychologiczne, społeczno-prawne oraz udzielanie informacji dotyczących możliwości uzyskania pomocy.

405. Dofinansowaniem ze środków „Programu wyrównywania różnic między regionami II” może być objęte wyposażenie w sprzęt rehabilitacyjny obiektów służących rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Beneficjentami mogą być podmioty, które prowadzą obiekty służące rehabilitacji tj. organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, uczelnie medyczne, podmioty lecznicze.

406. Rehabilitacja może być organizowana w formie turnusu, uzupełniającego aktywną rehabilitację o elementy wypoczynku. Celem turnusu jest poprawa sprawności psychofizycznej oraz rozwijanie umiejętności społecznych uczestników, między innymi przez rozwijanie kontaktów społecznych, rozwijanie zainteresowań, udział w innych zajęciach. Osoby niepełnosprawne mogą otrzymać z PFRON dofinansowanie udziału w turnusie. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie turnusów rehabilitacyjnych w sposób szczegółowy określa rodzaje turnusów rehabilitacyjnych, warunki uczestnictwa w tych turnusach, warunki, jakie powinni spełniać organizatorzy turnusów rehabilitacyjnych, i ośrodki, w których odbywają się turnusy, zakres, sposób i tryb kontroli organizatorów turnusów oraz ośrodków wpisanych do rejestrów.

407. Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych przewiduje, że od podstawy obliczenia podatku odlicza się wydatki na cele rehabilitacyjne oraz wydatki związane z ułatwieniem wykonywania czynności życiowych, poniesione przez niepełnosprawnego podatnika lub podatnika, na którego utrzymaniu są osoby niepełnosprawne. Za wydatki takie uważa się wydatki na, między innymi:

- zakup i naprawę indywidualnego sprzętu, urządzeń i narzędzi technicznych niezbędnych w rehabilitacji oraz ułatwiających wykonywanie czynności życiowych, z wyjątkiem sprzętu gospodarstwa domowego,
- odpłatność za pobyt na turnusie rehabilitacyjnym,
- odpłatność za pobyt na leczeniu w zakładzie lecznictwa uzdrowiskowego, za pobyt w zakładzie rehabilitacji leczniczej, zakładach opiekuńczo-leczniczych i pielęgnacyjno-opiekuńczych oraz odpłatność za zabiegi rehabilitacyjne,
- odpłatny, konieczny przewóz na niezbędne zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne osoby niepełnosprawnej karetką transportu sanitarnego, zaś osoby niepełnosprawnej zaliczonej do I lub II grupy inwalidztwa oraz dzieci niepełnosprawnych do lat 16 również innymi środkami transportu,
- używanie samochodu osobowego, stanowiącego własność (współwłasność) osoby niepełnosprawnej zaliczonej do I lub II grupy inwalidztwa lub podatnika mającego na utrzymaniu osobę niepełnosprawną zaliczoną do I lub II grupy inwalidztwa albo dzieci niepełnosprawne do lat 16, dla potrzeb związanych z koniecznym przewozem na niezbędne zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne – w wysokości nieprzekraczającej w roku podatkowym 2.280 zł,
- odpłatne przejazdy środkami transportu publicznego związane z pobytem na turnusie rehabilitacyjnym, w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego i podobnych, na koloniach i obozach dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej oraz dzieci osób niepełnosprawnych, które nie ukończyły 25 lat.

408. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zakładowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych pracownicy zatrudnieni w zakładach pracy chronionej mogą uzyskać pomoc na pokrycie kosztów, między innymi:

- przejazdu, pobytu i leczenia w szpitalach, sanatoriach, placówkach rehabilitacyjno-szkoleniowych, zakładach opiekuńczo-leczniczych i pielęgnacyjno-opiekuńczych,
- leków i innych niezbędnych środków medycznych,
- zakupu i naprawy indywidualnego sprzętu rehabilitacyjnego, wyrobów medycznych, w tym przedmiotów ortopedycznych oraz środków pomocniczych, urządzeń i narzędzi technicznych oraz środków transportu niezbędnych w rehabilitacji oraz ułatwiających wykonywanie czynności życiowych,
- usprawniania fizycznego,
- przejazdu i pobytu na turnusach rehabilitacyjnych wraz z opiekunem, oraz wczasach lub wypoczynku zorganizowanym w innych formach,
- pobytu na koloniach, obozach oraz turnusach rehabilitacyjnych dla niepełnosprawnych dzieci pracowników, a także dla dzieci osób niepełnosprawnych,
- opieki pielęgnacyjnej w domu nad pracownikiem niepełnosprawnym w okresie przewlekłej choroby uniemożliwiającej poruszanie się, w tym opieki socjalno-bytowej,
- przewozu osoby niepełnosprawnej na zabiegi leczniczo-rehabilitacyjne,
- opieki medycznej oraz poradnictwa i usług rehabilitacyjnych.

409. Fundacje i organizacje pozarządowe mogą uzyskać pomoc PFRON, w ramach systemu zlecenia zadań, w zakresie prowadzenia grupowych i indywidualnych zajęć, które:

- mają na celu nabywanie, rozwijanie i podtrzymywanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego funkcjonowania osób niepełnosprawnych,
- rozwijają umiejętności sprawnego komunikowania się z otoczeniem osób z uszkodzeniami słuchu, mowy, z autyzmem i z niepełnosprawnością intelektualną,
- usprawniają i wspierają funkcjonowanie osób z autyzmem i z niepełnosprawnością intelektualną w różnych rolach społecznych i w różnych środowiskach.

Pomoc PFRON może obejmować także szkolenia tłumaczy języka migowego oraz tłumaczy-przewodników.

Artykuł 27 – Praca i zatrudnienie

Prawo do pracy, ochrona przed dyskryminacją

410. Konstytucja RP stanowi, że każdemu zapewnia się wolność wyboru i wykonywania zawodu oraz wyboru miejsca pracy. Wyjątki określa ustawa.

411. Kodeks pracy precyzuje zapisy konstytucyjne, gwarantując, że każdy ma prawo do swobodnie wybranej pracy. Nikomu, z wyjątkiem przypadków określonych w ustawie, nie można zabronić wykonywania zawodu. Pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania takich samych obowiązków. Kodeks gwarantuje prawo pracowników do jednakowego wynagrodzenia za jednakową pracę lub za pracę o jednakowej wartości.

412. Kodeks pracy nakazuje równo traktować pracowników w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania oraz dostępu do szkolenia w celu podnoszenia kwalifikacji zawodowych, w tym bez względu na niepełnosprawność. Za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu uważa się różnicowanie przez pracodawcę sytuacji pracownika, w szczególności ze względu na niepełnosprawność, którego skutkiem jest:

- odmowa nawiązania lub rozwiązanie stosunku pracy,
- niekorzystne ukształtowanie wynagrodzenia za pracę lub innych warunków zatrudnienia albo pominięcie przy awansowaniu lub przyznawaniu innych świadczeń związanych z pracą,
- pominięcie przy typowaniu do udziału w szkoleniach podnoszących kwalifikacje zawodowe, chyba że pracodawca udowodni, że kierował się obiektywnymi powodami.

413. Za przejaw dyskryminowania zostanie więc uznane niepożądane zachowanie, którego celem lub skutkiem jest naruszenie godności pracownika i stworzenie wobec niego zastraszającej, wrogiej, poniżającej, upokarzającej lub uwłaczającej atmosfery (molestowanie). Kodeks pracy precyzuje też pojęcie mobbingu – oznacza ono działania lub zachowania dotyczące pracownika lub skierowane

przeciwko pracownikowi, polegające na uporczywym i długotrwałym nękaniu lub zastraszaniu pracownika, wywołujące u niego zaniżoną ocenę przydatności zawodowej, powodujące lub mające na celu poniżenie lub ośmieszenie pracownika, izolowanie go lub wyeliminowanie z zespołu współpracowników. Pracownik, w stosunku do którego stosowano mobbing, który wywołał u pracownika rozstrój zdrowia, może dochodzić od pracodawcy zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę.

414. Na pracodawcy ciąży obowiązek przeciwdziałania dyskryminacji oraz udostępnienia pracownikom przepisów dotyczących równego traktowania w zatrudnieniu lub zapewnienia pracownikom dostępu do tych przepisów w inny sposób.

415. Osoba (pracownik, były pracownik lub kandydat do pracy), wobec której pracodawca naruszył zasadę równego traktowania, ma prawo do odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę. Przed skierowaniem sprawy na drogę sądową pokrzywdzony może zażądać wszczęcia postępowania pojednawczego jeżeli u pracodawcy została powołana komisja pojednawcza.

416. Pracownik jest zwolniony z konieczności udowodnienia faktu dyskryminowania, musi wykazać fakt odmiennego ukształtowania jego sytuacji, a pracodawca, jeśli chce się uwolnić od odpowiedzialności, powinien wykazać, że to zróżnicowanie nie ma charakteru dyskryminującego (przeniesienie ciężaru dowodu).

417. Skorzystanie z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu nie może być podstawą niekorzystnego traktowania pracownika, zwłaszcza nie może stanowić uzasadnienia wypowiedzenia stosunku pracy lub jego rozwiązania bez wypowiedzenia. Gwarancje te stosują się do, odpowiednio, pracownika, który udzielił w jakiegokolwiek formie wsparcia pracownikowi korzystającemu z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu.

418. Zgodnie z Konstytucją RP obywatele polscy korzystający z pełni praw publicznych mają dostęp do służby publicznej na jednakowych zasadach. Ustawa o służbie cywilnej oraz ustawa o pracownikach samorządowych nie nakładają na kandydatów do służby cywilnej ani członków korpusu służby cywilnej żadnych wymogów dotyczących stanu zdrowia. Ustawa o pracownikach urzędów państwowych przewiduje, że urzędnikiem może być osoba, której stan zdrowia pozwala na zatrudnienie na określonym stanowisku. Brak jest szczególnych przepisów dotyczących ustalania stanu zdrowia – stosuje się przepisy Kodeksu pracy mające powszechne zastosowanie. Ustawa o służbie zagranicznej przewiduje, że nadanie stopnia dyplomatycznego członka służby zagranicznej uzależnione jest od tego, czy jego stan zdrowia psychicznego i fizycznego jest odpowiedni. Badania mają na celu stwierdzenie występowania niektórych stanów chorobowych i wad ustroju. Ustawa o transporcie drogowym określa, że inspektorem (stanowisko w ramach korpusu służby cywilnej) może być osoba, która ma odpowiedni stan zdrowia.

419. Ustawa o służbie cywilnej oraz ustawa o pracownikach samorządowych przewidują, że w urzędach, w których wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych jest niższy niż 6%, w naborze kandydatów na stanowiska (z wyłączeniem stanowisk kierowniczych w jednostkach samorządu terytorialnego) pierwszeństwo mają osoby niepełnosprawne, na zasadach określonych w tych ustawach. Ustawa o pracownikach urzędów państwowych również nakłada obowiązek realizacji zasady pierwszeństwa w zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, na zasadach określonych przez kierowników urzędów objętych zakresem stosowania ustawy. Coraz częściej zamieszczany jest, w ogłoszeniach o naborze na wolne stanowiska pracy w służbie cywilnej, zapis zachęcający osoby niepełnosprawne do składania ofert.

420. Szef Służby Cywilnej podejmuje inicjatywy skierowane do osób niepełnosprawnych – potencjalnych kandydatów w naborach do służby cywilnej oraz do osób odpowiadających za rekrutację. Działania polegają na zapoznawaniu z regulacjami dotyczącym naboru i stosunku pracy w służbie cywilnej, z uwzględnieniem praw i obowiązków osób niepełnosprawnych.

421. W 2012 r. odbyła się konferencja "Osoby niepełnosprawne, jako kandydaci na wolne stanowiska w służbie cywilnej", konsultacje dla przedstawicieli urzędów administracji rządowej „Dowiedz się więcej, działaj sprawniej – dzień otwarty dla służby cywilnej”, warsztaty „Służba cywilna pracodawcą osób niepełnosprawnych”. Przygotowany został dokument „Osoby niepełnosprawne, jako kandydaci na wolne stanowiska w służbie cywilnej - podsumowanie konferencji i wnioski na przyszłość”. W 2013 r. tematyka zatrudniania osób niepełnosprawnych w administracji publicznej była podejmowana w trakcie targów pracy, konferencji, konsultacji dla przedstawicieli urzędów administracji rządowej, a także na posiedzeniach komisji Sejmu RP.

422. W latach 2013-2014 realizowany jest przez Fundację Instytut Rozwoju Regionalnego, ze środków PFRON, projekt „Staż w administracji publicznej wsparciem aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych oraz budowaniem pozytywnego wizerunku osób niepełnosprawnych na rynku pracy”. Celem jest zorganizowanie staży dla 200 niepełnosprawnych absolwentów uczelni wyższych, udzielanie zindywidualizowanego wsparcia, promocja zatrudnienia osób niepełnosprawnych w administracji publicznej.

423. W 2012 r. Szef Służby Cywilnej przeprowadził kontrolę przestrzegania praw osób niepełnosprawnych w wybranych ministerstwach. Stwierdzone zostało, że nastąpiła zasadnicza poprawa dostosowania siedzib urzędów do potrzeb osób niepełnosprawnych, w ogłoszeniach o naborach osoby niepełnosprawne zachęcane są do podjęcia pracy w służbie cywilnej, urzędy częściej podejmują współpracę z podmiotami zajmującymi się aktywizacją osób niepełnosprawnych. Zarazem kontrola wskazała na konieczność intensyfikacji współpracy organów administracji, w szczególności Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych i Szefa Służby Cywilnej, w sprawach aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w administracji rządowej.

424. W 2013 r. Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła kontrolę „Zatrudnianie osób niepełnosprawnych w wybranych ministerstwach, urzędach centralnych i państwowych jednostkach organizacyjnych”. Wyniki kontroli wskazują na prawidłowe stosowanie w procesach naboru wymogów dotyczących zatrudniania osób niepełnosprawnych, a także znaczny postęp w zakresie dostosowania siedzib urzędów do potrzeb niepełnosprawnych urzędników.

425. Konstytucja RP zapewnia wolność tworzenia i działania związków zawodowych. Ustawa o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania zakazuje nierównego traktowania osób fizycznych ze względu na niepełnosprawność między innymi w zakresie przystępowania i działania w związkach zawodowych i organizacjach pracodawców, a także korzystania z uprawnień przysługujących członkom organizacji. Regulacje dotyczące tworzenia związków zawodowych, ich działania, członkostwa w związkach zawodowych oraz odpowiedzialności za naruszenie praw związkowych zawiera ustawa o związkach zawodowych. Ustawa ta nie przewiduje ograniczeń prawa zrzeszania się w związkach zawodowych z uwagi na niepełnosprawność.

Wspieranie aktywności zawodowej

426. Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy stanowi, że usługi pośrednictwa pracy oraz poradnictwa zawodowego i informacji zawodowej dla bezrobotnych i poszukujących pracy oraz dla pracodawców realizowane są zgodnie z zasadami, między innymi, dostępności, równości, swobody wyboru zawodu i miejsca zatrudnienia, poufności i ochrony danych. Ustawa zakazuje przyjęcia przez urząd pracy oferty pracy, jeżeli pracodawca zawarł w niej wymagania, które naruszają zasadę równego traktowania. Pracodawca ma jednak możliwość podania w ofercie pracy informacji, że oferta przeznaczona jest dla osób niepełnosprawnych, niedopuszczalne jest zaś określenie rodzaju lub stopnia niepełnosprawności. Zakaz podejmowania działań dyskryminujących obejmuje także prywatne instytucje rynku pracy (agencje zatrudnienia).

427. Sankcją wobec tego, kto ze względu na niepełnosprawność odmówi zatrudnienia kandydata na wolnym miejscu zatrudnienia lub miejscu przygotowania zawodowego jest grzywna.

428. W stosunku do osób napotykających szczególne trudności na rynku pracy, do których zalicza się osoby niepełnosprawne, mogą być podejmowane działania dodatkowe:

- bezrobotnym korzystającym ze świadczeń pomocy społecznej urząd pracy w ciągu 6 miesięcy od utraty prawa do zasiłku z powodu upływu okresu jego pobierania powinien przedstawić propozycję zatrudnienia, innej pracy zarobkowej, szkolenia, stażu, odbycia przygotowania zawodowego dorosłych, zatrudnienia w ramach prac interwencyjnych, robót publicznych lub, na wniosek ośrodka pomocy społecznej, może ich skierować do udziału w kontrakcie socjalnym, indywidualnym programie usamodzielnienia, lokalnym programie pomocy społecznej, o których mowa w przepisach o pomocy społecznej, lub udziału w indywidualnym programie zatrudnienia socjalnego, o którym mowa w przepisach o zatrudnieniu socjalnym,
- pracodawcy, który zatrudnił bezrobotnych w ramach prac interwencyjnych na 6 miesięcy, otrzymuje zwrot części kosztów poniesionych na wynagrodzenia, nagrody oraz składki na ubezpieczenia społeczne,
- jeżeli pracodawca po zakończeniu prac interwencyjnych trwających co najmniej 6 miesięcy zatrudnił bezrobotnego przez dalszych 6 miesięcy i po upływie tego okresu dalej go zatrudnia w pełnym wymiarze czasu pracy, może być mu przyznana jednorazowa refundacja wynagrodzenia,
- bezrobotni mogą być skierowani na staż trwający 6 miesięcy (12 miesięcy dla bezrobotnych, którzy nie ukończyli 27 lat i nie minęło 12 miesięcy od wydania dyplomu lub innego dokumentu poświadczającego ukończenie szkoły wyższej); przy ustalaniu programu stażu powinny być uwzględnione predyspozycje psychofizyczne i zdrowotne, poziom wykształcenia oraz kwalifikacje zawodowe bezrobotnego.

429. W 2011 r. ukazała się publikacja „Poradnictwo zawodowe i pośrednictwo pracy dla osób niepełnosprawnych. Poradnik dla urzędów pracy”. Przedstawione są w niej możliwości zawodowe osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, pokazuje on, jak rozwiązywać ewentualne problemy związane z zatrudnianiem osób niepełnosprawnych oraz porusza zagadnienia poradnictwa i pośrednictwa pracy dla osób niepełnosprawnych.

430. Zachętą do zatrudniania osób niepełnosprawnych jest dofinansowanie do wynagrodzeń wypłacane uprawnionym pracodawcom, przewidziane przez ustawę o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Ustawa pozwalała do końca marca 2014 r. określać kwoty miesięcznego dofinansowania w zależności od stopnia niepełnosprawności pracownika (znacznego, umiarkowanego, lekkiego) i w odniesieniu do najniższego wynagrodzenia (odpowiednio dla stopni niepełnosprawności: 180%, 100% i 40% najniższego wynagrodzenia). Kwoty te były zwiększane o 40% najniższego wynagrodzenia w przypadku pracowników niepełnosprawnych z chorobą psychiczną, upośledzeniem umysłowym, całościowymi zaburzeniami rozwojowymi lub epilepsją oraz niewidomych. Do końca marca 2014 r. pracodawcom z otwartego rynku pracy przysługiwało nieco niższe dofinansowanie niż pracodawcom prowadzącym zakład pracy chronionej.

431. 1 kwietnia 2014 r. weszły w życie nowe regulacje w tym zakresie, uprawniające obie te grupy pracodawców do otrzymywania wsparcia w formie dofinansowania do wynagrodzenia pracownika niepełnosprawnego w takiej samej wysokości, która wynosi:

- 1800 zł – w przypadku osób niepełnosprawnych zaliczonych do znacznego stopnia niepełnosprawności,
- 1125 zł – w przypadku osób niepełnosprawnych zaliczonych do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności,
- 450 zł – w przypadku osób niepełnosprawnych zaliczonych do lekkiego stopnia niepełnosprawności.

432. 1 kwietnia 2014 r. kwota miesięcznego dofinansowania została zwiększona o 600 zł – dla pracowników niepełnosprawnych mających orzeczenie o chorobie psychicznej, upośledzeniu umysłowym, całościowych zaburzeniach rozwojowych lub epilepsją oraz pracowników niewidomych. W dalszym ciągu obowiązuje zasada, że kwota miesięcznego dofinansowania nie

może przekroczyć 90% poniesionych miesięcznych kosztów płacy, a w przypadku pracodawcy wykonującego działalność gospodarczą 75% tych kosztów.

433. Pracodawca, który zatrudnia pracownika niepełnosprawnego, może otrzymać z PFRON zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy w zakresie czynności ułatwiających komunikowanie się z otoczeniem oraz czynności niemożliwych lub trudnych do samodzielnego wykonania przez pracownika niepełnosprawnego.

434. Osoba niepełnosprawna zarejestrowana w urzędzie pracy jako bezrobotna albo poszukująca pracy, niepozostająca w zatrudnieniu, może otrzymać z PFRON środki na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej.

435. Osoba niepełnosprawna prowadząca działalność gospodarczą albo własne lub dzierżawione gospodarstwo rolne może otrzymać dofinansowanie do oprocentowania kredytu zaciągniętego na kontynuowanie tej działalności.

436. Osoby niepełnosprawne prowadzące działalność gospodarczą lub niepełnosprawni rolnicy mogą ubiegać się o całkowitą lub częściową refundację składek na ubezpieczenie społeczne.

437. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych zawiera rozwiązania ułatwiające osobom niepełnosprawnym wykonywanie pracy na otwartym rynku pracy:

- czas pracy nie może przekraczać 8 godzin na dobę i 40 godzin tygodniowo, czas pracy osoby niepełnosprawnej w stopniu znacznym lub umiarkowanym nie może przekraczać 7 godzin na dobę i 35 godzin tygodniowo,
- zakazane jest zatrudnianie w porze nocnej i w godzinach nadliczbowych, przepisów tych nie stosuje się do osób zatrudnionych przy pilnowaniu oraz gdy na wniosek osoby zatrudnionej lekarz przeprowadzający badania profilaktyczne pracowników lub w razie jego braku lekarz sprawujący opiekę nad tą osobą wyrazi na to zgodę,
- przysługuje dodatkowa przerwa w pracy na gimnastykę usprawniającą lub wypoczynek, przerwa wynosi 15 minut i jest wliczana do czasu pracy,
- stosowanie obniżonych norm czasu pracy nie powoduje obniżenia wysokości wynagrodzenia wypłacanego w stałej miesięcznej wysokości, godzinowe stawki wynagrodzenia zasadniczego ulegają podwyższeniu w stosunku, w jakim pozostaje dotychczasowy wymiar czasu pracy do tych norm,
- osobie niepełnosprawnej w stopniu znacznym lub umiarkowanym przysługuje dodatkowy urlop wypoczynkowy (10 dni roboczych),
- osoba niepełnosprawna w stopniu znacznym lub umiarkowanym ma prawo do zwolnienia od pracy z zachowaniem prawa do wynagrodzenia, do 21 dni roboczych, w celu uczestniczenia w turnusie rehabilitacyjnym, nie częściej niż raz w roku,
- osoba niepełnosprawna w stopniu znacznym lub umiarkowanym może korzystać ze zwolnienia od pracy w celu wykonania badań specjalistycznych, zabiegów leczniczych lub usprawniających, uzyskania zaopatrzenia ortopedycznego lub jego naprawy, jeżeli czynności te nie mogą być wykonane poza godzinami pracy.

438. Ustawa - Prawo zamówień publicznych przewiduje, że zamawiający może określić w opisie przedmiotu zamówienia wymagania związane z realizacją zamówienia dotyczące, na przykład, zatrudnienia osób niepełnosprawnych (klauzule społeczne). Zamawiający ma także możliwość zastrzeżenia w ogłoszeniu o zamówieniu, że o udzielenie zamówienia publicznego mogą ubiegać się wyłącznie wykonawcy, u których ponad 50% zatrudnionych pracowników stanowią osoby niepełnosprawne w rozumieniu przepisów o rehabilitacji zawodowej i społecznej lub przepisów państw członkowskich UE lub Europejskiego Obszaru Gospodarczego (zamówienia zastrzeżone).

439. Urząd Zamówień Publicznych analizuje stopień uwzględniania klauzul społecznych w zamówieniach w oparciu o próbę ogłoszeń o zamówieniu zamieszczanych w Biuletynie Zamówień Publicznych oraz w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej. Zdecentralizowany system zamówień publicznych uniemożliwia uzyskanie bardziej kompleksowych informacji. Ponadto, w badaniach nie

są rozróżnianie grupy pracowników, dlatego wyniki nie wskazują poziomu zastosowanych klauzul odnoszących się wyłącznie do zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Jeżeli chodzi o zamówienia zastrzeżone, na podstawie ogłoszeń w Biuletynie Zamówień Publicznych dostępne są szczegółowe dane dotyczące stosowania tego rodzaju zamówień - w 2012 r. zamówienia zastrzeżone stanowiły 0,14% ogólnej liczby zamówień, w 2013 r. ich udział wzrósł do 0,21%.

440. Inicjatywy w ramach Krajowego planu działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych 2013-2016 (kontynuacja Krajowego planu działań w zakresie zrównoważonych zamówień publicznych na lata 2010-2012):

- szkolenia dla zamawiających, w tym z zakresu uwzględniania aspektów społecznych w procedurach przetargowych,
- konferencja na temat aspektów społecznych w zamówieniach publicznych,
- utrzymywanie zakładki „Społeczne zamówienia publiczne” na stronie internetowej Urzędu Zamówień Publicznych,
- opracowanie podręcznika zawierającego przykłady skutecznego stosowania instrumentów umożliwiających uwzględnienie aspektów społecznych w postępowaniach przetargowych,
- analiza rozwiązań prawnych przewidzianych w nowych dyrektywach UE w sprawie zamówień publicznych,
- opracowanie podręcznika dotyczącego zmian wynikających z nowych dyrektyw unijnych w zakresie zamówień publicznych pod kątem regulacji związanych ze społecznymi zamówieniami publicznymi,
- opracowanie ankiety na temat wiedzy zamawiających oraz realizacji zrównoważonych zamówień publicznych,
- badanie liczby zamówień zastrzeżonych w ogólnej liczbie zamówień opublikowanych w Biuletynie Zamówień Publicznych.

441. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przewiduje tworzenie zakładów pracy chronionej i zakładów aktywności zawodowej.

442. Status zakładu pracy chronionej nabywa pracodawca prowadzący działalność gospodarczą przez co najmniej 12 miesięcy, osiągający przez co najmniej 6 miesięcy określone w ustawie wskaźniki zatrudnienia osób niepełnosprawnych, jeśli zapewnia dostosowanie obiektów i pomieszczeń użytkowanych przez zakład pracy, a także doraźną i specjalistyczną opiekę medyczną, poradnictwo i usługi rehabilitacyjne.

443. Pracodawca prowadzący zakład pracy chronionej może otrzymać z PFRON:

- dofinansowanie oprocentowania zaciągniętych kredytów, pod warunkiem wykorzystania ich na cele związane z rehabilitacją zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych,
- zwrot dodatkowych kosztów wynikających z zatrudnienia osób niepełnosprawnych:
  - budowy lub rozbudowy obiektów i pomieszczeń zakładu,
  - transportowych,
  - administracyjnych.

444. Prowadzący zakład pracy chronionej tworzy zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Co najmniej 15% środków funduszu rehabilitacji przeznaczanych jest na indywidualne programy rehabilitacji, zaś co najmniej 10% środków funduszu przeznacza się na pomoc indywidualną dla niepełnosprawnych pracowników i byłych niepracujących niepełnosprawnych pracowników tego zakładu.

445. Celem zakładów aktywności zawodowej jest zatrudnianie osób niepełnosprawnych i przygotowanie ich, poprzez rehabilitację zawodową i społeczną, do prowadzenia, w miarę możliwości, niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zakładów aktywności zawodowej reguluje warunki utworzenia, finansowanie i prowadzenie rehabilitacji osób niepełnosprawnych. Koszty utworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej są współfinansowane przez PFRON.

446. Zakład aktywności zawodowej może być utworzony przez gminę, powiat oraz fundację, stowarzyszenie lub inną organizację społeczną, której statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. Warunkiem jest, by, między innymi:

- co najmniej 70% osób zatrudnionych stanowiły osoby niepełnosprawne, w stopniu znacznym lub umiarkowanym, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną,
- obiekty i pomieszczenia odpowiadały przepisom i zasadom bezpieczeństwa i higieny pracy oraz uwzględniały potrzeby osób niepełnosprawnych w zakresie przystosowania stanowisk pracy, pomieszczeń higieniczno-sanitarnych i ciągów komunikacyjnych oraz spełniały wymagania dostępności do nich,
- zapewniona była opieka medyczna, poradnictwo i usługi rehabilitacyjne,
- przeznaczały dochody na zakładowy fundusz aktywności.

447. W zakładzie tworzy się fundusz aktywności zawodowej, z jego środków może być finansowane, na rzecz osób niepełnosprawnych w stopniu znacznym i umiarkowanym:

- usprawnianie i dodatkowe oprzyrządowanie stanowisk pracy, wspomagające samodzielne funkcjonowanie,
- poprawa warunków pracy,
- zakup sprzętu i wyposażenia pomagającego w samodzielnym życiu i uczestnictwie w życiu społecznym,
- pomoc w przygotowaniu do pracy poza zakładem i wyrównywanie szans w nowym miejscu pracy,
- kształcenie, przekwalifikowanie i szkolenie,
- pomoc w przygotowaniu, budowie, remoncie i wyposażeniu indywidualnych i zbiorowych form mieszkalnictwa chronionego dla osób, które nie mają w rodzinie lub usamodzielniających się,
- rekreacja i udział w życiu kulturalnym,
- pomoc w zaspokajaniu innych potrzeb socjalnych i związanych z rehabilitacją społeczną.

448. Prowadzący zakład pracy chronionej, u którego wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych wynosi co najmniej 30% niewidomych lub psychicznie chorych, albo upośledzonych umysłowo w stopniu znacznym lub umiarkowanym oraz zakład aktywności zawodowej jest zwolniony z podatków i opłat, z wyjątkiem opłaty skarbowej i opłat o charakterze sankcyjnym, podatku od gier, podatku od towarów i usług oraz podatku akcyzowego, cła, podatków dochodowych, podatku od środków transportowych. Środki uzyskane ze zwolnień prowadzący zakład pracy chronionej przeznacza na PFRON – 10% oraz na zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych – 90%.

449. Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych pozwala pracodawcom o statusie zakładu pracy chronionej zatrzymać zaliczki na podatek od części wynagrodzeń pracowników z przeznaczeniem ich na PFRON i na zakładowy fundusz rehabilitacji osób niepełnosprawnych, ten sam przepis dotyczy zakładów aktywności zawodowej, które mogą przekazywać część zaliczek na zakładowy fundusz aktywności.

450. Warsztat terapii zajęciowej jest wyodrębnioną organizacyjnie i finansowo placówką stwarzającą osobom niepełnosprawnym niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w celu nabycia lub przywrócenia umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia. Warsztaty mogą być organizowane przez fundacje, stowarzyszenia lub przez inne podmioty. Koszty utworzenia i działalności są współfinansowane przez PFRON. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej w sprawie warsztatów terapii zajęciowej określa zasady tworzenia, działania i dofinansowywania warsztatu terapii zajęciowej, zakres działania rady programowej oraz sposób dokonywania oceny postępów osób uczestniczących w rehabilitacji, zakres i tryb przeprowadzania kontroli warsztatów.

451. Zajęcia są prowadzone w pracowniach terapeutycznych, zgodnie z indywidualnym programem. Podstawowym celem zajęć jest usamodzielnienie osób niepełnosprawnych czyli nabycie umiejętności wykonywania czynności życia codziennego i zaradności osobistej oraz rozwijanie psychofizycznych

sprawności, a także podstawowych i specjalistycznych umiejętności zawodowych, umożliwiających uczestnictwo w szkoleniu zawodowym albo podjęcie pracy w warunkach chronionych. Warsztaty terapii zajęciowej nie prowadzą działalności zarobkowej; ewentualny dochód ze sprzedaży produktów i usług wytworzonych i wykonywanych w ramach realizowanego programu terapii przeznacza się, w porozumieniu z uczestnikami warsztatu, na pokrycie wydatków związanych z integracją społeczną uczestników.

452. Ustawa o zatrudnieniu socjalnym stosuje się do, między innymi, chorych psychicznie w rozumieniu przepisów o ochronie zdrowia psychicznego oraz osób niepełnosprawnych, w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, wykluczonych społecznie i którzy nie są w stanie własnym staraniem zaspokoić podstawowych potrzeb życiowych i uczestniczyć w życiu zawodowym, społecznym i rodzinnym. Zatrudnienie socjalne polega na udziale w zajęciach prowadzonych przez centra integracji społecznej oraz kluby integracji społecznej i zatrudnienia wspieranego.

453. Centrum integracji społecznej umożliwia:

- kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych,
- nabywanie umiejętności zawodowych oraz przyuczenie do zawodu, przekwalifikowanie lub podwyższanie kwalifikacji zawodowych,
- naukę planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym staraniem, zwłaszcza przez możliwość osiągnięcia własnych dochodów przez zatrudnienie lub działalność gospodarczą,
- nauczenie się umiejętności racjonalnego gospodarowania środkami pieniężnymi.

Centrum, w ramach reintegracji zawodowej, może prowadzić działalność wytwórczą, handlową lub usługową oraz działalność wytwórczą w rolnictwie.

454. W klubach integracji społecznej można organizować:

- działania mające na celu pomoc w znalezieniu pracy oraz przygotowanie do podjęcia zatrudnienia,
- prace społecznie użyteczne,
- roboty publiczne,
- poradnictwo prawne,
- działalność samopomocową w zakresie zatrudnienia, spraw mieszkaniowych i socjalnych.

455. Zgodnie z ustawą o spółdzielniach socjalnych przedmiotem jej działalności jest prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa, w oparciu o pracę członków. Spółdzielnia działa na rzecz społecznej i zawodowej reintegracji jej członków poprzez odbudowę i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej, pełnienia ról społecznych w miejscu pracy i zamieszkania, odbudowę i podtrzymanie zdolności świadczenia pracy na rynku pracy. Spółdzielnia może prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz członków oraz ich środowiska lokalnego, a także działalność społecznie użyteczną.

456. Programy współfinansowane przez PFRON, realizowane w latach wcześniejszych:

- Komputer dla Homera 2010 (2010–2011) – program pomocy w zakupie sprzętu elektronicznego oraz oprogramowania umożliwiającego rehabilitację zawodową i społeczną osób niewidomych i niedowidzących,
- Partner III (2008–2010) – wsparcie projektów realizowanych na rzecz osób niepełnosprawnych przez organizacje pozarządowe,
- Pegaz 2010 – pomoc w aktywizowaniu osób niepełnosprawnych poprzez likwidację barier transportowych (dofinansowanie kosztów oprzyrządowania samochodu, zakupu i utrzymania sprawności technicznej wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym oraz uzyskania prawa jazdy kategorii B) i w komunikowaniu się (dofinansowanie zakupu sprzętu komputerowego i oprogramowania),
- Sprawny dojazd (program pilotażowy, 2007–2008) – pomoc w nabyciu przez osoby niepełnosprawne samochodu osobowego oraz w uzyskaniu prawa jazdy kategorii B,

- Trener pracy (2007–2010) – zatrudnienie wspomagane osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy,
- Telepraca oraz inne elastyczne formy zatrudniania osób niepełnosprawnych (2009–2013), którego celem jest aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych poprzez:
  - podniesienie kwalifikacji osób niepełnosprawnych, pozwalające na ich zatrudnienie w formie telepracy,
  - zmniejszenie barier w zatrudnieniu poprzez zakup sprzętu komputerowego, biurowego, oprogramowania oraz instalacji szerokopasmowego łącza internetowego,
  - propagowanie zatrudnienia w formie telepracy.

457. Programy realizowane w 2013 r.:

- „Program wyrównywania różnic między regionami II”, którego celem jest wyrównanie szans w dostępie do rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, zamieszkujących regiony słabo rozwinięte gospodarczo i społecznie. Wsparcie udzielane jest na:
  - wyposażenie obiektów w sprzęt rehabilitacyjny,
  - likwidację barier (architektonicznych, komunikacyjnych) podmiotach leczniczych i placówkach edukacyjnych,
  - tworzenie spółdzielni socjalnych (adaptacja pomieszczeń, wyposażenie stanowisk pracy),
  - tworzenie warsztatów terapii zajęciowej (adaptacja, modernizacja obiektu, zakup wyposażenia),
  - likwidację barier transportowych (zakup lub przystosowanie pojazdów przeznaczonych do przewozu osób niepełnosprawnych),
  - dofinansowanie wkładu własnego w projektach aktywizacji i/lub integracji osób niepełnosprawnych realizowanych w ramach programów operacyjnych finansowanych ze środków europejskich,
  - skierowanie do powiatów dodatkowych środków na finansowanie zadań ustawowych dotyczących rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych.
- „Aktywny samorząd”, którego celem jest wyeliminowanie lub zmniejszenie barier ograniczających uczestnictwo programu w życiu społecznym, zawodowym i w dostępie do edukacji. Obejmuje następujące obszary wsparcia:
  - likwidacja barier transportowych: pomoc w zakupie i montażu oprzyrządowania samochodu, pomoc w uzyskaniu prawa jazdy,
  - likwidacja barier udziału w społeczeństwie informacyjnym: pomoc w zakupie sprzętu elektronicznego, oprogramowania, dofinansowanie szkoleń w zakresie obsługi sprzętu i oprogramowania,
  - likwidacja barier w poruszaniu się: pomoc w zakupie wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym, pomoc w utrzymaniu sprawności technicznej wózka inwalidzkiego, pomoc w zakupie protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne, pomoc w utrzymaniu sprawności technicznej protezy,
  - pomoc w utrzymaniu aktywności zawodowej poprzez zapewnienie opieki dla osoby zależnej,
  - pomoc w uzyskaniu wykształcenia na poziomie wyższym,
  - szkolenie kadr samorządów oraz organizacji pozarządowych z zakresu problematyki niepełnosprawności.
- „Wsparcie Inicjatyw”, którego celem jest promowanie różnych działań na rzecz aktywizacji osób niepełnosprawnych,
- „JUNIOR – program aktywizacji zawodowej absolwentów niepełnosprawnych”, którego celem jest umożliwienie wejścia w życie zawodowe (staż, zatrudnienie) młodym osobom niepełnosprawnym. Pomoc ma formę świadczenia dla stażysty-absolwenta (na rehabilitację zawodową) oraz premii dla doradcy zawodowego i dla pracodawcy (z tytułu odbycia stażu przez absolwenta).

458. W latach 2012-2014 PFRON realizuje 6 projektów na rzecz osób niepełnosprawnych z rzadkimi i sprzężonymi niepełnosprawnościami.

- „Wsparcie osób niepełnosprawnych ruchowo na rynku pracy III”,
- „Wsparcie osób z wybranymi zespołami uwarunkowanymi genetycznie”,
- „Wsparcie osób niepełnosprawnych w swobodnym dostępie do informacji i usług zamieszczonych w Internecie II”,
- „Wsparcie osób niewidomych na rynku pracy III”,
- „Wsparcie osób ze stwardnieniem rozsianym, w tym z niepełnosprawnościami sprzężonymi na rynku pracy”,
- „Trener pracy jako sposób na zwiększenie zatrudnienia osób niepełnosprawnych”.

459. W 2013 r. podjęto realizację następujących projektów:

- „Wsparcie środowiska osób niepełnosprawnych z terenów wiejskich i małomiasteczkowych”,
- „Wsparcie absolwentów we wchodzeniu na rynek pracy”,
- „Wsparcie absolwentów we wchodzeniu na rynek pracy II”,
- „Staż w administracji publicznej wsparciem aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych oraz budowaniem pozytywnego wizerunku osób niepełnosprawnych na rynku pracy”,
- „Staż w administracji publicznej wsparciem aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych oraz budowaniem pozytywnego wizerunku osób niepełnosprawnych na rynku pracy II”,
- „Wsparcie osób z rzadko występującymi niepełnosprawnościami i niektórymi niepełnosprawnościami sprzężonymi w wieku 45+ na rynku pracy”,
- „Wsparcie osób z rzadko występującymi niepełnosprawnościami i niektórymi niepełnosprawnościami sprzężonymi w wieku 45+ na rynku pracy II”.

460. W 2011 i 2012 r. opublikowane zostały podręczniki dobrych praktyk:

- „4 kroki – Wsparcie osób niesłyszących na rynku pracy II”,
- Wsparcie osób z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym (w tym z zespołem Downa i/lub niepełnosprawnościami sprzężonymi) oraz głębokim stopniem upośledzenia umysłowego II”
- „Wsparcie osób głuchoniewidomych na rynku pracy II – weź sprawy w swoje ręce”
- „Wsparcie osób niewidomych na rynku pracy II”,
- „Wsparcie osób niepełnosprawnych ruchowo na rynku pracy II”.

461. Publikacje zaplanowane na rok 2013

- „Wsparcie osób z zaburzeniami psychicznymi na rynku pracy II”,
- „Wsparcie osób z autyzmem II”.

462. Kampanie na rzecz zatrudnienia osób niepełnosprawnych:

- W ramach projektu „Praca dla każdego niepełnosprawnego – kampania medialna” PFRON zrealizował kampanię „Niepełnosprawni – pełnosprawni w pracy”. Celem była zmiana postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych wśród pracodawców i pracowników otwartego rynku pracy, zwłaszcza spowodowanie zmiany wizerunku osoby niepełnosprawnej, przedstawienie jej jako efektywnego i wartościowego pracownika, a także dotarcie z informacją na temat korzyści związanych z zatrudnianiem osób niepełnosprawnych.
- Kampania medialna w ramach projektu „Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy”, adresowana głównie do pracodawców, dotyczyła form wsparcia zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Miała ona także utrzymywać pozytywny obraz osoby niepełnosprawnej jako pełnowartościowego pracownika i tym samym przyczynić się do zmiany postaw społecznych wobec osób niepełnosprawnych.
- W ramach projektu „Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy II” zrealizowano kampanię (w telewizji, radiu, prasie oraz w Internecie) adresowaną głównie do

pracodawców. Działania informacyjne dotyczyły form wsparcia zatrudnienia osób niepełnosprawnych, kształtowały pozytywny obraz osoby niepełnosprawnej jako pełnowartościowego pracownika.

Racjonalne usprawnienia w miejscu pracy

463. Kodeks pracy nakłada na każdego pracodawcę odpowiedzialność za bezpieczeństwo i higienę pracy. Pracodawca jest zobowiązany chronić zdrowie i życie pracowników poprzez zapewnienie bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, przy odpowiednim wykorzystaniu osiągnięć nauki i techniki. W szczególności pracodawca powinien uwzględniać, w ramach podejmowanych działań profilaktycznych, ochronę zdrowia pracowników niepełnosprawnych. Obowiązek dostosowania stanowiska pracy do potrzeb osoby niepełnosprawnej został określony w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Socjalnej w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy. Zgodnie z rozporządzeniem pracodawca zatrudniający pracownika niepełnosprawnego powinien zapewnić dostosowanie stanowiska pracy oraz dojścia do niego do potrzeb i możliwości pracownika, wynikających z jego zmniejszonej sprawności. Obowiązkiem pracodawcy jest również dostosowanie urządzeń higienicznosanitarnych oraz dojść do nich zgodnie z przepisami techniczno-budowlanymi

464. Zgodnie z ustawą o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych niezbędne racjonalne usprawnienia polegają na przeprowadzeniu koniecznych w konkretnej sytuacji zmian lub dostosowań do szczególnych, zgłoszonych pracodawcy potrzeb wynikających z niepełnosprawności danej osoby, o ile przeprowadzenie takich zmian lub dostosowań nie będzie skutkowało nałożeniem na pracodawcę nieproporcjonalnie wysokich obciążeń. Obciążenia nie będą uznane za nieproporcjonalne, jeżeli zostaną w wystarczającym stopniu rekompensowane ze środków publicznych.

465. Pracodawca ma obowiązek zapewnienia niezbędnych racjonalnych usprawnień osobie niepełnosprawnej pozostającej z nim w stosunku pracy, uczestniczącej w procesie rekrutacji lub odbywającej szkolenie, staż, przygotowanie zawodowe albo praktyki zawodowe lub absolwenckie.

466. Niedokonanie takich usprawnień stanowi naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu. Organem uprawnionym do oceny prawidłowości stosowania przepisów prawa pracy oraz do udzielania porad jest Państwowa Inspekcja Pracy. W razie wątpliwości dotyczących dostosowania stanowisk pracy, w tym w przypadku występowania różnicy zdań między pracownikiem a pracodawcą co do rodzaju i zakresu usprawnień należy zwrócić się do właściwego okręgowego inspektoratu pracy. Kwestie sporne rozstrzyga sąd. Możliwe są także konsultacje ze służbą medycyny pracy.

467. Wsparcie pracodawców w dostosowywaniu miejsc pracy zapewnia PFRON, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zwrotu dodatkowych kosztów związanych z zatrudnianiem pracowników niepełnosprawnych. Pracodawca może uzyskać zwrot kosztów, do wysokości dwudziestokrotnego przeciętnego wynagrodzenia, za każde przystosowane stanowisko pracy osoby niepełnosprawnej bezrobotnej lub poszukującej pracy i niepozostającej w zatrudnieniu, skierowanej do pracy przez urząd pracy albo osoby pozostającej w zatrudnieniu u pracodawcy, jeśli jej niepełnosprawność powstała w okresie tego zatrudnienia.

468. Ze środków PFRON możliwy jest także zwrot kosztów wyposażenia stanowiska pracy, do wysokości piętnastokrotnego przeciętnego wynagrodzenia, pod warunkiem:

- zatrudniania przez co najmniej 36 miesięcy osoby niepełnosprawnej zarejestrowanej w urzędzie pracy jako bezrobotna albo poszukująca pracy niepozostająca w zatrudnieniu,
- uzyskania pozytywnej opinii Państwowej Inspekcji Pracy, odpowiednio, o przystosowaniu do potrzeb wynikających z niepełnosprawności osoby zatrudnionej na wyposażonym stanowisku pracy lub o spełnianiu warunków bezpieczeństwa i higieny pracy na tym stanowisku.

Kwestia ta szczegółowo uregulowana jest w rozporządzeniu Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zwrotu kosztów wyposażenia stanowiska pracy osoby niepełnosprawnej.

469. W latach 2013-2015 PFRON realizuje projekt "Ramowe wytyczne w zakresie projektowania obiektów, pomieszczeń oraz przystosowania stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych o

specyficznych potrzebach". Celem jest opracowanie i upowszechnienie ramowych wytycznych w zakresie projektowania obiektów, pomieszczeń oraz przystosowania stanowisk pracy dla osób niepełnosprawnych o specyficznych potrzebach.

Artykuł 28 – Odpowiedne warunki życia i ochrona socjalna

Rozwiązania podstawowe

470. Regulacje dotyczące dostępu do infrastruktury komunalnej (woda, gaz, elektryczność, ciepło) nie przewidują odrębnych uprawnień ze względu na niepełnosprawność. Przepisy Kodeksu cywilnego dotyczące najmu lokali mieszkalnych nie przewidują ograniczeń prawa zawarcia umowy najmu lokalu mieszkaniowego ze względu na niepełnosprawność. Ustawa o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego nie przewiduje, by niepełnosprawność miała wpływ na możliwość zawarcia umowy o używanie lokalu wchodzącego w skład mieszkaniowego zasobu gminy lub innych jednostek samorządu terytorialnego.

471. Eksmisja może być orzeczona przez sąd, jeżeli lokator wykracza w sposób rażący lub uporczywy przeciwko porządkowi domowemu, czyniąc uciążliwym korzystanie z innych lokali w budynku. W wyroku nakazującym opróżnienie lokalu sąd orzeka o uprawnieniu do otrzymania lokalu socjalnego. Bezwzględne uprawnienie do otrzymania takiego lokalu mają, między innymi, osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy o pomocy społecznej. Obowiązek zapewnienia lokalu socjalnego ciąży na gminie właściwej ze względu na miejsce położenia lokalu podlegającego opróżnieniu.

Świadczenia społeczne

472. Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych stoi na gruncie równego traktowania wszystkich ubezpieczonych. Dotyczy to warunków objęcia systemem ubezpieczeń społecznych, obowiązku opłacania i obliczania wysokości składek na ubezpieczenie społeczne, obliczania wysokości świadczeń, okresu wypłaty świadczeń i zachowania prawa do świadczeń. Ubezpieczony, który uważa, że nie zastosowano wobec niego zasady równego traktowania, ma prawo dochodzić roszczeń przed sądem.

473. Ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych określa warunki nabywania prawa do świadczeń pieniężnych z ubezpieczeń emerytalnego i rentowych, zasady ustalania wysokości świadczeń, zasady i tryb przyznawania oraz wypłaty świadczeń. Osobie, która nie jest w stanie kontynuować pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu, przysługuje renta z tytułu niezdolności do pracy, o ile ma wymagany okres składkowy i nieskładkowy, a niezdolność do pracy powstała w okresie wskazanym w ustawie.

474. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych określa warunki nabywania prawa do świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia wypadkowego: renty z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową oraz jednorazowego odszkodowania za uszczerbek na zdrowiu powstały wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej.

475. Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników określa warunki nabywania prawa do świadczeń pieniężnych z ubezpieczenia emerytalno-rentowego i z ubezpieczenia wypadkowego, chorobowego i macierzyńskiego, zasady ustalania wysokości świadczeń, zasady i tryb ich przyznawania oraz wypłaty. Osobie, która nie jest w stanie kontynuować działalności rolniczej i pracy w gospodarstwie rolnym z powodu naruszenia sprawności organizmu, przysługuje renta z tytułu niezdolności do pracy, o ile ma, wymagany okres ubezpieczenia emerytalno-rentowego, a niezdolność do pracy powstała w okresie wskazanym w ustawie. Ustawa określa również warunki nabywania prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej wypadkiem przy pracy lub chorobą zawodową oraz jednorazowego odszkodowania za uszczerbek na zdrowiu powstały wskutek wypadku przy pracy lub choroby zawodowej.

476. Ustawa o świadczeniach rodzinnych stanowi, że zasiłek rodzinny ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka. Prawo do zasiłku rodzinnego i dodatków do tego zasiłku przysługuje:

- rodzicom, jednemu z rodziców albo opiekunowi prawnemu dziecka,
- opiekunowi faktycznemu dziecka,
- osobie uczącej się.

477. Zasiłek rodzinny przysługuje do ukończenia przez dziecko:

- 18 roku życia lub
- nauki w szkole, jednak nie dłużej niż do ukończenia 21 lat, albo
- 24 lat, jeżeli kontynuuje naukę w szkole lub w szkole wyższej i legitymuje się orzeczeniem o umiarkowanym albo znacznym stopniu niepełnosprawności.

Kryterium dochodowe uprawniające do zasiłku jest wyższe w przypadku gdy członkiem rodziny jest dziecko niepełnosprawne.

478. Do zasiłku rodzinnego przysługują dodatki z tytułu:

- urodzenia dziecka,
- opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, okres pobierania dodatku jest wydłużony w związku z opieką nad dzieckiem niepełnosprawnym,
- samotnego wychowywania dziecka, dodatek na dziecko niepełnosprawne jest wyższy,
- wychowywania dziecka w rodzinie wielodzietnej,
- kształcenia i rehabilitacji,
- rozpoczęcia roku szkolnego,
- podjęcia przez dziecko nauki poza miejscem zamieszkania (preferencyjne rozwiązania dla dzieci niepełnosprawnych).

479. Zasiłek pielęgnacyjny przyznaje się w celu częściowego pokrycia wydatków wynikających z konieczności zapewnienia opieki i pomocy innej osoby w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji. Zasiłek pielęgnacyjny przysługuje, między innymi:

- dziecku niepełnosprawnemu,
- osobie niepełnosprawnej mającej ponad 16 lat, jeżeli ma orzeczenie o znacznym stopniu niepełnosprawności,
- osobie niepełnosprawnej mającej ponad 16 lat, jeżeli ma orzeczenie o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, jeżeli niepełnosprawność powstała przed ukończeniem 21 lat.

480. Świadczenie pielęgnacyjne przysługuje matce lub ojcu, opiekunowi faktycznemu dziecka, osobie będącej rodziną spokrewnioną lub innym osobom, na których ciąży obowiązek alimentacyjny (z wyjątkiem osób o znacznym stopniu niepełnosprawności), w przypadku rezygnacji lub niepodjęcia zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej. Osoby, na których ciąży obowiązek alimentacyjny inne niż spokrewnione w pierwszym stopniu z osobą wymagającą opieki, by otrzymać świadczenie pielęgnacyjne powinny spełniać dodatkowe warunki wskazane w ustawie o świadczeniach rodzinnych. Świadczenie jest wypłacane bez względu na osiągnięty dochód i przez czas nieokreślony, chyba że orzeczenie o niepełnosprawności albo o znacznym stopniu niepełnosprawności zostało wydane na czas określony – w takim przypadku do ostatniego dnia miesiąca, w którym kończy się ważność orzeczenia. Od 1 stycznia 2013 r. świadczenie pielęgnacyjne przysługuje jeżeli niepełnosprawność osoby wymagającej opieki powstała po ukończeniu przez nią 18 roku życia lub w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej, ale nie później niż do ukończenia 25 roku życia.

481. Na podstawie przepisów przejściowych, 30 czerwca 2013 r. wygasły decyzje przyznające świadczenie pielęgnacyjne, wydane na podstawie przepisów obowiązujących do 31 grudnia 2012 r. Rozwiązanie to zostało uznane przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 5 grudnia 2013 r. za niekonstytucyjne. Ustawa o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów, przywracająca prawo do świadczenia pielęgnacyjnego, została uchwalona 4 kwietnia 2014 r.

482. Od 1 stycznia 2012 r. rodzicom dzieci niepełnosprawnych pobierających świadczenie pielęgnacyjne wypłacany jest dodatek do świadczenia pielęgnacyjnego.

483. Od 1 stycznia 2013 r. przysługuje nowe świadczenie opiekuńcze - specjalny zasiłek opiekuńczy - osobie, która nie ma prawa do świadczenia pielęgnacyjnego, na której ciąży obowiązek alimentacyjny względem niepełnosprawnego członka rodziny, jeżeli zrezygnuje z zatrudnienia lub innej pracy zarobkowej w związku z koniecznością sprawowania stałej opieki nad członkiem rodziny legitymującym się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności lub orzeczeniem o niepełnosprawności łącznie ze wskazaniem o: konieczności stałej lub długotrwałej opieki lub pomocy innej osoby w związku ze znacznie ograniczoną możliwością samodzielnej egzystencji oraz konieczności stałego współdziałania na co dzień opiekuna dziecka w procesie jego leczenia, rehabilitacji i edukacji. Specjalny zasiłek opiekuńczy przysługuje, jeżeli dochód rodziny osoby sprawującej opiekę oraz rodziny osoby wymagającej opieki w przeliczeniu na osobę nie przekracza kryterium dochodowego określonego w ustawie o świadczeniach rodzinnych.

484. Ustawa o rencie socjalnej przewiduje, że renta taka przysługuje osobie pełnoletniej całkowicie niezdolnej do pracy z powodu naruszenia sprawności organizmu, które powstało:

- przed ukończeniem 18 lat,
- w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej – przed ukończeniem 25 lat,
- w trakcie studiów doktoranckich lub aspirantury naukowej.

Renta socjalna stała przysługuje, jeżeli całkowita niezdolność do pracy jest trwała, zaś renta socjalna okresowa, jeżeli całkowita niezdolność do pracy jest okresowa.

Inne świadczenia

485. Ustawa o dodatkach mieszkaniowych przewiduje, że jeżeli jedna z osób zajmujących lokal jest niepełnosprawna, zwiększa się normatywną powierzchnię mieszkania na osobę, będącą jednym z kryteriów przyznania dodatku.

486. Zwolnienia z opłat lub ulgi w opłatach ze względu na niepełnosprawność przewidują:

- ustawa Prawo pocztowe (zwolnienie z opłat przesyłek dla ociemniałych bibliotek i organizacji osób niewidomych lub ociemniałych oraz organizacji, których celem statutowym jest działanie na rzecz osób niewidomych lub ociemniałych),
- ustawa Prawo telekomunikacyjne (specjalne pakiety cenowe dla konsumentów o niskich dochodach i szczególnych potrzebach społecznych),
- ustawa o opłatach abonamentowych (zwolnienie z opłat abonamentowych),
- ustawa o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego (ulgi przy przejazdach koleją i komunikacją autobusową).

487. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie zakładowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych pracownicy zatrudnieni w zakładach pracy chronionej mogą uzyskać pomoc finansową na pokrycie kosztów, między innymi:

- adaptacji i wyposażenia mieszkań, budynków mieszkalnych oraz obiektów zamieszkałych lub przeznaczonych dla osób niepełnosprawnych,
- utrzymania przez osoby niewidome psa przewodnika,
- zakupu wydawnictw i pomocy dydaktycznych,
- opłacania przewodników towarzyszących osobom niewidomym niepełnosprawnym w znacznym lub umiarkowanym stopniu oraz osobom niepełnosprawnym w stopniu znacznym, mającym uszkodzony narząd ruchu,
- opłacania tłumacza języka migowego,
- ubezpieczeń komunikacyjnych oraz ryczałtu za używany własny pojazd mechaniczny do celów pozasłużbowych - osobom niepełnosprawnym w znacznym lub umiarkowanym stopniu oraz osobom niepełnosprawnym w lekkim stopniu, mającym uszkodzony narząd ruchu,
- dojazdu do pracy osób niepełnosprawnych mających trudności w korzystaniu z publicznych środków transportu,
- kształcenia lub doksztalcania, w tym w szkołach średnich i wyższych,

– kursów i szkoleń rozwijających pozazawodowe zainteresowania osób niepełnosprawnych.

488. Rozporządzenie Ministra Zdrowia w sprawie wykazu wyrobów medycznych wydawanych na zlecenie przewiduje korzystne zasady zaopatrywania osób niepełnosprawnych w wyroby medyczne podlegające finansowaniu ze środków publicznych. Rozporządzenie:

- zawiera katalog wyrobów medycznych wydawanych na zlecenie, wraz z określeniem limitów ich finansowania ze środków publicznych, wysokości udziału własnego pacjenta w tym limicie oraz kryteria ich przyznawania,
- podniosło limity finansowania większości wyrobów medycznych np. wszystkich protez kończyn górnych i dolnych, aparatów słuchowych, kul, lasek dla niewidomych, sprzętu dla pacjentów z mukowiscydozą, poduszek przeciwodleżynowych.
- poszerzyło krąg osób uprawnionych do refundacji różnych wyrobów medycznych,
- skróciło okresy użytkowania niektórych wyrobów medycznych,
- do katalogu refundowanych wyrobów medycznych wprowadziło nowe pozycje.

489. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przewiduje dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze ze środków PFRON, o ile dochód osoby niepełnosprawnej nie przekracza określonego w przepisach kryterium dochodowego.

490. Ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych zwalnia od tego podatku osoby, które nabywają sprzęt rehabilitacyjny, wózki inwalidzkie, motorowery, motocykle lub samochody osobowe, o ile osoby te są niepełnosprawne w znacznym lub umiarkowanym stopniu, zaś osoby niepełnosprawne w stopniu lekkim zwalnia od podatku w przypadku zakupu sprzętu związanego ze schorzeniami narządów ruchu.

491. Ustawa o podatku dochodowym od osób fizycznych przewiduje, że od podstawy obliczenia podatku odlicza się wydatki związane z ułatwieniem wykonywania czynności życiowych poniesione w roku podatkowym przez podatnika będącego osobą niepełnosprawną lub podatnika, na którego utrzymaniu są osoby niepełnosprawne.

492. Ustawa ta zwalnia od podatku dochodowego:

- renty przyznane na podstawie przepisów o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin,
- odszkodowania w postaci renty otrzymane na podstawie przepisów prawa cywilnego w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia, przez poszkodowanego, który utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej, albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość,
- świadczenia otrzymywane zgodnie z odrębnymi przepisami na rehabilitację zawodową, społeczną i leczniczą osób niepełnosprawnych ze środków PFRON, z zakładowych funduszy rehabilitacji osób niepełnosprawnych lub zakładowych funduszy aktywności.

493. Ustawa o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych zawiera rozwiązania zmniejszające wydatki związane z niepełnosprawnością:

- świadczeniobiorcy, na podstawie zlecenia lekarza ubezpieczenia zdrowotnego, przysługuje bezpłatny przejazd środkami transportu sanitarnego, w przypadku dysfunkcji narządu ruchu uniemożliwiającej korzystanie ze środków transportu publicznego, w celu odbycia leczenia,
- świadczeniobiorcom upośledzonym umysłowo, a także chorującym na niektóre choroby przewlekłe, wrodzone lub nabyte, leki i wyroby medyczne są przepisywane bezpłatnie, za opłatą ryczałtową lub za częściową odpłatnością,
- inwalidom wojskowym, innym osobom wskazanym w ustawie o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzinom przysługuje bezpłatne, do wysokości limitu finansowania ze środków publicznych, zaopatrzenie w leki objęte wykazem, o którym mowa w ustawie o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych,

- inwalidom wojennym, osobom represjonowanym, ich małżonkom pozostającym na ich wyłącznym utrzymaniu oraz wdowom i wdowcom po poległych żołnierzach i zmarłych inwalidach wojennych, jak też osobach represjonowanych, uprawnionym do renty rodzinnej, a także cywilnym niewidomym ofiarom działań wojennych, przysługuje bezpłatne zaopatrzenie w niektóre leki oraz środki spożywcze specjalnego przeznaczenia, objęte decyzją o refundacji,
- osobom:
  - inwalidom wojennym i wojskowym, cywilnym niewidomym ofiarom działań wojennych oraz osobom represjonowanym,
  - uprawnionemu żołnierzowi lub pracownikowi, w zakresie leczenia urazów lub chorób nabytych podczas wykonywania zadań poza granicami państwa,
  - weteranowi poszkodowanemu w zakresie leczenia urazów lub chorób nabytych podczas wykonywania zadań poza granicami państwa
 przysługuje prawo do bezpłatnych wyrobów medycznych na zlecenie lekarza ubezpieczenia zdrowotnego, felczera ubezpieczenia zdrowotnego, pielęgniarki lub położnej ubezpieczenia zdrowotnego do wysokości określonego limitu finansowania ze środków publicznych.

Artykuł 29 – Udział w życiu politycznym i publicznym

Gwarancje podstawowe

494. Konstytucja:

- zakazuje dyskryminacji w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny,
- gwarantuje wolność tworzenia i działania, między innymi, partii politycznych, stowarzyszeń, ruchów obywatelskich, innych dobrowolnych zrzeszeń oraz fundacji,
- zapewnia każdemu wolność zrzeszania się.

495. Transmisje obrad Sejmu i Senatu RP są tłumaczone na polski język migowy.

496. Ustawa - Prawo o stowarzyszeniach przewiduje, że obywatele polscy mają prawo zrzeszania się w stowarzyszeniach zgodnie z przepisami Konstytucji oraz porządkiem prawnym określonym w ustawach. Prawo tworzenia stowarzyszeń przysługuje osobom mającym pełną zdolność do czynności prawnych i niepozbawionym praw publicznych.

497. Ustawa o partiach politycznych stanowi, że członkami partii politycznych mogą być obywatele Rzeczypospolitej Polskiej, którzy ukończyli 18 lat. Statuty partii politycznych przewidują, że ich członkami nie mogą być osoby ubezwłasnowolnione.

Prawa wyborcze

498. Konstytucja RP gwarantuje obywatelowi polskiemu prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania Prezydenta RP, posłów, senatorów i przedstawicieli do organów samorządu terytorialnego, jeżeli najpóźniej w dniu głosowania kończy 18 lat. Prawo udziału w referendum oraz prawo wybierania nie przysługuje osobom, które prawomocnym orzeczeniem sądowym są ubezwłasnowolnione lub pozbawione praw publicznych albo wyborczych.

499. Kodeks wyborczy określa zasady i tryb zgłaszania kandydatów, przeprowadzania oraz warunki ważności wyborów do Sejmu i do Senatu, Prezydenta RP, do Parlamentu Europejskiego w RP, organów stanowiących jednostek samorządu terytorialnego, wójtów, burmistrzów i prezydentów miast.

500. Wyborca niepełnosprawny, na pisemny wniosek wniesiony do urzędu gminy najpóźniej w 14 dniu przed dniem wyborów, jest dopisywany do spisu wyborców w wybranym obwodzie głosowania spośród obwodów głosowania, w których znajdują się lokale dostosowane do potrzeb wyborców niepełnosprawnych, na obszarze gminy właściwej ze względu na miejsce stałego zamieszkania.

501. Głosowanie przeprowadza się w utworzonych na terenie gminy stałych obwodach głosowania oraz w odrębnych obwodach głosowania (w których można zarządzić stosowanie pomocniczej urny wyborczej) w podmiotach leczniczych i domach pomocy społecznej.

502. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury w sprawie lokali obwodowych komisji wyborczych

dostosowanych do potrzeb wyborców niepełnosprawnych określa warunki techniczne, jakim powinien odpowiadać lokal obwodowej komisji wyborczej, tak aby był dostosowany do potrzeb wyborców niepełnosprawnych, w szczególności:

- usytuowanie lokalu w budynku, warunki ruchu dogodne dla wyborców niepełnosprawnych,
- wysokość urny wyborczej,
- miejsca zapewniające tajność głosowania, dostosowane do potrzeb wyborców niepełnosprawnych,
- umieszczanie obwieszczeń wyborczych i informacji o sposobie głosowania.

503. Kodeks wyborczy gwarantuje możliwość głosowania przez pełnomocnika wyborcy o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Pełnomocnictwa do głosowania udziela się przed wójtem lub innym upoważnionym pracownikiem urzędu gminy. Akt pełnomocnictwa do głosowania jest sporządzany w miejscu zamieszkania wyborcy udzielającego pełnomocnictwa lub w innym miejscu, zgodnie z wnioskiem udzielającego pełnomocnictwa. Czynności związane ze sporządzeniem aktu pełnomocnictwa są wolne od opłat.

504. Osoby niepełnosprawne mogą korzystać przy głosowaniu z pomocy innych osób, niebędących członkami obwodowej komisji wyborczej ani mężami zaufania kandydatów.

505. Wyborca o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności może głosować korespondencyjnie.

506. Jeżeli chodzi o inne dostosowania w zakresie organizacji wyborów do potrzeb osób niepełnosprawnych, Kodeks wyborczy przewiduje:

- prawo uzyskiwania informacji o organizacji wyborów ustnie bezpośrednio lub telefonicznie, w drukowanych materiałach przesyłanych na wniosek, w tym w formie elektronicznej,
- zamieszczanie przez Państwową Komisję Wyborczą na jej stronie internetowej informacji o uprawnieniach przysługujących wyborcom niepełnosprawnym, w formie uwzględniającej różne rodzaje niepełnosprawności oraz sporządzanie w alfabecie Braille’a materiału informacyjnego i przekazywanie go zainteresowanym na żądanie,
- obowiązek zamieszczania obwieszczeń wyborczych oraz wyników głosowania, w lokalach wyborczych i poza nimi, w miejscach łatwo dostępnych dla osób niepełnosprawnych o ograniczonej sprawności ruchowej,
- obowiązek członków obwodowej komisji wyborczej ustnego przekazywania treści obwieszczeń wyborczych, na wniosek wyborcy niepełnosprawnego,
- głosowanie przy użyciu nakładek do kart głosowania sporządzonych w alfabecie Braille’a; wzory nakładek określone są przez Państwową Komisję Wyborczą,
- zagwarantowanie dostępności lokali wyborczych dla osób o ograniczonej sprawności ruchowej.

507. Wszystkie informacje dotyczące wyborów, w tym informacje o tworzeniu komitetów wyborczych, zgłaszaniu kandydatów, warunkach udziału w głosowaniu, w tym osób niepełnosprawnych oraz o siedzibach obwodowych komisji wyborczych, dostępne są na stronie internetowej Państwowej Komisji Wyborczej www.pkw.gov.pl. Ponadto, podczas każdego wyborów dostępna jest wizualizacja przeprowadzanych wyborów, na której przedstawiane są wszelkie niezbędne informacje oraz dane statystyczne.

508. Osoby doświadczające trudności w komunikowaniu się mają możliwość kontaktu z Państwową Komisją Wyborczą za pośrednictwem poczty elektronicznej (e-mail) oraz faksu. Istnieje także możliwość komunikowania się z Komisją za pomocą elektronicznej platformy usług administracji publicznej. Informacja o tych usługach (e-mail, numer faksu) dostępne są w Biuletynie Informacji Publicznej na stronie internetowej Państwowej Komisji Wyborczej www.pkw.gov.pl.

509. Uprawnienia wynikające z Kodeksu wyborczego przysługują wszystkim osobom niepełnosprawnym, określonym jako osoby o ograniczonej sprawności fizycznej, psychicznej, umysłowej lub w zakresie zmysłów, która utrudnia wzięcie udziału w wyborach, z wyjątkami, kiedy ustawa odwołuje się wprost do ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudniania osób

niepełnosprawnych.

510. Państwowa Komisja Wyborcza sprawuje nadzór nad przeprowadzanymi wyborami. Nadzór dotyczy, między innymi, realizacji uprawnień wyborców niepełnosprawnych. W ocenie Państwowej Komisji Wyborczej obecne przepisy prawa wyborczego odpowiednio zapewniają możliwość udziału w wyborach osób niepełnosprawnych.

Artykuł 30 – Udział w życiu kulturalnym, rekreacji, wypoczynku i sporcie

Gwarancje podstawowe

511. Konstytucja przewiduje, że każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Kultura

512. Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej nie przewiduje szczególnych uprawnień wynikających z niepełnosprawności – osoby niepełnosprawne mają równy dostęp do działalności kulturalnej i dóbr kultury. W celu usunięcia faktycznych utrudnień w dostępie do kultury, przyjęte zostały odpowiednie odrębne rozwiązania.

513. Ustawa o grach hazardowych ustanowiła Fundusz Promocji Kultury, na który przeznaczana jest część wpływów z dopłat do stawek, cen losów lub innych dowodów udziału w grze w grach liczbowych, wideoloterii, loterii pieniężnych i gry telebingo. Środki funduszu przeznacza się, między innymi, na promowanie lub wspieranie dostępu do kultury osób niepełnosprawnych.

514. Przykłady projektów zrealizowanych w 2012 r.:

- „Książka dźwiękiem i dotykiem pisana - 60 lat promocji czytelnictwa Biblioteki dla Niewidomych”: konferencja dla bibliotekarzy, wydawnictw oraz osób niewidomych w celu omówienia dostosowania rynku do potrzeb czytelniczych osób niewidomych, konkurs czytelniczy, działalność literacko-kulturalna (spotkania w Tyflogalerii),
- wydanie książki multimedialnej w pełnym formacie Daisy (audio plus tekst) „Ludzie żywi” Tadeusza Żeleńskiego (Boya) oraz „Spowiedzi dziecięcia wieku” Alfreda de Musset w formie audiobooka oraz w formacie Daisy,
- „Słyszałem, że świat jest piękny”: zajęcia biblioterapii i arteterapii dla osób niewidomych i słabo widzących (Biblioteka Publiczna w Oświęcimiu):

515. W 2013 r. środki funduszu przeznaczone są, między innymi, na działania edukacyjne z zakresu kultury i sztuki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, utworzenie wypożyczalni odtwarzaczy cyfrowej książki mówionej w bibliotekach publicznych, wydanie książek multimedialnych w formacie dostosowanym do potrzeb osób słabowidzących i niewidomych, dostosowanie obiektów kulturalnych (teatry, muzea, biblioteki), promocję dorobku artystycznego osób niepełnosprawnych, promocję czytelnictwa literatury w formie biblioteki wysyłkowej, zrealizowanie kompleksowych badań na temat kultury głuchych w Polsce.

516. Przykłady projektów:

- „Twórcza terapia”: cykliczne zajęcia warsztatowe z różnych dziedzin sztuki, prezentacje sceniczne, wyjazdy na spektakle do teatrów, wystawy, plener artystyczny, ogólnopolskie konkursy plastyczne oraz Międzynarodowe Spotkania Artystyczne,
- „Książnica Pomorska na rzecz osób niepełnosprawnych – rok bez barier” (Szczecin): prezentacja aktywności niepełnosprawnych użytkowników biblioteki - wystawy prac plastycznych, koncerty, których wykonawcami będą osoby niedowidzące,
- „Nie bądź głuchy na kulturę – Analiza szans i barier uczestnictwa głuchych w życiu kulturalno-artystycznym” (Kraków): badania kultury głuchych (działalność instytucji i organizacji kulturalnych na rzecz osób głuchych, weryfikacja postaw, świadomości i motywacji osób głuchych, analiza różnych form artystycznych stworzonych przez głuchych artystów).

Przykłady innych projektów współfinansowanych ze środków funduszu – punkt 526.

517. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych stanowi, że bez zezwolenia twórcy wolno

nieodpłatnie korzystać z już rozpowszechnionego utworu tylko do własnego użytku osobistego. Wolno korzystać z już rozpowszechnionych utworów dla dobra osób niepełnosprawnych, jeżeli korzystanie to odnosi się bezpośrednio do ich upośledzenia, nie ma charakteru zarobkowego i jest podejmowane w rozmiarze wynikającym z natury upośledzenia.

518. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych powołała Fundusz Promocji Twórczości, którego środki przeznacza się, między innymi, na pokrycie całości lub części kosztów wydań dla osób niewidomych.

519. Pomimo wysiłków, tylko 5% publikacji drukowanych jest w formatach dostępnych, głównie z powodu obawy wydawców przed wprowadzaniem do nielegalnego obrotu kopii elektronicznych formatów książek i czasopism przekazywanych niepełnosprawnym. Dlatego, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego powołał w 2012 r. Zespół do spraw ustalenia zasad udostępniania materiałów drukowanych osobom niewidomym i niedowidzącym. Zespół ma umożliwić porozumienie między wydawcami a osobami niepełnosprawnymi i proponować sposoby ułatwiania osobom niewidomym i niedowidzącym korzystania z wydawnictw książkowych i prasowych. Do tej pory przeanalizowano przeszkody uniemożliwiające zapewnienie odpowiedniej podaży formatów dostępnych, omówiono potrzeby w zakresie dostępu do książek i prasy, zdefiniowano kto może być beneficjentem przepisów dotyczących dozwolonego użytku na rzecz osób niepełnosprawnych, określono kryteria, jakie powinni spełniać zaufani pośrednicy (podmioty dokonujące konwersji materiałów drukowanych na dostępne dla niewidomych i niedowidzących formaty) oraz poddano analizie stosowane zabezpieczenia techniczne. Zespół planuje przeanalizowanie kosztów wytwarzania formatów dostępnych, w celu oszacowania w jakim stopniu możliwe będzie angażowanie środków publicznych w dofinansowanie projektów związanych ze zwiększaniem udostępniania materiałów drukowanych.

520. W czerwcu 2014 r. Polska podpisała Traktat w sprawie ułatwienia dostępu do opublikowanych utworów drukowanych osobom niewidomym i słabowidzącym oraz osobom z niepełnosprawnościami uniemożliwiającym zapoznawanie się z drukiem, zawarty w Marrakeszu 27 czerwca 2013 r. Procedura ratyfikacji traktatu przez Polskę zależeć będzie od decyzji UE w tej sprawie.

521. Ustawa o bibliotekach stanowi, że biblioteki zapewniają powszechny dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej. Ustawa przewiduje także obsługę specjalnych grup użytkowników.

522. Przejęcie w grudniu 2012 r. udostępniania zbiorów Biblioteki Centralnej Polskiego Związku Niewidomych przez Główną Bibliotekę Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, której organem nadzorującym jest Minister Pracy i Polityki Społecznej, pozwoliło na finansowe ustabilizowanie sytuacji biblioteki. Zbiory biblioteczne są udostępniane osobom niewidomym i słabowidzącym na wcześniej obowiązujących zasadach i w tym samym miejscu co poprzednio.

523. Zbiory udostępniane są w czterech formach: wypożyczanie zbiorów osobom przychodzącym do biblioteki, przesyłanie za pośrednictwem poczty, udostępnianie drogą internetową zbiorów w zapisie cyfrowym, dowóz książek do czytelników (starszych i unieruchomionych chorobą w domu) mieszkających w Warszawie i okolicach. Biblioteka obsługuje rocznie ponad 15 tysięcy czytelników w kraju i za granicą.

524. Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych przewiduje, że do zadań powiatu należy dofinansowanie, między innymi, kultury osób niepełnosprawnych. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie określenia rodzajów zadań powiatu, które mogą być finansowane ze środków PFRON osoby prawne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej mogą ubiegać się o dofinansowanie organizacji sportu, kultury, rekreacji i turystyki dla osób niepełnosprawnych.

525. Instytucje kultury podległe Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego są, w większości, dostosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych (brak barier architektonicznych). W części obiektów (dotyczy to zwłaszcza obiektów o charakterze zabytkowym), całkowita likwidacja barier

architektonicznych jest trudna lub niemożliwa ze względu na wymogi konserwatorskie, ewentualnie bardzo wysokie koszty.

526. Jednym z narzędzi wspierających zwiększanie dostępności jest program „Edukacja kulturalna”. Przykłady przedsięwzięć:

Wnioskodawca	Zadanie
2012	
Muzeum Sztuki w Łodzi	Dostosowanie ekspozycji w Pałacu Herbsta do potrzeb osób niewidomych
Książnica Podlaska w Białymstoku	Książnica Podlaska - Biblioteka bez barier – przebudowa budynku
Teatr Dramatyczny m.st. Warszawy	Przebudowa ciągu komunikacyjnego widzów do Małej Sceny
Muzeum Narodowe w Krakowie	Adaptacja Kamienicy Szołayskich do nowej oferty kulturalnej
Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Łodzi	Biblioteka miejscem przyjaznym dla osób z dysfunkcją wzroku
Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Chełmży	Dostosowanie wejścia do budynku
Biblioteka Narodowa	Punkt dostępu osób niepełnosprawnych do zbiorów biblioteki
Muzeum Archeologiczne w Gdańsku	Wyposażenie Centrum Edukacji Archeologicznej "Błękitny Lew", w sprzęt do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej na rzecz osób niepełnosprawnych
Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej	Skansen otwarty dla niepełnosprawnych
2013	
Chełmska Biblioteka Publiczna	Specjalistyczne stanowisko dla osób z dysfunkcją wzroku
Gmina Wieliszew	Przebudowa i wyposażenie sali widowiskowo - konferencyjnej w budynku Urzędu Gminy Wieliszew
Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym „LARIX” im. Henryka Ruszczyca	Wypożyczalnia odtwarzaczy cyfrowej książki mówionej
Gmina Kędzierzyn-Koźle	Poprawa dostępu do usług świadczonych przez miejską bibliotekę publiczną
Teatr Dramatyczny m.st. Warszawy	Dostosowanie otoczenia Małej Sceny

527. W Bibliotece Narodowej działa od 2012 r. Punkt Dostępu Osób Niepełnosprawnych do zbiorów biblioteki. Zbiory biblioteczne udostępniane są w dostępnych formatach cyfrowych, na stanowiskach komputerowych przystosowanych do potrzeb osób z dysfunkcjami sensorycznymi i motorycznymi, a także z wykorzystaniem powiększalników telewizyjnych i urządzenia wzmacniającego komunikowanie z osobami z dysfunkcjami słuchu. W 2013 r. Biblioteka Narodowa zainicjowała szkolenia pracowników innych bibliotek i instytucji kultury w zakresie obsługi osób niepełnosprawnych.

528. Teatr Wielki – Opera Narodowa w Warszawie i Narodowy Stary Teatr w Krakowie kontynuują prace związane z likwidacją barier architektonicznych. Zachęta–Narodowa Galeria Sztuki w 2012 r. zakończyła tego rodzaju inwestycje. W 2012 r. rozpoczęło prace adaptacyjne Centrum Sztuki Współczesnej Zamek Ujazdowski, w 2013 r. – Centrum Rzeźby Polskiej w Orońsku.

529. W celu zwiększenia dostępu osób niewidomych i słabowidzących do wydarzeń kulturalnych wspierane jest wykorzystywanie techniki audiodeskrypcji, w ramach programu „Edukacja kulturalna”. Przykłady przedsięwzięć zrealizowanych w 2012 r.:

- Stowarzyszenie „De Facto”, Płock – Internetowy Klub Filmowy Osób Niewidomych „Pociąg”: członkowie klubu otrzymują pocztą, na płytach DVD, filmy przetworzone na postać dostępną,
- Centrum Kultury Wrocław-Zachód – Wykluczeni z Kultury: projekcje filmowe i spotkania autorskie towarzyszące projekcom filmowym wzbogacone o audiodeskrypcję, warsztaty tworzenia audiodeskrypcji filmów, spektakli teatralnych i wystaw, ogólnopolskie konferencje poświęcone promocji i rozwojowi audiodeskrypcji, integracyjne spektakle teatralne z audiodeskrypcją,

- Biblioteka Śląska – „Zilustruj mi słowem świat”: utworzenie pierwszej ogólnopolskiej bazy prezentacji multimedialnych zaopatrzonych w audiodeskrypcję (na stronie internetowej biblioteki).

530. Inne działania:

- Przebudowy portalu internetowego pod kątem jego dostępności dla osób niewidomych dokonuje Teatr Wielki–Opera Narodowa, nowy portal będzie oferował, między innymi, wirtualny spacer po Teatrze Wielkim z zastosowaniem audiodeskrypcji, a także serwis edukacyjny uwzględniający potrzeby dzieci niewidomych.
- Teatr Narodowy w Warszawie, we współpracy z Fundacją „Zdążyć z pomocą” realizuje spektakle z zastosowaniem audiodeskrypcji. Podobne działania wdraża Teatr Stary w Krakowie.
- Zachęta-Narodowa Galeria Sztuki w Warszawie prowadzi stały program edukacyjny - warsztaty z audiodeskrypcją. Zachęta opracowuje dzieła z kolekcji w audiodeskrypcji oraz przygotowuje w tej technice zakładki na stronie internetowej, jak i filmy. Galeria planuje cykle warsztatów i szkoleń z udziałem artystów.
- Wirtualne Muzeum Pałacu w Wilanowie jest dostępne dla osób z dysfunkcjami wzroku poprzez zastosowanie syntetyzatorów mowy.
- Muzeum Narodowe w Krakowie wdraża audiodeskrypcję do prezentacji zbiorów i wystaw okresowych. Zorganizowane zostały warsztaty i wystawy: „Odyseja Sztuki”, „Droga Królewska w Krakowie bez barier”, „Kraków na wyciągnięcie ręki”.
- W 2013 r. Narodowe Centrum Kultury zorganizowało wystawę z okazji 150. rocznicy wybuchu powstania styczniowego, wyposażoną w system audiodeskrypcji.
- Narodowy Instytut Fryderyka Chopina utworzył zakładkę na stronie internetowej, która zawiera pliki z audiodeskrypcją.
- Instytut Muzyki i Tańca, wspólnie z Narodowym Instytutem Fryderyka Chopina zamierza zorganizować w systemie audiodeskrypcji w 2014 r. trzy wystawy w ramach Roku Oskara Kolberga.

531. W 2013 r. Narodowy Instytut Audiowizualny udostępnił główny serwis audiowizualny – NINATEKę osobom niepełnosprawnym: ponad 100 materiałów opatrzonych zostało transkrypcjami dla osób niesłyszących i słabo słyszących, w tym filmy i rejestracje spektakli. Strona internetowa NInA jest wyposażona w moduł Text-to-speech umożliwiający odsłuchanie treści pisanych.

Sport

532. Zasady uprawiania sportu przez osoby niepełnosprawne określają przepisy statutów i regulaminów organizacji krajowych i międzynarodowych. W obszarze sportu wyczynowego osób niepełnosprawnych wyróżnia się: sporty paraolimpijskie, sporty osób niesłyszących oraz sporty nie objęte tymi programami.

533. Rada Sportu Osób Niepełnosprawnych została powołana przez Ministra Sportu i Turystyki w 2008 r. i ma za zadanie:

- opracowywanie propozycji kierunków rozwoju sportu osób niepełnosprawnych,
- inicjowanie, wspieranie i promowanie działań,
- przedstawianie własnych opracowań i opinii oraz wniosków w sprawach związanych ze sportem osób niepełnosprawnych.

534. Ustawa o grach hazardowych ustanowiła Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej, na który przeznaczają się 77% wpływów z dopłat do stawek cen losów lub innych dowodów udziału w grach objętych monopolem państwa. Środki Funduszu są przeznaczane na modernizację, remonty i dofinansowanie inwestycji w obiekty sportowe oraz rozwijanie sportu, między innymi osób niepełnosprawnych.

535. Zadania z zakresu sportu powszechnego osób niepełnosprawnych określone są w rozporządzeniu Ministra Sportu i Turystyki w sprawie dofinansowania zadań ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej. Głównymi celami działań są:

- rozbudzanie zainteresowań sportowych,
- zwiększenie aktywności fizycznej,
- tworzenie alternatywnej formy spędzania wolnego czasu,
- promocja zdrowego stylu życia i aktywności ruchowej,
- kształcenie zdrowej rywalizacji, poprzez umiejętność współzawodnictwa i chęci podjęcia wysiłku,
- zwiększenie świadomości opinii publicznej na temat sportu osób niepełnosprawnych,
- kreowanie pozytywnych postaw wobec sportu.

536. Ze środków Funduszu dofinansowywana jest:

- organizacja zajęć sekcji sportowych,
- organizacja imprez sportowych,
- prowadzenie zajęć sportowych – program „Animator sportu osób niepełnosprawnych”,
- organizacja obozów sportowych,
- szkolenie trenerów, instruktorów, fizjoterapeutów, klasyfikatorów i wolontariuszy sportu,
- promocja sportu,
- zakup sprzętu sportowego.

537. Ustawa o sporcie stanowi, że Polski Komitet Paraolimpijski organizuje narodowy ruch paraolimpijski osób niepełnosprawnych. Komitet jest związkiem stowarzyszeń i innych osób prawnych, których celem jest organizacja, upowszechnianie oraz rozwój sportu osób niepełnosprawnych. Komitet realizuje cele i zadania ruchu paraolimpijskiego. Jest członkiem Międzynarodowego Komitetu Paraolimpijskiego i Europejskiego Komitetu Paraolimpijskiego.

538. Na mocy ustawy o sporcie organizacje działające w obszarze sportu wyczynowego osób niepełnosprawnych mogą tworzyć polskie związki sportowe. Zasady finansowania sportu osób niepełnosprawnych są takie same jak sportu osób pełnosprawnych.

539. Kryteria przyznawania i stawki stypendiów sportowych są identyczne dla sportowców pełnosprawnych i niepełnosprawnych, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Sportu i Turystyki w sprawie stypendiów sportowych dla członków kadry narodowej. Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki w sprawie określenia rodzajów wyróżnień i wysokości nagród pieniężnych za wybitne osiągnięcia sportowe przewiduje, że sportowcy pełnosprawni i niepełnosprawni otrzymują nagrody pieniężne na podstawie tych samych kryteriów i w jednakowej wysokości.

540. Opieka medyczna nad zawodnikami zakwalifikowanymi do kadry narodowej osób niepełnosprawnych oraz kadry paraolimpijskiej jest finansowana z budżetu państwa. W rozporządzeniu Ministra Zdrowia w sprawie zakresu i sposobu realizowania opieki medycznej nad zawodnikami zakwalifikowanymi do kadry narodowej w sportach olimpijskich i paraolimpijskich określono zakres i sposób realizowania opieki medycznej, w tym zakres badań lekarskich i częstotliwość ich przeprowadzania.

541. Zadania w obszarze sportu wyczynowego osób niepełnosprawnych realizowane są na podstawie ustawy o sporcie, ustawy o finansach publicznych oraz rozporządzenia Ministra Sportu i Turystyki w sprawie dofinansowania zadań ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej. Ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej dofinansowywane są:

- przygotowania do igrzysk paraolimpijskich,
- przygotowania do igrzysk głuchych,
- przygotowania do MŚ i ME w sportach nie objętych programem igrzysk paraolimpijskich i igrzysk głuchych.

Zadania realizowane są przez związki sportowe oraz organizacje pozarządowe.

542. W 2012 r. ze środków budżetu państwa zrealizowano zadanie „Wspieranie szkolenia sportowego w ramach przygotowań kadry narodowej do udziału w igrzyskach paraolimpijskich, igrzyskach głuchych oraz mistrzostw świata i mistrzostw Europy w sportach nieolimpijskich”.

Celem była skuteczna rywalizacja na arenach międzynarodowych, awans Polski w światowym rankingu, zdobycie medali na Igrzyskach Paraolimpijskich Londyn 2012.

543. Program przygotowania do mistrzostw świata i mistrzostw Europy w sportach nie objętych programem przygotowań do igrzysk paraolimpijskich i igrzysk głuchych realizowany był przez sportowców niepełnosprawnych zrzeszonych w:

- Polskim Związku Sportu Niepełnosprawnych „Start”,
- Związku Kultury Fizycznej „Olimp”,
- Związku Stowarzyszeń Sportowych „Sprawni-Razem”,
- Stowarzyszeniu Kultury Fizycznej Sportu i Turystyki Niewidomych i Słabowidzących „CROSS”,
- Stowarzyszeniu Piłki Nożnej Osób Niepełnosprawnych „Amp-Futbol”.

544. W latach 2012-2013 PFRON realizował „Program wsparcia międzynarodowych imprez sportowych dla osób niepełnosprawnych organizowanych na terenie Polski”. Celem programu było wsparcie organizowania w Polsce imprez sportowych o randze: igrzysk olimpijskich i europejskich, mistrzostw świata lub mistrzostw Europy, promujących aktywność sportową i integrację społeczną osób niepełnosprawnych.

545. Stadiony, na których rozgrywane były mistrzostwa Euro 2012, mają miejsca dostosowane dla osób niepełnosprawnych (miejsca na trybunach, dostęp do nich, miejsca parkingowe, toalety, usługi, oznakowanie w alfabecie Braille’a). Na wszystkich stadionach został zainstalowany sprzęt do audiodeskrypcji.

Rekreacja i turystyka

546. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie określa, między innymi, minimalne wymagania w zakresie dostosowania do potrzeb osób niepełnosprawnych. Dopuszcza się odstępstwa od wymagań co do wyposażenia i zakresu świadczonych usług w hotelach mieszczących się w obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub wykazu zabytków architektury i budownictwa oraz w obiektach, których charakter zabytkowy jest oczywisty. Warunkiem jest, by:

- przedsiębiorca przedstawił opinię wojewódzkiego konserwatora zabytków stwierdzającą, że spełnienie wymagań bez naruszenia zabytkowego charakteru obiektu nie jest możliwe,
- odstępstwo w niewielkim stopniu obniżało spełnianie wymagań określonych dla danego rodzaju i kategorii obiektu hotelarskiego i było zrekompensowane spełnieniem innych wymagań w wyższym stopniu,
- w materiałach informacyjnych dotyczących obiektu hotelarskiego została zamieszczona informacja o zabytkowym charakterze obiektu i związanych z tym odstępstwach od wymagań co do wyposażenia i zakresu świadczonych usług.

547. Ustawa o usługach turystycznych zobowiązuje do umieszczenia na widocznym miejscu w obiekcie hotelarskim informacji o przystosowaniu obiektu do obsługi osób niepełnosprawnych.

548. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków, jakie muszą spełniać organizatorzy wycieczki dla dzieci i młodzieży szkolnej, a także zasad jego organizowania i nadzorowania przewiduje, że organizatorzy wycieczki dzieci i młodzieży szkolnej są obowiązani zapewnić bezpieczne warunki wycieczki i właściwą opiekę wychowawczą oraz zatrudniać odpowiednio przygotowaną kadrę pedagogiczną. Dopuszczalna liczba uczestników wycieczki będących pod opieką jednego wychowawcy jest zmniejszana, jeżeli uczestnikami są dzieci i młodzież niepełnosprawna wymagająca stałej opieki lub pomocy. Placówka wycieczki musi być dostosowana do potrzeb wynikających z niepełnosprawności.

549. Ministerstwo Sportu i Turystyki w 2012 r. dofinansowało projekt „W świecie poza ciszą i ciemnością”, mający na celu przeszkolenie 120 przewodników miejskich i muzealnych pod kątem obsługi turystów niepełnosprawnych sensorycznie oraz przystosowanie wybranych elementów przestrzeni miejskiej/trasy. Dofinansowano także projekt „Senior asystent w turystyce osób niewidomych”.

Artykuł 31 – Statystyka i zbieranie danych

550. Ustawa o statystyce publicznej tworzy podstawy rzetelnego, obiektywnego i niezależnego prowadzenia badań. Zbierane i gromadzone w badaniach statystycznych statystyki publicznej dane indywidualne i osobowe są poufne.

551. Programy badań statystycznych statystyki publicznej na lata 2012 i 2013 przewidują zbieranie następujących danych statystycznych dotyczących, między innymi, zagadnień umożliwiających kształtowanie i realizowanie polityki społecznej państwa, w tym adresowanej do osób niepełnosprawnych:

- ludność, procesy demograficzne,
- rynek pracy,
- wynagrodzenia, koszty pracy i świadczenia społeczne,
- warunki bytu ludności, pomoc społeczna,
- edukacja,
- kultura,
- zdrowie i ochrona zdrowia,
- turystyka i sport.

552. Badania statystyczne skierowane bezpośrednio do osób lub gospodarstw domowych przeprowadzane są, między innymi, metodą reprezentacyjną. Osoby niepełnosprawne uczestniczą w badaniach z takim samym prawdopodobieństwem, jak inne osoby, z wyjątkiem osób, z którymi kontakt jest niemożliwy, na przykład ze względu na ciężkie upośledzenie umysłowe.

553. W Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań 2011 dane o osobach niepełnosprawnych zostały uzyskane w badaniu reprezentacyjnym (na około 20% próbie wylosowanych mieszkań) na zasadzie dobrowolności udzielania odpowiedzi. Informacje o niepełnosprawności (biologicznej lub prawnej) opracowywano w oparciu o deklarację respondenta. Wstępne dane zawarte są w „Raporcie z wyników. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011”.

554. Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności przeprowadzane jest co kwartał, jego wyniki prezentowane są w publikacji „Aktywność ekonomiczna ludności Polski”. Zawiera ona następujące informacje dotyczące osób niepełnosprawnych:

- aktywność ekonomiczna osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej według: stopnia niepełnosprawności, typu gospodarstwa domowego, wybranych cech demograficznych,
- pracujący niepełnosprawni według: wymiaru czasu pracy oraz stopnia niepełnosprawności, wymiaru czasu pracy oraz sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności, statusu zatrudnienia,
- bezrobotni niepełnosprawni według: kategorii bezrobotnych, okresu poszukiwania pracy, metod poszukiwania pracy,
- osoby niepełnosprawne bierne zawodowo według przyczyn bierności i stopnia niepełnosprawności.

555. W 2011 r. GUS przeprowadził badanie „Niepełnosprawni na rynku pracy w 2011 r.”, wyniki zostały opublikowane w 2013 r. (www.stat.gov.pl/gus/5840_13867_PLK_HTML.htm). Głównym celem było zgromadzenie „wszechstronnego i porównywalnego zestawu danych dotyczących zatrudnienia osób niepełnosprawnych (...), aby umożliwić monitorowanie postępów wdrażania art. 27 konwencji ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych (dotyczącego pracy i zatrudnienia) oraz celów europejskiej strategii zatrudnienia i europejskiej strategii w sprawie niepełnosprawności, a także aby zmierzyć zmiany w uczestnictwie osób niepełnosprawnych w rynku pracy”. Badano, między innymi, związek odczuwanej niepełnosprawności (badana była niepełnosprawność biologiczna – decydująca była samodeklaracja respondenta co do stanu swojego zdrowia) z tendencją do podejmowania określonego typu prac oraz liczbą godzin pracy.

556. GUS wydał w 2013 r. publikację „Ludność. Stan i struktura społeczno-ekonomiczna” zawierającą aktualne dane i charakterystykę osób niepełnosprawnych: kategorie niepełnosprawności, poziom wykształcenia, stan cywilny, źródła utrzymania, aktywność ekonomiczna.

557. Przykłady innych badań, w ramach których zbierane są dane o osobach niepełnosprawnych:

- pracujący w gospodarce narodowej,
- badanie popytu na pracę,
- ochrona zdrowia w gospodarstwach domowych,
- badanie pomocy społecznej oraz systemu pieczy zastępczej,
- badanie dotyczące edukacji,
- badanie dotyczące udziału w kulturze,
- badanie dotyczące udziału w sporcie i rekreacji ruchowej,
- badanie budżetów gospodarstw domowych.

558. Wyniki badań udostępniane są na stronie GUS (www.stat.gov.pl).

559. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie warunków, sposobu oraz trybu gromadzenia i usuwania danych w ramach Elektronicznego Krajowego Systemu Monitoringu Orzekania o Niepełnosprawności, system zapewnia:

- Pełnomocnikowi Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych – prowadzenie rejestrów szkoleń i kontroli, generowanie sprawozdań, sporządzanie analiz i statystyk, wspomaganie monitoringu procesu orzekania w nadzorowanych przez niego powiatowych i wojewódzkich zespołach orzekania o niepełnosprawności i administrowanie systemem,
- wojewódzkim zespołom – prowadzenie rejestrów odwołań, orzeczeń, członków zespołu, wydatków, szkoleń i kontroli oraz generowanie dokumentów wymaganych w procesie orzekania, generowanie sprawozdań, wspomaganie monitoringu procesu orzekania w powiatowych zespołach,
- powiatowym zespołom – prowadzenie rejestrów wniosków, orzeczeń, odwołań, członków zespołu, wydatków, legitymacji, generowanie dokumentów wymaganych w procesie orzekania, generowanie sprawozdań.

560. W systemie gromadzone są dane dotyczące:

- osób, które złożyły wniosek o wydanie orzeczenia dla celów pozaubezpieczeniowych lub ich przedstawicieli ustawowych,
- wydanego orzeczenia,
- osób wykonujących pracę w zespole do spraw orzekania o niepełnosprawności na podstawie umowy o pracę lub umowy cywilno-prawnej,
- kosztów funkcjonowania zespołu do spraw orzekania o niepełnosprawności.

561. Dane o osobach niepełnosprawnych prezentowane są w systemie w formie raportów, generowanych dla osób w wieku:

- do 16. roku życia, z uwzględnieniem: symbolu przyczyny niepełnosprawności, przedziału wiekowego, płci oraz liczby przyczyn niepełnosprawności,
- powyżej 16. roku życia, z uwzględnieniem: symbolu przyczyny niepełnosprawności, stopnia niepełnosprawności, przedziału wiekowego, płci, wykształcenia, pozostawania/niepozostawiania w zatrudnieniu oraz liczby przyczyn niepełnosprawności.

562. Raporty dostępne są w następujących układach terytorialnych:

- zbiorczym dla kraju,
- dla kraju w podziale na województwa,
- zbiorczym dla województwa,
- dla województwa, w podziale na powiaty,
- zbiorczym dla powiatu,
- dla powiatu, w podziale na gminy.

563. Informacje statystyczne dotyczące osób niepełnosprawnych Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej udostępnia na swojej stronie internetowej (www.niepelnosprawni.gov.pl).

564. PFRON prowadzi własne badania, na przykład w 2010 r. dotyczyły one wpływu wykształcenia na proces integracji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych, zadowolenia z pracy,

efektywności wykonywania przez organizacje pozarządowe zadań zleczanych, rezultatów dofinansowywania kształcenia niepełnosprawnych dzieci wiejskich w ramach programu „Uczeń na wsi”. W latach 2012-2013 PFRON przeprowadził badania skuteczności wspierania niepełnosprawnych absolwentów oraz rezultatów wsparcia aktywności edukacyjnej osób niepełnosprawnych na poziomie wyższym.

Artykuł 32 – Współpraca międzynarodowa

565. Polska wspiera realizację praw osób niepełnosprawnych w ramach współpracy międzynarodowej: w latach 2012 i 2013 realizowała duże projekty pomocowe – w Rwandzie (rozbudowa ośrodka dla dzieci niewidomych: budowa szkoły i laboratorium przy ośrodku zdrowia, szkolenia personelu pedagogicznego w Kibeho) i na Białorusi oraz realizowała bądź współfinansowała mniejsze projekty w Armenii, Azerbejdżanie, Burundi, Czarnogórze, Ghanie, Gruzji, Kirgizji, Indiach, Korei Północnej, Libanie, Macedonii, Mjanmarze, Mołdawii, Mongolii (inwestycje budowlane, wyposażenie w sprzęt, tworzenie systemu rehabilitacji zawodowej i społecznej, konsultacje specjalistyczne, wspieranie organizacji pozarządowych). Wcześniej zrealizowane projekty to budowa ośrodka w Nairobi (Kenia) dla dzieci niewidomych i projekt na rzecz osób niepełnosprawnych na Białorusi.

566. W ramach pomocy rozwojowej na rzecz Gruzji, w 2012 roku Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, we współpracy z PFRON, rozpoczęło realizację projektu „Podstawy prawne, finansowe i administracyjne systemu wsparcia osób niepełnosprawnych”. Celem jest przekazanie informacji na temat polskich rozwiązań prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych, zwłaszcza w zakresie społecznej i zawodowej rehabilitacji oraz zatrudniania osób niepełnosprawnych, przygotowań do ratyfikacji Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, prezentacja dobrych praktyk w zakresie wsparcia osób niepełnosprawnych w różnych sferach życia. Przy udziale polskich ekspertów zostały podjęte działania w celu wprowadzenia w Gruzji systemu orzekania o niepełnosprawności oraz zwiększenia wsparcia na rzecz dzieci i osób niepełnosprawnych. Program był realizowany w 2013 r. i w 2014 r.

Artykuł 33 – Wdrażanie i monitorowanie na szczeblu krajowym

567. Konwencja o prawach osób niepełnosprawnych reguluje kwestie z wielu dziedzin, dlatego jej wykonywanie spoczywa na właściwych ministerstwach. Minister Pracy i Polityki Społecznej wykonuje obowiązki punktu kontaktowego i mechanizmu koordynacji.

568. Koordynowanie przez Ministra Pracy i Polityki Społecznej wykonywania konwencji polega na ocenie, czy w procesie tworzenia prawa, polityki i programów brane są pod uwagę jej postanowienia oraz na postulowaniu, aby stwierdzone na tym etapie naruszenia zostały usunięte. W szczególności Minister Pracy i Polityki Społecznej:

- opracowuje lub opiniuje opracowane przez innych ministrów projekty:
  - założeń do programów lub programów służących wyrównywaniu szans i integracji osób niepełnosprawnych,
  - założeń projektów ustaw i projektów aktów normatywnych dotyczących problematyki osób niepełnosprawnych,
- analizuje i ocenia zjawiska dotyczące osób niepełnosprawnych,
- współpracuje z organizacjami pozarządowymi i fundacjami działającymi na rzecz osób niepełnosprawnych.

Zadanie te minister wykonuje przy pomocy Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych, którego obsługę, z kolei, zapewnia Biuro Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych.

569. Minister Pracy i Polityki Społecznej powołał w sierpniu 2013 r. Zespół do spraw wykonywania postanowień Konwencji o prawach osób niepełnosprawnych, który pełni funkcję mechanizmu koordynacji w rozumieniu art. 33 ust. 1 Konwencji. Zespół działa pod przewodnictwem

Pełnomocnika Rządu do spraw Osób Niepełnosprawnych i spotyka się co najmniej raz na kwartał. W jego skład wchodzi przedstawiciele ministerstw zaangażowanych w wykonywanie konwencji. Na spotkania mogą być zapraszani przedstawiciele innych instytucji oraz organizacji pozarządowych.

570. Zadaniem zespołu jest koordynowanie wykonywania konwencji, to jest prowadzenie oceny, czy w procesie tworzenia prawa, polityki i programów brane są pod uwagę jej postanowienia oraz występowanie z wnioskami, by usunięte zostały jej naruszenia. Dokonywanie takiej oceny umożliwiają dostarczane zespołowi przez właściwe ministerstwa i instytucje:

- informacje o działaniach, które związane są z wdrażaniem postanowień konwencji oraz
- informacje o planowanych zmianach rozwiązań prawnych dotyczących osób niepełnosprawnych lub mogących mieć wpływ na ich sytuację.

Informacja o zespole i jego pracach dostępna jest pod adresem: www.niepelnosprawni.gov.pl/zespol-ds-konwencji-o-prawach-o/.

571. Rzecznik Praw Obywatelskich podjął się realizacji obowiązków niezależnej instytucji właściwej w zakresie promowania, ochrony i monitorowania wdrażania konwencji.

Rzecznik Praw Obywatelskich spełnia zasady dotyczące statusu i funkcjonowania krajowych instytucji ochrony praw człowieka (zasady paryskie). Rzecznik Praw Obywatelskich został akredytowany przy Międzynarodowym Komitecie Koordynacyjnym Narodowych Instytucji Promocji i Ochrony Praw Człowieka ze statusem A. Oznacza to, że uznano pełną niezależność i bezstronność Rzecznika w świetle uniwersalnego standardu międzynarodowego www.ohchr.org/Documents/Countries/NHRI/Chart_Status_NIs.pdf

Informacje szczegółowe o uprawnieniach i działaniach Rzecznika Praw Obywatelskich – punkty 26-30.

572. Rzecznik realizuje następujące działania:

- prewencyjne i monitorujące,
- interwencyjne,
- informacyjne i promocyjne

oraz działania mające na celu zapewnienie uczestnictwa społeczeństwa obywatelskiego w procesie monitoringu, w tym współpracę z organizacjami pozarządowymi.

573. W budżecie państwa na rok 2013 zostały zagwarantowane odpowiednie środki na realizację tych działań.

Lista aktów prawnych omówionych w sprawozdaniu

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.
2. Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny
3. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny
4. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy
5. Ustawa z 18 września 2001 r. – Kodeks morski
6. Ustawa z 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego
7. Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego
8. Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego
9. Ustawa z 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia
10. Ustawa z 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy
11. Ustawa z 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy
12. Ustawa z 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy
13. Ustawa z 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń
14. Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
15. Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach
16. Ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach
17. Ustawa z 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych
18. Ustawa z 13 lipca 2006 r. o dokumentach paszportowych
19. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej
20. Ustawa z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych
21. Ustawa z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych
22. Ustawa z 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych
23. Ustawa z 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych
24. Ustawa z 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych
25. Ustawa z 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich
26. Ustawa z 19 sierpnia 2011 r. o języku migowym i innych środkach komunikowania się
27. Ustawa z 5 stycznia 2011 r. o kierujących pojazdami
28. Ustawa z 23 stycznia 2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury
29. Ustawa z 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej
30. Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych
31. Ustawa z 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego
32. Ustawa z 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego
33. Ustawa z 4 lutego 2011 r. o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3
34. Ustawa z 21 kwietnia 2005 r. o opłatach abonamentowych
35. Ustawa z 23 maja 1991 r. o organizacjach pracodawców
36. Ustawa z 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej
37. Ustawa z 27 czerwca 1997 r. o partiach politycznych
38. Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
39. Ustawa z 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży
40. Ustawa z 1 lipca 2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów
41. Ustawa z 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
42. Ustawa z 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych
43. Ustawa z 9 września 2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych
44. Ustawa z 6 kwietnia 1990 r. o Policji

45. Ustawa z 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej
46. Ustawa z 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych
47. Ustawa z 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych
48. Ustawa z 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta
49. Ustawa z 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych
50. Ustawa z 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy
51. Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie
52. Ustawa z 22 sierpnia 1997 r. o publicznej służbie krwi
53. Ustawa z 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji
54. Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa
55. Ustawa z 12 maja 2011 r. o refundacji leków, środków spożywczych specjalnego przeznaczenia żywieniowego oraz wyrobów medycznych
56. Ustawa z 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych
57. Ustawa z 27 czerwca 2003 r. o rencie socjalnej
58. Ustawa z 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka
59. Ustawa z 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich
60. Ustawa z 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej
61. Ustawa z 27 lipca 2001 r. o służbie zagranicznej
62. Ustawa z 25 czerwca 2010 r. o sporcie
63. Ustawa z 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych
64. Ustawa z 18 kwietnia 2002 r. o stanie kłęski żywiolowej
65. Ustawa z 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej
66. Ustawa z 7 września 1991 r. o systemie oświaty
67. Ustawa z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych
68. Ustawa z 16 września 2011 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z usuwaniem skutków powodzi
69. Ustawa z 27 lipca 2002 r. o szczególnych warunkach sprzedaży konsumenckiej oraz o zmianie Kodeksu cywilnego
70. Ustawa z 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych
71. Ustawa z 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych
72. Ustawa z 6 września 2001 r. o transporcie drogowym
73. Ustawa z 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym
74. Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników
75. Ustawa z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych
76. Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej
77. Ustawa z 20 czerwca 1992 r. o uprawnieniach do ulgowych przejazdów środkami publicznego transportu zbiorowego
78. Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych
79. Ustawa z 4 kwietnia 2014 r. o ustaleniu i wypłacie zasiłków dla opiekunów
80. Ustawa z 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania
81. Ustawa z 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin
82. Ustawa z 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej
83. Ustawa z 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin

84. Ustawa z 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym
85. Ustawa z 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentysty
86. Ustawa z 23 maja 1991 r. o związkach zawodowych
87. Ustawa z 21 grudnia 2000 r. o żegludze śródlądowej
88. Ustawa z 29 września 1986 r. - Prawo o aktach stanu cywilnego
89. Ustawa z 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane
90. Ustawa z 6 września 2001 r. – Prawo farmaceutyczne
91. Ustawa z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie
92. Ustawa z 23 listopada 2012 r. – Prawo pocztowe
93. Ustawa z 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi
94. Ustawa z 15 listopada 1984 r. – Prawo przewozowe
95. Ustawa z 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym
96. Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach
97. Ustawa z 27 lipca 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym
98. Ustawa z 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych
99. Ustawa z 16 lipca 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne
100. Ustawa z 29 stycznia 2004 r. – Prawo zamówień publicznych
101. Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z 26 marca 2014 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących świadczenia udogodnień dla osób niepełnosprawnych przez dostawców publicznie dostępnych usług telefonicznych
102. Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z 29 kwietnia 2013 r. w sprawie warunków wykonywania usług powszechnych przez operatora wyznaczonego
103. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 31 grudnia 2002 r. w sprawie bezpieczeństwa i higieny w publicznych i niepublicznych szkołach i placówkach
104. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11 stycznia 2012 r. w sprawie egzaminów eksternistycznych
105. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2011 r. w sprawie klasyfikacji zawodów szkolnictwa zawodowego
106. rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11 stycznia 2012 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych
107. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 8 marca 2013 r. w sprawie organizacji kształcenia oraz warunków i form realizowania specjalnych działań opiekuńczo-wychowawczych w przedszkolach i szkołach specjalnych, zorganizowanych w podmiotach leczniczych i jednostkach pomocy społecznej
108. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 11 października 2013 r. w sprawie organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci
109. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 18 września 2008 r. w sprawie orzeczeń i opinii wydawanych przez zespoły orzekające działające w publicznych poradniach psychologiczno-pedagogicznych
110. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 7 lutego 2012 r. w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych
111. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół
112. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 27 sierpnia 2012 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół
113. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 12 maja 2011 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w

tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach

114. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 18 września 2008 r. w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego obowiązkowego rocznego przygotowania przedszkolnego i indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży
115. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 12 sierpnia 1999 r. w sprawie sposobu nauczania szkolnego oraz zakresu treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji zawartych w podstawie programowej kształcenia ogólnego
116. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 12 marca 2009 r. w sprawie szczegółowych kwalifikacji wymaganych od nauczycieli oraz określenia szkół i wypadków, w których można zatrudnić nauczycieli niemających wyższego wykształcenia lub ukończonego zakładu kształcenia nauczycieli
117. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 1 lutego 2013 r. w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno-pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych
118. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 21 stycznia 1997 r. w sprawie warunków, jakie muszą spełniać organizatorzy wypoczynku dla dzieci i młodzieży szkolnej, a także zasad jego organizowania i nadzorowania
119. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych
120. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz ośrodkach
121. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 kwietnia 2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych
122. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 30 kwietnia 2013 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach
123. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 15 lipca 2003 r. w sprawie orzekania o niepełnosprawności i stopniu niepełnosprawności
124. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 25 marca 2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej
125. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z 19 sierpnia 2004 r. w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których są świadczone usługi hotelarskie
126. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 29 lipca 2011 r. w sprawie lokali obwodowych komisji wyborczych dostosowanych do potrzeb wyborców niepełnosprawnych
127. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie
128. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 17 czerwca 2011 r. w sprawie warunków technicznych, jaki powinny odpowiadać obiekty budowlane metra i ich usytuowanie
129. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 31 grudnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych pojazdów oraz zakresu ich niezbędnego wyposażenia
130. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z 2 marca 2011 r. w sprawie warunków technicznych tramwajów i trolejbusów oraz zakresu ich niezbędnego wyposażenia

131. Rozporządzenie Ministrów Infrastruktury oraz Spraw Wewnętrznych i Administracji z 31 lipca 2002 r. w sprawie znaków i sygnałów drogowych
132. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela
133. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 23 marca 2005 r. w sprawie nadzoru i kontroli w pomocy społecznej
134. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 14 grudnia 2004 r. w sprawie orzekania o niezdolności do pracy
135. Rozporządzenie Ministra Polityki Społecznej z 22 września 2005 r. w sprawie specjalistycznych usług opiekuńczych
136. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z 26 września 1997 r. w sprawie ogólnych przepisów bezpieczeństwa i higieny pracy
137. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 23 sierpnia 2012 r. w sprawie domów pomocy społecznej
138. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 14 marca 2012 r. w sprawie mieszkań chronionych
139. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 25 czerwca 2002 r. w sprawie określenia rodzajów zadań powiatu, które mogą być finansowane ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
140. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 7 lutego 2008 r. w sprawie rodzajów zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych zleczanych fundacjom oraz organizacjom pozarządowym
141. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 31 maja 2012 r. w sprawie rodzinnych domów pomocy
142. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 9 grudnia 2010 r. w sprawie środowiskowych domów samopomocy
143. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 15 listopada 2007 r. w sprawie turnusów rehabilitacyjnych
144. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 28 listopada 2007 r. w sprawie warunków, sposobu oraz trybu gromadzenia i usuwania danych w ramach Elektronicznego Krajowego Systemu Monitoringu Orzekania o Niepełnosprawności
145. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 1 kwietnia 2010 r. w sprawie wydawania certyfikatów potwierdzających status psa asystującego
146. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 14 stycznia 2014 r. w sprawie zajęć rehabilitacji społecznej w domach pomocy społecznej dla osób z zaburzeniami psychicznymi
147. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 19 grudnia 2007 r. w sprawie zakładowego funduszu rehabilitacji osób niepełnosprawnych
148. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 17 lipca 2012 r. w sprawie zakładów aktywności zawodowej
149. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 11 marca 2011 r. w sprawie zwrotu dodatkowych kosztów związanych z zatrudnianiem pracowników niepełnosprawnych
150. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 11 marca 2011 r. w sprawie zwrotu kosztów wyposażenia stanowiska pracy osoby niepełnosprawnej
151. Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z 23 sierpnia 2010 r. w sprawie dofinansowania zadań ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej
152. Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z 2 października 2012 r. w sprawie określenia rodzajów wyróżnień i wysokości nagród pieniężnych za wybitne osiągnięcia sportowe
153. Rozporządzenie Ministra Sportu i Turystyki z 15 października 2012 r. w sprawie stypendiów sportowych dla członków kadry narodowej

154. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych
155. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 11 października 2012 r. w sprawie sprawowania kontroli przyjęcia i przebywania osób z zaburzeniami psychicznymi w szpitalach psychiatrycznych i domach pomocy społecznej oraz sposobu jej dokumentowania
156. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 16 sierpnia 2010 r. w sprawie dokumentów paszportowych
157. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 25 kwietnia 2012 r. w sprawie postępowania z kierowcami naruszającymi przepisy ruchu drogowego
158. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 13 lipca 2012 r. w sprawie egzaminowania osób ubiegających się o uprawnienia do kierowania pojazdami, szkolenia, egzaminowania i uzyskiwania uprawnień przez egzaminatorów oraz wzorów dokumentów stosowanych w tych sprawach
159. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 25 marca 2013 r. w sprawie homologacji typu pojazdów samochodowych i przyczep oraz ich przedmiotów wyposażenia lub części
160. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 10 września 2013 r. w sprawie określenia dyrektora urzędu morskiego właściwego do rozpatrywania skarg w sprawie naruszeń praw pasażerów podróżujących drogą morską
161. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 10 września 2013 r. w sprawie określenia dyrektora urzędu żeglugi śródlądowej właściwego do rozpatrywania skarg w sprawie naruszeń praw pasażerów podróżujących drogą wodną śródlądową
162. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 3 stycznia 2013 r. w sprawie sposobu prowadzenia rejestru oraz sposobu oznakowania pojazdów kolejowych
163. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 3 kwietnia 2013 r. w sprawie regulaminów przewozu lotniczego
164. Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z 25 kwietnia 2012 r. w sprawie szczegółowego zakresu i formy projektu budowlanego
165. Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 10 września 1998 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budowle kolejowe i ich usytuowanie
166. Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 2 marca 1999 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogi publiczne i ich usytuowanie
167. Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 30 maja 2000 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać drogowe obiekty inżynierskie i ich usytuowanie
168. Rozporządzenie Ministra Transportu i Gospodarki Morskiej z 26 lutego 1996 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać skrzyżowania linii kolejowych z drogami publicznymi i ich usytuowanie
169. Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 3 listopada 1995 r. w sprawie zasad organizowania i zakresu rehabilitacji leczniczej w domach pomocy społecznej
170. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 21 grudnia 2010 r. w sprawie rodzajów i zakresu dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania
171. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 30 sierpnia 2009 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia stomatologicznego
172. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu leczenia stomatologicznego
173. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 30 sierpnia 2009 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu opieki psychiatrycznej i leczenia uzależnień
174. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu opieki psychiatrycznej i leczenia uzależnień

175. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 29 sierpnia 2009 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej
176. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 24 września 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej
177. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6 grudnia 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu programów zdrowotnych
178. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 30 sierpnia 2009 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu rehabilitacji leczniczej
179. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6 listopada 2013 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu rehabilitacji leczniczej
180. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 29 sierpnia 2009 r. w sprawie świadczeń gwarantowanych z zakresu zaopatrzenia w wyroby medyczne będących przedmiotami ortopedycznymi oraz środkami pomocniczymi
181. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 6 grudnia 2013 r. w sprawie wykazu wyrobów medycznych wydawanych na zlecenie
182. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 8 kwietnia 2014 r. w sprawie zajęć rehabilitacyjnych organizowanych w szpitalach psychiatrycznych
183. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 14 kwietnia 2011 r. w sprawie zakresu i sposobu realizowania opieki medycznej nad zawodnikami zakwalifikowanymi do kadry narodowej w sportach olimpijskich i paraolimpijskich

184. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z 24 listopada 2003 r. w sprawie wysokości grzywien nakładanych w drodze mandatów karnych za wybrane rodzaje wykroczeń
185. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 14 marca 2000 r. w sprawie szczegółowego trybu postępowania w sprawach o nadanie lub wyrażenie zgody na zrzeczenie się obywatelstwa polskiego oraz wzorów zaświadczeń i wniosków
186. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 7 sierpnia 2012 r. w sprawie określenia wzoru formularza wniosku o nadanie obywatelstwa polskiego, wymogów dotyczących fotografii dołączanej do wniosku oraz wzorów aktu nadania obywatelstwa polskiego i zawiadomienia o odmowie nadania obywatelstwa polskiego
187. Rozporządzenie Rady Ministrów z 12 kwietnia 2012 r. w sprawie Krajowych Ram Interoperacyjności, minimalnych wymagań dla rejestrów publicznych i wymiany informacji w postaci elektronicznej oraz minimalnych wymagań dla systemów teleinformatycznych
188. Rozporządzenie Rady Ministrów z 6 lutego 2009 r. w sprawie wzoru dowodu osobistego oraz trybu postępowania w sprawach wydawania dowodów osobistych, ich unieważniania, wymiany, zwrotu lub utraty

189. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1371/2007 z 23 października 2007 r. dotyczące praw i obowiązków pasażerów w ruchu kolejowym
190. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 181/2011 z 16 lutego 2011 r. dotyczące praw pasażerów w transporcie autobusowym i autokarowym oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2006/2004
191. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1177/2010 z 24 listopada 2010 r. o prawach pasażerów podróżujących drogą morską i drogą wodną śródlądową oraz zmieniające rozporządzenie (WE) nr 2006/2004
192. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 305/2011 z 9 marca 2011 r. ustanawiające zharmonizowane warunki wprowadzania do obrotu wyrobów budowlanych i uchylające dyrektywę Rady 89/106/EWG

193. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1107/2006 z 5 lipca 2006 r. w sprawie praw osób niepełnosprawnych oraz osób o ograniczonej sprawności ruchowej podróżujących drogą lotniczą
194. Dyrektywa 2001/85/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 20 listopada 2001 r. odnosząca się do przepisów szczególnych dotyczących pojazdów wykorzystywanych do przewozu pasażerów i mających więcej niż osiem siedzeń poza siedzeniem kierowcy oraz zmieniająca dyrektywę 70/156/EWG i 97/27/WE
195. Dyrektywa Rady 74/60/EWG z 17 grudnia 1973 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw państw członkowskich odnoszących się do wyposażenia wnętrza pojazdów silnikowych (wewnętrznych części przedziału pasażerskiego z wyjątkiem wewnętrznych lusterek wstecznych, rozmieszczenia urządzeń sterujących, dachu oraz dachu przesuwanego, oparcie i tylnych części siedzeń)
196. Decyzja Komisji 2008/164/WE z 21 grudnia 2007 r. dotycząca technicznej specyfikacji interoperacyjności w zakresie aspektu „Osoby o ograniczonej możliwości poruszania się” transeuropejskiego systemu kolei konwencjonalnych i transeuropejskiego systemu kolei dużych prędkości
197. Regulamin EKG ONZ Nr 107 Jednolite przepisy dotyczące homologacji pojazdów kategorii M2 i M3 w odniesieniu do ich budowy ogólnej
198. Regulamin EKG ONZ Nr 21 Jednolite przepisy dotyczące homologacji pojazdów w odniesieniu do wyposażenia wnętrza
199. Rozporządzenie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z 29 kwietnia 2011 r. w sprawie trybu postępowania związanego z nieodpłatnym informowaniem w programach jednostek publicznej radiofonii i telewizji o prowadzonej przez organizacje pożytku publicznego nieodpłatnej działalności pożytku publicznego
200. Komunikat nr 1 Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z 18 maja 2012 r. o sposobach komunikowania się z osobami uprawnionymi wymagającymi usług tłumacza PJM, SJM i SKOGN przy załatwianiu spraw indywidualnych wydawanych w drodze decyzji administracyjnej
201. Obwieszczenie Prezesa Urzędu Transportu Kolejowego z 8 sierpnia 2005 r. w sprawie ustalenia listy właściwych krajowych specyfikacji technicznych i dokumentów normalizacyjnych, których zastosowanie umożliwi spełnienie zasadniczych wymagań dotyczących interoperacyjności kolei
202. Zarządzenie nr 18/2012/DSS Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia z 29 marca 2012 r. w sprawie zgłoszenia do Narodowego Funduszu Zdrowia chęci skorzystania ze świadczenia usług tłumacza PJM, SJM i SKOGN